

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

НЕРА НАТАЛЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 811.111'271'37'42:82–31–055.2

**ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ
В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі жіночої прози першої половини ХХ століття)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник

Федорчук Марта Михайлівна,

доцент, кандидат філологічних наук

ЛЬВІВ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ	17
1.1. Фемінні дослідження: філософський та соціокультурний аспекти	17
1.2. Гендер і мова: зміна жіночої перспективи в літературі.....	23
1.3. Жіноча проза як соціокультурний феномен британського модернізму.	27
1.4. Мовна особистість жінки-авторки.....	31
1.5. Диференційні параметри жіночого письма	36
1.6. Невласне-пряме мовлення та його типологізація в жіночому письмі	40
1.7. Термінологічний інструментарій дисертаційної роботи.....	44
Висновки до розділу 1	48
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРУ В НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ	51
2.1. Загальнонаукова методологія дослідження невлаcне-прямого мовлення ...	51
2.2. Методичні засади дослідження лексико-граматичної, комунікативно-прагматичної та стилістичної специфіки гендеру в невлаcне-прямому мовленні	55
2.3. Методика поетапного дослідження гендеру в невлаcне-прямому мовленні	61
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ "ЧОЛОВІЧОГО" VS "ЖІНОЧОГО" В НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ.....	65
3.1. Роль прономінальних форм у чНПМ vs жНПМ.....	65
3.2. Темпоральність чНПМ vs жНПМ.....	71
3.3. Лексичні параметри чНПМ vs жНПМ	75

3.3.1. Модальні оператори чНПМ vs жНПМ.....	78
3.3.2. Емоційно-експресивна лексика чНПМ vs жНПМ	87
3.3.3. Вигуки у чНПМ vs жНПМ	91
3.4. Синтаксичні характеристики чНПМ vs жНПМ	96
3.4.1. Невласне-питальні речення.....	98
3.4.2. Редуковані конструкції	104
3.5. Репрезентуючий компонент чНПМ vs жНПМ.....	112
Висновки до розділу 3	118
РОЗДІЛ 4. КОМУНІКАТИВНО–ПРАГМАТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ҐЕНДЕРУ В НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ.....	121
4.1. Прагматичні характеристики НПМ.....	121
4.1.1. Експресиви в чНПМ vs жНПМ.....	123
4.1.2. Директиви в чНПМ vs жНПМ	128
4.1.3. Репрезентативи в чНПМ vs жНПМ.....	134
4.1.4. Комісиви в чНПМ vs жНПМ.....	138
4.2. Ґендерні особливості категорії ввічливості: позитивна vs негативна ввічливість.....	140
4.2.1. Стратегія хеджування у чНПМ vs жНПМ	143
4.3. Жіноча vs чоловіча риторика	146
4.4. Емоційно-оцінне коментування.....	149
4.4.1. Тактика метафоризації у чНПМ vs жНПМ.....	150
4.4.2. Тактика похвали: комплімент у чНПМ vs жНПМ.....	156
4.4.3. Тактика імітування живого діалогу в чНПМ vs жНПМ.....	162
Висновки до розділу 4	166
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПМ – пряме мовлення

НМ – непряме мовлення

НПМ – невласне-пряме мовлення

чНПМ – чоловіче невласне-пряме мовлення

жНПМ – жіноче невласне-пряме мовлення

ВНПМ – внутрішнє невласне-пряме мовлення

ВД – внутрішній діалог

ВМ – внутрішній монолог

ПС – потік свідомості

ВРф – внутрішні рефлексії

МА – мовленнєвий акт

НПД – невласне-прямий діалог

ВСТУП

Проблема жіночої літератури, як і взагалі статусу жінки в сучасному світі, викликає підвищений інтерес. Останнім часом в наукових колах активно обговорюють питання про виправданість визнання "жіночої літератури" культурним феноменом, ведуть полеміку про жіночу творчість, про здатність жінок однаково з чоловіками створювати духовний продукт високої естетичної якості. Ще на початку XIX століття відсутність досвіду жіночого письма була неподоланною перешкодою для становлення найобдарованіших авторок. "Немає сенсу, – писала В. Вулф, – йти по допомогу до великих письменників-чоловіків, попри те, що було б, без сумніву, варто йти до них за насолодою. Вага, хода, ритм чоловічого розуму занадто відрізняються від жіночого, щоб жінка могла з успіхом щось від нього перейняти" [77, с. 7]. "Творче використання мови – це прерогатива чоловіка, а жінка лише здатна використовувати створену чоловіком мову", – зазначав Ф. Маутнер [428]. М. Рудницька зауважує, що увесь культурний досвід людства можна назвати "чоловічим", а не загальнолюдським, адже друга половина людства була усунута від публічного життя і культурної праці та замкнена навколо "домашнього вогнища" [290, с. 109]. Лише з появою в літературі образу "нової" жінки періоду модерну утверджується нова культура як атрибут жіночої ідентичності, що знаменує особливий статус буття "нової" жінки. Під час "епохи жіночої німоти" накопичилося дуже багато творчої енергії, яку жінка почала інтенсивно реалізовувати в новітню добу [342, с. 2].

У цьому сенсі показовим є термін теоретичного фемінізму – *гендер*, – він фіксує одночасно новий предмет дослідження – відносини статей у конкретному соціально-історичному й культурно-ситуаційному контексті [349]. Відтак, гендер як соціокультурний конструкт і пояснює соціокультурні відмінності між статями, особливості їхньої біологічної природи [9, с. 50].

Проблему дискурсу широко висвітлюють як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти. Дискурс розглядають як багатовимірне явище, яке, аналізуючи

автори: 1) окреслюють коло загальних питань дискурсу (Арутюнова 1988, 1998; Дейк ван 1989; Карасик 2002; Макаров 2003; Коувен 2003); 2) визначають поняття тексту, дискурсу (Бісімалієва 1999; Ревзіна 1999); 3) досліджують проблеми тексту у філології та інших гуманітарних науках (Бахтін 1996; Баллі 1961); 4) описують його як когнітивно-комунікативний феномен (Бацевич 2003; Бехта 2004; Блінова 2011; Дискурс іноземномовної комунікації 2001; Зернецкий 1989; Почепцов 1999); 5) вивчають гендерний аспект дискурсу (Агеєва 2003; Ткаченко 2007; Таннен 1996).

Мовну поведінку чоловіків і жінок у специфічних видах дискурсів аналізували такі мовознавці, як: О. Синчак (автобіографічний жіночий дискурс), А. Семенюк (сімейний), О. Дудолодова (публіцистичний), О. Горошко, Л. Компанцева (інтернет-комунікація), а О. Холод вивчав різні типи "щоденного дискурсу". Проте, таке важливе питання, як *гендерний аспект невластне-прямого мовлення* (далі–НПМ) (*чоловічого НПМ* (далі – чНПМ) vs *жіночого НПМ* (далі – жНПМ)) у художньому дискурсі все ще залишається поза межами досліджень.

На думку деяких вчених [419; 451], чоловічий і жіночий дискурс – це дві автономні системи, які значно відрізняються одна від одної. Письменник, реалізуючи свій творчий задум, через оповідача вживляє у тканину твору своєрідний імплантант, вирощений на ґрунті індивідуальних спостережень. Звідси й авторська гендерна деференційність, сфокусована на іманентній свідомості й інтенційності, що виявляється на рівні наративу [325, с. 363]. Через композиційне обрамлення розкривається "я" наратора, під яким, на думку польської дослідниці Є. Лох, закамouflьовано потрійне розуміння такого "я", а саме: як "вона", "жінка", "письменниця" [424, s. 96].

Аналізовані в нашому дослідженні тексти жіночих романів фіксують цю гендерну специфіку мовної особистості жінок-письменниць, у центрі уваги яких перебуває жіночий художній дискурс. По суті, гендерний фактор і є однією із істотних характеристик особистості, який впродовж всього життя певним чином впливає на її усвідомлення своєї ідентичності [9, с. 50]. Відтак,

впливає тісний взаємозв'язок двох понять, які породжують одне одного: художній жіночий текст \leftrightarrow художній жіночий дискурс, – що репрезентують жіночу картину світу.

Гендерний аналіз був започаткований у 70-х роках ХХ століття у британській (Л. Ірігарей, Ю. Крістева) та американській лінгвістиці (Д. Камерон, Р. Лакофф). У 80-х роках ХХ століття адепти гендерних студій вивчали не лише проблеми експлікації жіночої історії, жіночої психології, але і проблеми всебічного дослідження маскулінності і фемінності [9, с. 50]. Протягом останнього десятиріччя гендерна проблематика активно досліджується у вітчизняному (Н. Д. Борисенко, О. Л. Бессонова, Н. А. Карпенко, О. Л. Козачишина, Ю. Г. Ковбаско, Т. А. Космеда, І. І. Морозова, А. П. Мартинюк, Т. Ф. Осіпова, К. В. Пищикова, Л. М. Саліонович, О. М. Холод, О. В. Халіман та ін.) та зарубіжному (В. П. Беяніна, О. І. Горошко, А. В. Кириліна, А. Наннінг, Д. Таннен, І. О. Трейсі та ін.) мовознавстві. Проте досліджувана проблема в сучасній лінгвістичній парадигмі не вичерпана. Більшість мовознавців аналізують певні аспекти гендерних особливостей тексту: переважно фонетичні (В. Лабов) та граматичні (А. В. Анісімова, Н. Д. Борисенко, Дж. Холмс), а також відмінності у вербальній поведінці персонажів (Д. Камерон, Дж. Коутс, Дж. Шерцер).

Художній текст, особливо жіночий, достатньо точно передає специфічно жіноче сприйняття світу, саме "її" мовленнєву діяльність. Його особливості – специфічний ліризм, емоційність, сповідальність тону. У нашій роботі розуміємо "жіночу прозу" як твори, що написані авторами-жінками. Більшість творів мають автобіографічну складову, що свідчить про бажання жінок-авторів висловитися про себе, виразити своє "я" та зробити його предметом психологічного та літературного дослідження [352].

Актуальність дослідження визначено ключовим місцем гендерних студій у лінгвістичній антропології та багатоаспектністю жіночого дискурсу. Дисертацію зумовлено недостатнім аналізом у мовознавчих розвідках гендерних характеристик, а також опозиційним – чоловічий vs жіночий – підходом, його

зорієнтованістю на комплексний аналіз різнорівневих гендерно маркованих рис НПМ у межах комунікативно-функціональної методологічної парадигми. Осмислення проблем гендерних розбіжностей у НПМ дозволяє глибше проникнути у внутрішній зміст твору.

Невласне-пряме мовлення – це засіб, який відображає внутрішній глибинний світ персонажа, в якому прослідковуємо гендерні відмінності, здебільшого приховані у прямій мові. Дослідження проведене на матеріалі англomовного художнього дискурсу романів В. Вулф, Д. Річардсон, М. Сінклер, які у своїх творах розкривають для читача відчуття героїв за допомогою НПМ, що є ознакою посиленої уваги до внутрішнього світу персонажів. Відмовляючись від реального життя з його проблемами, авторки пірнають у світ переживань, почуттів, багатих асоціацій, мінливих відчуттів, у світ "уявного життя". Але, на жаль, гендерна специфіка творчості В. Вулф, Д. Річардсон, М. Сінклер не достатньо розкрита, незважаючи на той факт, що вони перебували біля витоків фемінізму.

Зв'язок роботи з науковими темами: дисертацію виконано в межах науково-дослідної тематики факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка "Сучасні напрями формування структурно-семантичних і когнітивно-дискурсних парадигм германських, романських і класичних мов". Шифр теми – 0114U0. Тему затверджено (протокол № 39/2 від 22 лютого 2006 року) та уточнено (протокол № 16/6 від 29 червня 2010 року) вченою радою ЛНУ імені І. Франка.

Мета дослідження – виявити мовні параметри комунікативно-прагматичної поведінки персонажів жінок і чоловіків у невластне-прямому мовленні на матеріалі романів першої половини ХХ століття (В. Вулф, Д. Річардсон, М. Сінклер). Реалізація мети зумовлює вирішення таких завдань:

1) висвітлити філософсько-теоретичні основи гендерного аналізу та прослідкувати гендерні характеристики жінки-авторки у невластне-прямому мовленні в англomовному художньому дискурсі;

2) розкрити специфіку лексико-граматичної моделі жіночого письма у невласне-прямому мовленні з урахуванням особливостей творчої індивідуальності В. Вулф, Д. Річардсон, М. Сінклер;

3) окреслити прагматичну модель жіночої манери оповіді у прозі зазначених авторок; визначити гендерний аспект вживання мовленнєвих актів і засобів їхньої реалізації;

4) виявити гендерні особливості комунікативних стратегій і тактик у невласне-прямому мовленні;

5) визначити комунікативно-прагматичні гендерні розбіжності у вербальній поведінці персонажів-жінок і персонажів-чоловіків у невласне-прямому мовленні.

Об'єктом дисертаційної роботи є гендерна специфіка НПМ у англomовному художньому дискурсі.

Предметом аналізу є лексичні, граматичні, прагматичні, комунікативні і стилістичні засоби реалізації гендерної специфіки НПМ в англomовному художньому дискурсі. У дослідженні використано основні положення гендерної лінгвістики, лінгвостилістики, прагмалінгвістики, когнітивної та комунікативної лінгвістики.

Методологічна основа дисертації вибудована в межах антропологічної парадигми лінгвістики та охоплює праці, присвячені дослідженню *гендерної проблематики* (І. О. Головащенко, Т. А. Космеда, А. В. Кирилина, А. П. Мартинюк, М. М. Попович, Н. Л. Пушкарева); *соціолінгвістики* (А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, Н. Гапон, О. В. Смирнова, С. О. Швачко, П. Траджилл, Е. О. Трейсі); *комунікативної та когнітивної лінгвістики* (Ф. С. Бацевич, Дж. Лакофф); *художнього дискурсу* (І. А. Бехта, В. І. Карасик, Т. А. Ван Дейк); *традиційної та дискурсної стилістики* (Ш. Баллі, В. А. Кухаренко, К. Я. Кусько, К. Я. Лотоцька); *фемінного дискурсу* (Сімона де Бовуар, О. О. Дорош, Г. І. Емірсуїнова, Л. Пастушенко, О. Ю. Особливець, О. В. Пермякова, С. Лі Барткі, О. П. Синчак, І. М. Спатар, І. О. Стешин, Д. Камерон, Дж. Коутс, Г. Сіксу, Р. Лакофф); *теорії мовної*

особистості (О. Л. Каменська, М. А. Канчер, В. І. Карасик); *дослідження мовлення чоловіків і жінок* (О. С. Бондаренко, Н. Д. Борисенко, О. И. Горошко, О. В. Дудоладова, Ю. Г. Ковбаско, А. П. Мартинюк, К. С. Ощепкова, О. Ю. Побережная, А. М. Прима, А. А. Семенюк, О. М. Холод, Дж. Шерцер, Д. Таннен).

Методика дослідження зумовлена метою та завданнями праці і ґрунтується на засадах комплексного застосування загальнонаукових методів, методів суміжних наук, передусім, антропології, психології та лінгвістичних методів. Методика аналізу гендерної специфіки НПМ відбита у текстоцентричному підході. А саме: *індуктивно-дедуктивний метод* – для спостереження, опису і класифікації характеристик гендеру у НПМ; *описово-аналітичний* – для безпосереднього аналізу мовної специфіки гендеру у НПМ на емпіричному рівні, з подальшим зіставленням та узагальненням; *психологічний метод* – для аналізу психології жінки як творця; *компонентний, контекстуальний аналізи* – для опису ієрархічної структури НПМ, семантики компонентів НПМ та вияву особливостей їхньої актуалізації. *Антропоцентричний* підхід дав можливість простежити закономірності художнього мислення автора-жінки та інтерпретувати гендерну специфіку НПМ. *Зіставний метод* дозволив виявити подібності та розбіжності вербальної поведінки персонажа-чоловіка та персонажа-жінки на різних рівнях; *метод опозицій* уможливив виявлення різнорівневих диференційних ознак чНПМ vs жНПМ; *метод прагматичної інтерпретації тексту* дозволив виявити та проаналізувати латентний гендерний зміст НПМ та визначити його комунікативно-прагматичні особливості. У *дискурсивному аналізі* ми поєднали літературні засоби вираження феміністичної наратології з їхнім соціальним та культурним контекстом. У дослідженні використано прийоми мовного спостереження, класифікації, систематизації, абстрагування та елементи кількісного аналізу.

Матеріалом дослідження слугує корпус із фрагментів текстів романів, де зафіксовано приклади чНПМ і жНПМ, а саме: *Вірджинії Вулф: "To the*

Lighthouse", *"Mrs. Dalloway"*, *"The Waves"*, *"Between the Acts"*, *"The Years"*, *"Orlando"*; **Мей Сінклер** *"Mary Olivier"*, *"The Helpmate"*, *"The Romantic"*, *"The Tree of Heaven"*, *"The Three Sisters"*; **Дороти Річардсон** *"Pointed Roofs"*, *"Backwater"*, *"Honeycomb"*. Загальний обсяг – 2619 сторінок. Формування досліджуваного текстового масиву відбувалося шляхом суцільної вибірки із 14 творів англійських авторок першої половини ХХ століття. За одиницю дослідження було прийнято контекстологічний фрагмент прозового твору, у якому зафіксовано НПМ. Досліджуваний корпус налічує 635 одиниць НПМ (В. Вулф – 396; М. Сінклер – 196; Д. Річардсон – 43).

Вибір матеріалу зумовлено тим, що вищезгадані авторки є одними із найяскравіших представниць "психологічної школи" в жіночій прозі ХХ століття. Саме Д. Річардсон вперше в своїх працях застосувала "потік свідомості" (В. Джеймс), В. Вулф підхопила ідею та ввела поняття "women's sentence" (письмо, яке передає жіночі думки та почуття). М. Сінклер брала активну участь у боротьбі за права жінки. У вибраних творах художній виклад матеріалу відбувається через призму фемінного наративу, тобто оповідачем виступає жінка; важливою була подібність рис індивідуально-авторського стилю: звернення до психологізму як засобу художнього освоєння людської свідомості крізь жіноче сприйняття. Саме це дозволяє вирізнити "жіночу прозу" як явище літературного процесу, що має свої характерні ознаки, особливий "жіночий" погляд на світ, особливий інтерес до певних сторін буття, й уможливорює аналіз лексико-граматичної, комунікативно-прагматичної, стилістичної специфіки фемінного стилю.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що НПМ вперше розглянуте крізь гендерний вимір, що дає можливість по-новому розглянути добре відомі явища і поглибити інтерпретацію аналізованих текстів, які відбивають жіночий досвід. Авторами аналізованих творів є жінки – носії базового гендерного стилю, які у творах постають у двох іпостасях, ЖІНКИ та ЧОЛОВІКА, від імені останнього може вестися розповідь, що свідчить про авторську стилізацію, зокрема, імітований гендерний стиль. Новим є значимість опозиції двох

гендерних стилів, де під першим розуміємо жінку-персонажа, а під останнім – чоловіка-персонажа. Звідси у роботі вперше диференціюємо чНПМ і жНПМ, що обумовлено гендерною характеристикою персонажа.

Теоретичне значення дисертаційної роботи визначається тим, що її результати та висновки є внеском у гендерну лінгвістику. Виявлені лексико-граматичні, прагматичні, семантико-стилістичні й комунікативні особливості НПМ на рівні гендерної актуалізації є внеском у новітні галузі англістики: дискурсну стилістику, соціолінгвістику, прагмастилістику. Реалізація гендерної специфіки у НПМ є внеском у розвиток комунікативної і когнітивної лінгвістики, в розробку проблем психолінгвістики. Виявлені закономірності можна застосувати у відповідних галузях лінгвістики тексту.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що результати дослідження та приклади ілюстративного матеріалу можна використовувати у ВНЗ під час читання загальних і спеціальних курсів з лінгвокультурології, лінгвістичної гендерології, стилістики ("Експресивний синтаксис" й "Експресивні засоби та стилістичні прийоми"), прагматики ("Непрямі мовленнєві акти", "Комунікативні стратегії і тактики", "Категорія ввічливості"), гендерної лінгвістики ("Мовна особистість жінки-авторки", "Чоловіча vs жіноча риторика"), світової літератури ("Особливості жіночого письма англійської літератури ХХ ст.", для створення спецкурсів із теорії міжособистісної комунікації, у викладанні англійської мови.

Особистий внесок дисертантки полягає в обґрунтуванні теоретичних засад гендерних характеристик жіночого мовлення, виробленні комплексного підходу до аналізу лексико-граматичних, комунікативно-прагматичних та мовно-стилістичних засобів реалізації гендерної специфіки у НПМ.

На захист виносимо такі основні положення:

1. Гендер – культурно-символічне та соціально-обумовлене розуміння статі. Гендерні відмінності чи подібності в соціальній поведінці, динаміка змін чоловічих і жіночих ролей у суспільстві та культурі є одними із основних у лінгвістичній антропології і актуалізуються у мовній парадигмі. Гендер

конструюється мовою, відповідно різнорівневі лінгвістичні параметри є основою "диференційності" чоловічого vs жіночого мовлення.

2. Сучасне жіноче письмо як жанр постало в добу британського модерну і основою його є текст, який можна декодувати. Жіночий художній текст має власний "почерк", який асоціюється з пасивністю, емоційністю, сенситивністю, невпевненістю, гуманністю. Ці диференційні параметри закладені як на поверхневих, так і в глибинних структурах тексту, які декодуються через лексико-граматичні, синтаксичні, семантико-стилістичні преференції.

3. Невласне-пряме мовлення є таким способом мовної реалізації, в якому наявна авторська та персонажна перспективи, йому властивий синкретизм. НПМ актуалізує мовомисленнєвий процес, тому представляє благодатний ґрунт для виявлення явних і прихованих гендерних ознак. У структурі жіночого письма ми класифікуємо два гендерні типи НПМ – жНПМ, де перспективи автора-жінки та персонажа збігаються, і чНПМ, де перспектива автора та персонажа відрізняються. Так, жНПМ вважаємо базовим, чНПМ – імітованим гендерним стилем.

4. Кількісний та якісний аналізи цих характеристик виявив відмінності та збіги у чНПМ vs жНПМ. Поєднання імітованого та базового гендерних стилів у НПМ породжує єдине ціле, що забезпечує ідейно-змістове розгортання авторського задуму в творі.

5. Лінгвопрагматичний та комунікативний потенціал НПМ реалізується за допомогою експресивного, директивного, репрезентативного та комісивного мовленнєвих актів. У їхньому функціонуванні простежуються диференційні гендерні ознаки чНПМ vs жНПМ. Категорія ввічливості має всі ознаки гендерного індикатора у НПМ. На комунікативно-прагматичному рівні гендерний аспект проявляється у функціонуванні тактики метафоризації, емоційно-оцінного коментування, похвали, підбадьорення, імітування живого діалогу.

Апробація результатів дослідження: положення дисертаційної роботи обговорювалися на міжнародних конференціях: "Сучасні проблеми

лінгвістичних досліджень та дидактичні особливості викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі" (Львів, 31 травня – 1 червня 2007 р.), "Мова і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, 27 – 28 березня 2008 р.), "Текст у парадигматичному просторі сучасної лінгвістики" (Переяслав-Хмельницький, 7 – 8 жовтня 2008 р.), "Мова і культура" (Київ, 2008 і 2010 рр.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (Острог, 2010 р.), Міжнародна науково-практична заочна інтернет-конференція "Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації" (Острог, 17 – 18 жовтня 2013 р.), Звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов ЛНУ імені Івана Франка: До 75-річчя від дня народження професора А. О. Содомори (Львів, 7 – 8 лютого 2013 р.), Scientific and professional conference "Modern Science: tendencies of development" (Budapest, 5th – 7th July 2013); Звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов ЛНУ імені Івана Франка (Львів, 5 лютого 2016 р.); окремі результати були представлені у доповіді на лінгвістичному семінарі "Текст. Культура. Соціум" (Львів, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено у 9-ти публікаціях, із них 7 – у виданнях, які входять до переліку ДАК України як фахові, 1 – у міжнародному виданні, 1 – у матеріалах наукових конференцій. Усі публікації є одноосібними.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, джерел ілюстративного матеріалу. У розділах наведено результати кількісного аналізу способів реалізації гендерних параметрів у чНПМ vs жНПМ у вигляді таблиць і рисунків.

Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок друкованого тексту, з них основний текст – 173 сторінок. Список використаної літератури нараховує 475 найменування, у тому числі 14 джерел ілюстративного матеріалу творів

художньої прози англійських авторок ХХ століття. Усього в дисертації є 15 таблиць і 8 рисунків.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність і наукову новизну, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет наукового дослідження, окреслено методологічну основу та матеріал дослідження, розкрито теоретичне значення та практичну цінність праці.

Перший розділ – "Теоретичні засади гендерних характеристик у невластивому мовленні" – містить історію становлення феміністичних і гендерних досліджень від античності до епохи модернізму. Увагу зосереджено на мовній особистості жінки-авторки як на важливому джерелі гендерної репрезентації, що є ключем до опису мовної особистості персонажа-жінки та персонажа-чоловіка. Простежено розвиток жіночої прози у англійському модернізмі, зокрема творчість яскравих представниць "психологічної" школи В. Вулф, М. Сінклер і Д. Річардсон. З урахуванням емоційної природи жінки розмежовано емоційність vs емотивність vs експресивність та проаналізовано емоційно-експресивні характеристики жіночого письма. Подані тлумачення понять дискурс і художній дискурс. Як висновок зазначено, що мова фіксує андроцентричну комунікацію, проте жінка все-таки виробляє свій власний "почерк" у літературі, що отримало назву "фемінне письмо". Гендерний аспект НПМ безпосередньо пов'язаний із жіночим дискурсом, що є проекцією внутрішнього світу героя/героїні, його/її думок, переживань та емоцій.

У **другому розділі** подано та проаналізовано загальнонаукові методи теоретичного (індукція, дедукція, аналіз і синтез) і емпіричного (спостереження, опис, порівняння, класифікація) дослідження. Визначено та обґрунтовано методи суміжних наук (антропоцентричний, психологічний) та почергово розглянуто лінгвістичні методи (метод зіставного аналізу, метод опозицій і контекстуальний аналіз), метод ситуативного підходу (прагматична теорія мовленнєвих актів), дискурсивний та кількісний методи.

У **третьому розділі** висвітлена лексико-граматична реалізація НПМ у чоловічій vs жіночій вербальній поведінці в досліджуваних романах.

Проаналізовано прономінальні форми, темпоральність, синтаксис, лексичне наповнення та репрезентуючий компонент у чНПМ vs жНПМ. Систематизовано диференційні ознаки жіночого і чоловічого мовлення на лексичному (модальність, емоційно-експресивна лексика, вигуки) і синтаксичному (невласне-питальні речення, редуковані конструкції) рівнях.

У четвертому розділі описано комунікативно-прагматичну та стилістичну реалізацію гендерної специфіки у чоловічому та жіночому НПМ, а, відтак, простежено гендерні стратегії і тактики. Застосування класифікації мовленнєвих актів Дж. Серля дало можливість виявити експресиви, директиви, репрезентативи та комісиви. Прослідковано гендерні особливості позитивної і негативної ввічливості, відстежено критерії емоційно-оцінного коментування, які представлені такими тактиками: метафоризації, похвали: компліменту, імітування живого діалогу.

Зроблено висновок, що для фемінної комунікативної модель характерні висока емоційність, чуттєвість, глибока психологізація творчості жінок-письменниць на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях.

У загальних висновках підсумовано проведені дослідження, викладено його теоретичні та практичні наукові результати, окреслено можливі перспективи подальших студій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ

1.1. Фемінні дослідження: філософський та соціокультурний аспекти

Емансипація жінки-авторки вивільнила велику енергію, яка створила феномен жіночої творчості на порубіжжі XIX та XX століть. Особливе місце в системі наукових досліджень посідали "фемінні (жіночі) дослідження", метою яких було аналіз становища й статусу жінки, як історично дискримінованої й такої, що перебуває в нерівному становищі порівняно з чоловіком [249, с. 15].

Відновлення історичного досвіду жінок та входження його у наукове модерністське знання у своїй особливій версії отримало назву "HER story" (її історія), яка входить у Велику history ("його історію") [84, с. 94]. Так, жінки стають діючою силою власного історичного нарративу, а їхня історія, звісно, більше не повинна бути лише додатком до патріархального історичного нарративу [110, с. 9].

Зауважимо, що в епоху модернізму змінюється і сприйняття того, що пишуть жінки. "Тепер "жіноче" письмо – усвідомлений пошук власної фемінної самості. Вчорашні хранительки родинного вогнища виходять з тісного дому у великий світ, де правила чоловіки, який аж ніяк не був для них гостинним і привітним" [1, с. 10].

Патріархальні стереотипи, зафіксовані в мові, формують маскулінну картину світу, в якій жінкам відводиться другорядна роль і приписуються в основному негативні якості [9, с. 63]. Ще М. Модуре підкреслив той факт, що "жіноча літературна традиція формувалась у надрах чоловічої" [224, с. 171], а за влучним зауваженням Т. А. Космеди, мова патріархального суспільства є першопричиною розбіжностей у моделях поведінки, зокрема мовленнєвої. Як правило, тогочасна тематика творів і стиль жіночого письма втілювали

патріархальні цінності, що й зумовило виникнення феномену андроцентризму. Він полягає у сприйнятті світу, зокрема жінками, крізь призму констант чоловічої свідомості [86, с. 86, 110].

У 90-х роках XIX століття в науковому вжитку з'явився напрям "домінуючої маскулінності" (*hegemonic masculinity*), який досліджував комунікації чоловічого типу [395]. Фройдівське уявлення про жіночий потенціал фактично стверджує неспроможність жінки до творчості, а отже, до продукування і віднайдення нових образів, становлення жіночого внутрішнього світу в цілому. Загалом текстові епохи зберегли не багато описів жіночого досвіду. Лише з XIX сторіччя повніше розгортається літературний, психологічний та соціологічний жіночий дискурс [цит за 84, с. 129]. Однак, за Г. Сіксу, віднайшовши жіночий стиль і мову, можна вирватися з цього маскулінного порядку, що дасть змогу якнайповніше відартикулювати жіночий суб'єктивний світ" [311, р. 73]. У жінки є "виняткова можливість виражати себе в художньому дискурсі через жіночний стиль, бо жінка не придушила своєї бісексуальності, а визнає наявність іншого в собі" [390, с. 85–86].

У працях того часу відображено традиційний чоловічий погляд на жінку, а цей маркований чоловічим стилем і лібідною культурою текст перенасичений статевим протистоянням [84, с. 129]. Відтак, у літературі жінки переймали ті умови гри, які там панували здавна, і намагалися копіювати художній стиль відомих чоловіків-письменників, проектували уявлення про жіночу меншовартість на своїх героїнь [342, с. 3].

Ще у XIX ст. "жіноче" письмо (Г. Сіксу) було справді незвичним феноменом на тлі літератури, створеної чоловіками. У філософських уявленнях раннього Просвітництва Розум взагалі позбавлений жіночих характеристик, а інтелект має лише одна стать – чоловіча [84, с. 60]. Ще Арістотель задекларував, що "жіноче є жіночим через брак певних якостей". А святий Тома Аквінський вірив, що жінка є "недосконалим чоловіком" [249, с. 428].

Лише з кінця XIX ст. повніше розгортається *літературний жіночий дискурс*, який є відображенням особистісних і соціальних характеристик особи автора. Дослідження жіночого художнього дискурсу, основним призначенням якого є емоційно-експресивне вираження та естетичний вплив, потребує врахування текстових параметрів і прагматичної настанови автора, що "розкриває зв'язок між текстом і світом автора" [178, с. 6–7]. Звідси, під *художнім жіночим текстом* розуміємо фіктивне зображення дійсності, в якому виражається світогляд жінки, її світовідчуття, її досвід, її знання та її відношення до світу – де і зароджується фемінний художній дискурс, пропущений крізь призму "авторського сприйняття" [360, с. 161].

Такий підхід сприяє переосмисленню образу жінки в культурі та її традиційної ролі в суспільстві [1; 109]. Якщо феміністки середини XIX – початку XX ст. вимагали рівності прав і зазвичай засновувалися на поглядах, згідно з якими між статями немає жодних суттєвих відмінностей, то феміністки другої хвилі – 60–70х років XX ст. – вже вимагали визнання самостійної жіночої особистості й сприяли розвитку колективної жіночої самосвідомості, наголошуючи, артикуючи відмінності між жінками й чоловіками, специфічність "жіночого" відносно "чоловічого" [110, с. 15] (*див. рис. 1.1.*).

Відтак, народжується особливий "жіночий простір" (В. Агеєва) тогочасної культури. Так, Розі Брайдотті вважає, що жінка-авторка здатна відкрити дорогу поступовому входженню в дискурсивну практику [385]. Слушною для відображення цього поступального шляху нам вбачається використання образу-концепта "ризому" (*фр. rhizome – "кореневище"*) – коренева система, що розгортається хаотично і приживається навіть на каменистому підґрунті). Удаючись до образного зіставлення, Ж. Дельоз називає "вкорінення" жінки-авторки у дискурсивну культуру ризоматичним та спорадичним [115, с. 12].

Рис. 1.1. Фази розвитку фемінізму

Утвердження нових філософських систем, а також морально-етичних цінностей сприяло новому поглядові на жінку [340]. У науковий обіг *гінокритичний підхід* (Е. Шовалтер) був впроваджений як метод аналізу жіночої літератури, за яким виокремлюють новий тип незалежного жіночого дискурсу, в якому жінка творить специфічні текстуальні значення, що базуються на власному досвіді та переживаннях і відрізняються від чоловічого канону репрезентації та письма [443, р. 128].

Зазначимо, що Е. Шовалтер закликає "знайти власну тему, власну систему, теорію і власний голос", тобто розбудувувати своєрідну феміністичну методологію, не озираючись на чоловічу критичну традицію [351]. Більше того,

в теоретичних дослідженнях Г. Сіксу вміщені наполегливі заклики до жінок, щоб віднайти свій стиль, мову, поняття і категорії [цит за 84, с. 129].

У своїй роботі "Сміх Медузи" Г. Сіксу вперше вводить поняття "*жіночого*" *письма*, в якому переважає тілесна комунікація зі світом, яка починається з відчуттів кольору, запаху, смаку [311, с. 86]. Усна жіноча мова видається пластичною, емфатичною і надмірно емоційною, її змістовність ніби акцентується інтонаційно, на рівні схвильованості тіла. У власній дискурсивній практиці жінка-авторка задіює усе багатство сенсорики, своєрідне візуальне мовлення [84, с. 134–135]. Однак чоловічий нарцисизм ("котрий любить себе за те, чого немає в жінці) створює перешкоди у творенні жіночого тексту [311, с. 80]. Для самоусвідомлення себе, – пише Г. Сіксу, – потрібна відвага, яку ця неминуща жінка "ушатнена в кокон своєї невинності, замкнена у темряву самонезнання, загнана в кут самозневаги" мусить віднайти [311, с. 73].

Відомим теоретиком з проблем суб'єкта є Ю. Крістева, досліджує його з погляду засвоєння мови та символічного порядку. Жіноча суб'єктивність у С. де Бовуар трактується як інше стосовно чоловічого типу суб'єктивації – як специфічний "жіночий досвід" і відповідні йому "жіночі" способи буття [94]. Саме вона (С. де Бовуар) спробувала "розкрити особливості чоловічого трактування жіночих образів як вторинних та змогла показати жіноче існування в ролі Іншої, підлеглої" [1, с. 5].

Варто зазначити, що вирішальний крок у розвитку філософії фемінізму зробив Мішель Фуко, оскільки заклав його теоретичний фундамент. На його думку, "формування себе як морального суб'єкта, в античній моралі чоловіків, полягало в тому, щоби побудувати із себе для самого себе структуру мужності" [355, с. 94]. Зовнішня стилізація чоловічого тіла в напрямі фемінного (зніженість, відмова від активних видів спорту, схильність до парфумів та прикрас, млявість) викликала відразу, – як показав М. Фуко, – ця огидність до образу жінкоподібного чоловіка була чітко пронесена через греко-римську літературу епохи імперій [355, с. 97, 191].

Історико-філософське осмислення гендеру і фемінізму є необхідним, щоби краще збагнути їх минуле і сучасне. Звернення жінок до мови було своєрідним свідченням зрушення, про що свідчить нижче подана порівняльна характеристика [94; 351].

Англо-американська філософія гендеру	Французька філософія гендеру
1) відмова від поняття несвідомого в дослідженні структури жіночої суб'єктивності; 2) соціальний і економічний детермінізм в аналізі пригнічення жінок патріархатом; 3) розуміння жіночого опору в термінах теорії раціонального вибору	1) критика символічних («наглядних», в термінах М. Фуко) форм патріархату; 2) політизація всього спектру традиційно нейтральних дискурсивних систем і понять – жіночої мови, жіночого бажання, жіночого письма, жіночого мистецтва.
Англо-американський фемінізм (Е. Шовалтер, С. Губар) "жіночий досвід" (психолого-біологічний й соціальний аспекти; жіноче прочитання текстів і сприйняття літератури)	Французький фемінізм (С. де Бовуар, Л. Ірігарей, Ю. Крістева, Г. Сіксу) концепція "інакшості жінки", концепція материнського, концепція жіночого письма критика фалоцентризму

Рис. 1.2. Еволюція гендеру → фемінізму в англо-американській та французькій школах

На рівні культури весь світ виявляється статево розділеним на дві частини за ознакою чоловіче/жіноче [84, с. 114]. Бінарні опозиції у міфології (*верх-низ; світло-тітьма*) та полярні категорії в філософії (*маскулінність-фемінність; природа-культура; активність-пасивність; раціональність-ірраціональність; логіка-емоції; дух-матерія; влада-підпорядкування*), де лівий член пари об'єднаний навколо стрижневої тілесної сутності "чоловік", асоційовані з позитивною оцінкою, а праві – "жінка", – з негативною [210,

с. 49]. Відтак, не існує дихотомних понять без домінування, одне з них завжди підпорядковане іншому. За Арістотелем, чоловіче начало надає форму і рух матеріальному (жіночому) і вносить у нього душу [10, с. 254].

Отже, попри емансипацію жінки-авторки, домінуючу маскуліність у літературній традиції того часу, патріархальні цінності та феномен андроцентризму, наприкінці XIX й на початку XX століття з'являються паростки феміністичного літературного дискурсу, основою і підґрунтям якого є пробудження жіночої свідомості, як суспільної, так і особистої. Художній жіночий текст творить особливу художню реальність, з її емоційно-експресивним вираженням, наріжним фактором якого є його прагматична сутність. Відтак, можна стверджувати, що новий образ жінки в літературі став відповіддю на виклики часу.

1.2. Гендер і мова: зміна жіночої перспективи в літературі

У другій половині XX століття антропоцентричність сучасної лінгвістики визначила звернення до гендерних аспектів мови. Такі дослідження виокремилися в самостійну галузь науки – *гендерологію*, яка охоплює широке коло питань та значну кількість вузько спрямованих наукових напрямків – гендерну психологію, гендерну соціологію, гендерну філософію; особливе місце серед них належить гендерній лінгвістиці, яка вивчає гендер у лінгвістичному прояві [112, с. 46]. Гендерна лінгвістика є предметом наукових зацікавлень зарубіжних (Р. Лакофф, Д. Спендер, К. Шері, С. Тромель-Полц, О. Єсперсен, А. Наннінг) і вітчизняних (О. Л. Бессонова, О. С. Бондаренко, Н. Д. Борисенко, О. І. Горошко, О. В. Дудолодова, Г. І. Емірсуїнова, О. Л. Козачишина, Ю. Г. Ковбаско, Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, А. В. Кириліна, А. П. Мартинюк, А. М. Нелюба, Т. Ф. Осіпова, К. В. Пищикова, Л. М. Саліонович, О. П. Синчак, Л. О. Ставицька, О. В. Халіман, О. М. Холод) мовознавців.

Характерною рисою гендерних студій є їхній зв'язок з феміністичним рухом [91, с. 109]. Гендерні дослідження вивчають соціокультурну складову статі, оскільки мова і мовлення за своєю природою – соціальні явища, а гендерна приналежність комунікантів є інтегральною константою будь-якого мовленнєвого акту [196, с. 96 –182.]. Отже, гендер виявився найефективнішим засобом, аби перемістити жінок з узбіччя історії до її центру, відтак, став способом переосмислення чоловічо-жіночих взаємовідносин [110, с.8].

Формування гендеру відбувається відносно соціокультурної ситуації, оскільки витікає з принципу антропоцентризму. Відтак, гендер визначається як культурно-символічне та соціально-обумовлене розуміння статі. Якщо стать осмислюється в категоріях "чоловік" і "жінка", то гендер – в термінах "маскулінність" (чоловіче начало) і "фемінність" (жіноче начало) [295, с. 6]. Л. А. Булаховський стверджує, що "всяка мова має два головні діалекти – "жіночий діалект", "жіноче мовлення" і "чоловічий діалект", "чоловіче мовлення", диференціація якого залежить від хронотопу і таких соціальних чинників як: вік, освіта, расова належність та інше [57, с. 293–294]. Взаємозв'язок соціокультурної з біологічною статтю впливає на когнітивну сферу людини, її сприйняття й використання мови, і відповідь на комунікативну компетенцію особистості [86, с. 16].

Історію досліджень взаємозв'язку мови і статі розділяємо на два періоди, рубежем яких є 60-і роки ХХ сторіччя: 1) дослідження, базовані головним чином на спостереженнях розрізнених фактів; 2) широкомасштабні дослідження з 60-х років, обумовлені ростом інтересу до прагматичного аспекту мовознавства, розвитком соціолінгвістики й істотних змін у традиційному розподілі чоловічих і жіночих ролей у суспільстві [163, с. 51].

У 60-х – поч. 70-х років ХХ сторіччя дослідження в мові отримали ще один імпульс завдяки "Новому жіночому рухові" в США і Німеччині, в результаті чого виникла *феміністська лінгвістика* або *феміністська критика мови*, головна ціль якої – викриття патріархату, "що заважає продуктивній появі

нових відповідних дійсності знань про стан жінки в суспільстві" [94]. Саме "гендерна історія повернула жінок в історію та повернула історію жінкам, що подібне до "відродження зниклої істоти"; жінка – поза епіцентром реальних ситуації, рішень і подій "Великої ("Його") історії [14, с. 53, 471–472]. Так Р. Лакофф у своїй праці "Language and woman's place" обґрунтувала андроцентричність мови і неповноцінність образу жінки в мовній картині світу.

Феміністська лінгвістика, з одного боку, досліджувала мовний сексизм "асиметрії у системі мови, які спрямовано проти жінок". Тобто мова йде про патріархальні стереотипи, зафіксовані у мові і які нав'язують її носіям певну картину світу. З іншого, феміністська лінгвістика досліджувала гендерні особливості комунікації в одностатевих і змішаних групах (аналіз найрізноманітніших аспектів ведення аргументативних діалогів – телевізійні шоу, діалоги лікарів і пацієнтів, мовне спілкування в родині і т.д.). В основі досліджень лежить припущення про те, що на базі патріархальних стереотипів, зафіксованих у мові, розвиваються різні стратегії мовної поведінки чоловіків і жінок [163, с. 51–58.].

Відтак, феміністська лінгвістика виділяє такі ознаки *андроцентризму* в мові: 1) ототожнення понять "людина" і "чоловік"; 2) іменники жіночого роду, як правило, походять від номенів чоловічого роду, а не навпаки, яким часто властиве негативне забарвлення, номінація чоловіка жіночим іменем несе в собі негативну оцінку; 3) фемінінність і маскулінність розмежовані різко – як полюси – протиставлені одне одному в якісному (позитивна і негативна оцінка) і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського) відношенні, що веде до утворення гендерних асиметрій [9, с. 61].

На початку ХХ століття інтерес до дослідження теми "Мова і стать" зріс завдяки працям Ф. Маутнера, Е. Сепіра, О. Єсперсена. У своїй праці "Contribution to the Language Critique", присвяченій критиці мови, Ф. Маутнер, виділяє гендерні відмінності в мові, обґрунтовуючи їх соціальними та історичними причинами [428]. На думку Е. Сепіра, відмінності в мовних

формах, проявляються крізь соціальну ідентичність (*person implications*), до якої відносить стать і статус [439, p. 125]. Так, О. Єсперсен дав широкий огляд дистинктивних ознак статі в мові, що стало теоретичним імпульсом виникнення гендерної детермінованості мови з боку феміністів. За О. Єсперсен, жінки – це комуніканти, які дотримуються гіперболічних, евфемістичних виразів, на відміну від чоловіків, які схильні до неконвенційної лексики, сленгу і різкої манери розмови [411].

Усе розмаїття теорій, які пояснюють відмінності і нерівності між статями, поділяють на дві школи: *біогенетичну* та *біокультурну*. Перша пояснює відмінності поведінки чоловіків і жінок біологічними і генетичними факторами (вплив різних гормональних систем на їхню мовленнєву поведінку, різні когнітивні здібності, емоційні розбіжності (чоловіча агресивність і жіноча дбайливість) [441]. Друга школа – біокультурна – теорія соціального формування гендеру, яка визначає гендер як "організовану модель соціальних відносин між чоловіками і жінками, що конструюється основними інститутами суспільства" [184, с. 8].

Боротьба за право голосу в мові, викриття патріархату, розробка своїх власних лінгвістичних форм, спроби вплинути на мовну політику та реформувати мову в бік усунення наявного в ній сексизму [250, с. 302 – 303] дозволили нам виділити гендерні ознаки "жіночого" в жіночій літературі: 1) в центрі оповіді перебуває жінка або "генеалогія жінок" (Л. Ірігарей); 2) сімейні відносини в структурі жіночого письма є важливішими, ніж інші види соціальних відносин, а структура жіночої суб'єктивності визначається структурою сім'ї (навіть якщо це ненормативні варіанти сім'ї – наприклад, жіноча сім'я, що складається з бабусі, матері і дочки, або неповна сім'я типу мати і дитина); 3) ведучими є маркування генеалогії жінок – наприклад, материнсько-дочірніх відносин або відносин жінок у декількох поколіннях; 4) однією з найважливіших причин екзистенціалізації жіночого виступають відносини з протилежною статтю в плані осмислення власної "іншості"; 5) на

відміну від чоловічої літературної традиції, жіночий досвід у літературі – проміжний, переважно в термінах тілесного, біологічного, фізіологічного і т.д. [124, с. 5].

Отож, антропоцентрична спрямованість лінгвістики породила гендер, а відтак і специфіку комунікативної поведінки індивідуума: як чоловіка ("маскулінність") так і жінки ("фемінність"). Аналіз гендера в мові має свою еволюцію розвитку, від "дефіцитності" жіночого мовлення до "диференційності" чоловічого vs жіночого мовлення. Взаємозв'язок соціокультурної і біологічної статі зумовлений гендером. Натомість розмаїття подібностей і відмінностей між статями інтерпретується з біогенетичної та біокультурної перспективи. Перша пояснює вплив біологічних і генетичних факторів на відмінності формування поведінки чоловіків і жінок, у той час як біокультурна – теорія соціального конструювання гендеру.

1.3. Жіноча проза як соціально-культурний феномен британського модернізму

Кінець XIX – початок XX століття, так званий рубіж століть, – особливий історичний етап у розвитку західного суспільства, культури та літератури. У цю переломну епоху виникає і розвивається багато явищ, які вплинуть на хід історико-культурного процесу XX століття. На рубежі цих століть літературний процес в Англії характеризується інтенсивністю і складністю свого розвитку, він був представлений низкою течій, загальним попередником яких був романтизм початку XIX століття [266].

Як зазначає Н. І. Бушманова, "в 90-ті роки XIX ст. в Англії стався важливий переворот: життєві стереотипи XIX ст. змінилися на нові. Народилася людина нового століття, формування якої пов'язане з кардинальними змінами становища жінок" [60, с. 27]. Важливою причиною виходу жінки за межі життя, обмеженою будинком і сім'єю, стала Перша світова війна: зросла потреба жіночої праці на виробництві боєприпасів, а

також жіноча мобільність на випадок роботи медсестрами або в добровольчих загонах на фронті [452, р. 4–6].

Майже всі історики британської літератури погоджуються, що великий "злам у романі" відбувся близько кінця XIX чи початку XX сторіччя. Могутня традиція вікторіанської прози – моральної, реалістичної, популярної – почала відмирати, і натомість з'явився "модерний" роман. Ця зміна відбулася не лише у Британії; вона була частиною інтернаціональної трансформації у сфері мистецтв. По всій Європі, дещо повільніше в США, у формі роману – відбувся великий перехід, як і в усій західній гуманістичній думці та й у самій культурі. Роман прагнув стати значно складнішою, різноманітнішою, більш відкритою і самоусвідомленою формою [55, с. 19–20].

Англійській модернізм формувався на тлі усталених традицій вікторіанської літератури. Історичні зміни у Великобританії на початку XX ст. (завершення правління королеви Вікторії, втрата колоніальних володінь, національний відчай) сприяли пожвавленню новаторських інтенцій у всіх сферах культурного життя, у тому числі й літературі [23, с. 7]. Згідно з відомим есе Ортеги-і-Гассета, головною особливістю модерної прози був її рух до дегуманізації – її вихід від романтизму, реалізму й гуманізму до перспективи, абстракції, іронічного споглядання, очуження, подалі від чільного місця людської постаті [433].

Нова переміна прийшла в художню літературу через ключові *соціальні причини* (зростання міського населення, прискорення технологічних змін, розвиток освіти й письменності, зміни у відносинах між класами, розширення сфери дозвілля), *інтелектуальні причини* (занепад релігійної телеології і самовпевненого, теоцентричного вікторіанського світогляду, розвиток соціології і психології), *психологічні причини* (зміна уявлень про природу індивіда, гендерні відносини, швидко змінювана природа досвіду в модернізованому світі) надали нового, плинного вигляду свідомості та ідентичності. Усталена форма роману – художній прозовий наратив –

отримувала цілком іншого письменника, іншу тему, інший процес написання, іншого читача, інше соціальне та економічне підґрунтя [55, с. 21].

В англійській літературі в області модерністського роману характерними фігурами є Джемс Джойс, Олдос Хакслі й представники психологічної школи Вірджинія Вулф, Мей Сінклер, Дороті Річардсон. "Відкидаючи принципи реалістичної естетики, своїм основним завданням, представниці "психологічної школи" вважали дослідження психологічного життя людини, адже об'єктивний світ цікавив їх лише в тій мірі, в якій він відображався у свідомість їх героїв" [220, с. 4].

Після закінчення Великої війни (I-ої світової) відбулася велика зміна в тоні й характері літератури: В. Вулф позначила свою майбутню кар'єру романістки 20-х років першим своїм романом "Подорож назовні", а Д. Річардсон розпочала свою довгу тринадцятитомну експериментальну серію "Паломництво". Д. Річардсон поставила собі за мету "створити фемінний еквівалент сьогоденного маскулінного реалізму" [55, с. 181]. Це був твір, який В. Вулф визначила як такий, що винаходить "речення, яке ми можемо назвати реченням жіночого роду", а М. Сінклер назвала потоком свідомості, який триває і триває. Отож, саме ці два твори позначили початок *особливого жіночого модернізму* [55, с. 142]. Фемінна тема стала суттєвим елементом англійської літератури [23, с. 7], естетичні і теоретичні ідеї яких стали потужним поштовхом для подальших гендерних і феміністичних студій [346].

Творці мистецтва доби модерну охоче зверталися до індивідуальних характеристик людини, часто виводили на перший план проблеми психологічного характеру. Для них притаманне прагнення збагнути таємниці людської психіки, підсвідомі структури, а також інтерес до філософської антропології та психологічного аналізу [340].

Головним представником "психологічної школи" і найяскравішою представницею жіночого модернізму в Англії була визнана В. Вулф (1882–1941), творчість якої викликала жвавий інтерес протягом ХХ століття

(Г. О. Батюк, Н. И. Бушманова, А. М. Пріма, І. Л. Шелест, Н. П. Михальська, М. Бредбері, Д. Камерон). В. Вулф експериментувала з прозовими формами, де свідомість і психологія створювали не легкозрозумілі сюжети й прості закінчення, а дуже особливу структуру й текстуру, які належали тільки самим собі [55, с. 21]. В. Вулф підхопила ідею Д. Річардсон та ввела поняття "women's sentence" (письмо, яке передає жіночі думки та почуття).

Ще у 1923 р. В. Вулф у своєму есе "Містер Беннет і місіс Браун" заявила, що "в грудні 1910 року чи близько того людський характер змінився", а разом з тим і все інше, включно з релігією, політикою, поведінкою, цінностями й літературою. До цього року, пояснювала вона, не існувало британського романіста (А. Беннет, Г. Дж. Веллс та Дж. Голсворсі – провідні британські романісти того часу), в якого новий письменник чи письменниця могли б навчитися своєї серйозної справи [55, с. 87]. Саме Д. Річардсон уперше застосувала "*потік свідомості*" (В. Джеймс), розробляючи, з одного боку, нові форми подачі її світу, а з іншого – уникнення "тогочасного чоловічого реалізму", як до прикладу М. Пруста. Її героїня (Міріам), занурюючись у власні думки, усвідомлювала себе з більш об'єктивної точки зору, про що свідчить почергове вживання займенників "вона" і "Я". Цей дуалізм ідентичності з допомогою займенників (*she*→*you*→*I*) передає напружену рівновагу письма Д. Річардсон, що характерно для "нового жіночого розуму". Вона скептично ставилась до сучасних, в основному чоловічих конвенцій в художній літературі. Невимушена, легка, асоціативна подача думок (Міріам) властива "жіночій прозі" [447, р. 41–42, 45–46].

М. Сінклер брала активну участь у боротьбі за жіночі права. З опертям на стиль і погляди Д. Річардсон, М. Сінклер у романі "Мері Олівер" торкнулась обмежень, накладених на тогочасних жінок. Як і в інших її романах, героїня переживає життя насильницького зречення і самопожертви, що гомонить в її тілі, на стінах кімнати, та у всьому світі. Це пульсування часу та рух розуму подані НПМ з допомогою *you-form*, щоб показати потік думок всередині. Як і

Д. Річардсон, М. Сінклер може швидко перейти за схемою *she* → *you* → *I*. Її героїня часто розмірковує та обговорює мистецтво в письмовій формі, через яку вона знаходить порятунком від деяких обмежень свого суспільства [447, р. 43, 156].

Відкриваючи для читача внутрішній стан героїв, письменниці вдаються до використання НПМ (чНПМ vs жНПМ), що є ознакою інтенсивної уваги до їхньої емоційної сфери світу. Письменниць цікавить не реальний світ, а лише його переломлення у свідомості і підсвідомості. Відмовляючись від реального життя з його проблемами, вони пірнають у світ переживань, почуттів, багатих асоціацій, мінливих відчуттів, у світ "уявного життя". Звідси вільна форма діалогів і монологів, імпресіоністична манера опису пейзажів і побуту, своєрідна композиція романів, в основі яких відтворення почуттів, переживань [220].

Як видається, великі зміни у формі роману, зокрема жіночого типу, маніфестували його нову форму з поглибленою психологією, глибоким зображенням жінки, багатшим дискурсом внутрішнього життя, якому притаманні емоційні і чуттєві тональності. Епоха жіночої "німоти" залишила за собою слід у формі жіночого письма, однак нова жінка відважилася виробити власний "почерк", щоб заявити про свою активну позицію в патріархальному суспільстві.

1.4. Мовна особистість жінки-авторки

Гендерна репрезентація закодована в художньому тексті і є важливим джерелом ідентифікації гендерної особистості автора, адже в тексті завжди залишаються "сліди" авторської рефлексії, які "можуть бути ідентифіковані на рівні персонажів, нараторів і загальної організації наративу" [301, с. 10]. Для нашого дослідження інтерес становить не соціокультурна стаття як така, а мовна особистість персонажа художнього тексту.

Ю. М. Караулов твердить, що художній текст як продукт літературної комунікації є благодатним матеріалом для дослідження мовної особистості. Мовним еквівалентом поняття "особистість" у досліджуваних текстах є авторська мовна особистість і художні моделі реальних мовних особистостей – персонажі творів В. Вулф, М. Сінклер, Д. Річардсон, до яких може бути застосована методологія аналізу різних рівнів мовної особистості, що дозволяє ретельніше дослідити гендерний аспект НПМ [45, с. 2].

Важливість гендерного фактору в мовній картині світу ставить у центр уваги людський фактор, тобто *мовну особистість* (Ю. Н. Караулов), важливим елементом якої є стать. Належність чоловіка та жінки до гендерно дистинктивних субкультур [258, с. 64] породжує відмінності в ціннісних позиціях чоловіка та жінки, що проявляються в їхньому мовленні [105; 163; 258].

Використовуючи дослідження В. І. Карасика, під мовною особистістю ми розуміємо узагальненого суб'єкта культурної спільноти, який характеризується вмотивованою пізнавальною та практичною діяльністю [158, с. 5–6]. Відтак, у нашій праці розглядаємо мовну особистість персонажа як "реальну особу" [159, с. 39] та на основі теорії мовної особистості О. Л. Каменської вводимо поняття "мовна особистість чоловіка" та "мовна особистість жінки", які диференціюємо за гендерною ознакою [152, с. 63; 151, с. 187–188].

За спостереженнями мовознавців І. П. Сусова, Ю. Н. Караулова, И. А. Садикової в понятті особистості протиставляються дві площини – соціальна та індивідуальна. З одного боку, особистість постає як продукт суспільного розвитку, похідна від соціального середовища, вихована своєю епохою, психологією, культурою, з іншого – як активний учасник громадської та пізнавальної діяльності [297, с. 71]. Натомість структурна модель мовної особистості, за М. А. Канчер, полягає у підпорядкуванні трьом факторам – соціальному, національно-культурному та психологічному, що дозволяє нам

аналізувати жіночий дискурс в трьох аспектах: лінгво-культурологічному, стилістичному та комунікативно-прагматичному [153, с. 50–55].

У цьому дослідженні ми дотримуємося концепції В. В. Виноградова та розмежовуємо такі мовні особистості як: *автора твору* (у нашому випадку це жінка) і *оповідача* (як жінки, так і чоловіки). У роботі "Про теорію художнього мовлення" В. В. Виноградов розглядає "автора" на мовному рівні як конкретну "художньо-мовну свідомість", "індивідуальну словесно-мовленнєву структуру" [67, с. 203].

Образ автора є багатофункціональним поняттям, яке визначає експресивно-мовленнєві форми оповіді й прийоми словесного вираження, забезпечує взаємозв'язок і взаємодію елементів художнього цілого, виконує інтеграційну функцію, оскільки "є концентрованим втіленням суті твору" [66, с. 87, 151]. Як і О. О. Барбанюк, визначаємо загальні характеристики категорії автора: по-перше, авторській активності належить провідна роль в оформленні й організації художнього твору, по-друге, автор забезпечує взаємозв'язок та взаємодію елементів художнього цілого; по-третє, автор виступає смисловим фокусом цілого [22].

Формування та розвиток авторської особистості зумовлені гендерною диференціацією (О. Л. Каменська). У художніх текстах гендерна належність автора проявляється у створеній художній образності (О. Л. Козачишина) та особливостях відображення "чоловічого" і "жіночого" НПМ [124, с. 6]. Будь-який досконалий художній твір містить фемінний і маскулінний складники, про що зазначають дві визначні жінки початку ХХ ст.: Леся Українка і Вірджинія Вулф. Обидві письменниці наголосили на андрогінності (одночасній присутності в одній людині стереотипних для даного суспільства ознак чоловіка і жінки) як ознаці справжнього митця [339, с. 7]. Симбіоз статі проявляється в наявності "двох духовних можливостей у людині". Тобто, принцип повноти розцінюється в наявності чоловічого й жіночого, що взаємно

доповнюється в поєднанні. Така дихотомія вміщує в собі і чоловіче, і жіноче начала [340, с. 106].

У роботі виділяються два різновиди *гендерного стилю* (базовий, та імітований), який, слідом за О. В. Пермяковою, розуміємо як мовну організацію художнього тексту, що обумовлена гендерною характеристикою автора, диференціацією чоловічого і жіночого мовлення, а також варіативністю їхньої мовної поведінки [256, с. 57]. За Р. Г. Потаповою, *базовий стиль* пов'язаний із приналежністю суб'єкта мови до початкової фізіологічної статі і характеризується набором специфічних мовних ознак [274, с. 302–313]. Оповідна гомогенність наративних ходів письменників пов'язана з поняттям "біографічного" автора (Б. Корман).

Дослідження гендеру на основі художніх текстів дозволяє розглядати його реалізацію як параметра, який відображає основні тенденції диференціації мовних засобів, в тому числі, якщо автор вдається до імітації мовлення протилежної статі [326, с. 4]. Відтак, мова йде про *імітований стиль* – використання у мові ознак, властивих протилежній статі, шляхом природного або ситуативно-обумовленого наслідування [274, с. 302–313].

Значущість опозиції автор – оповідач є релевантною для нашого дослідження: авторами аналізованих творів є жінки – носії базового гендерного стилю, у той час як оповідачем, від імені якого йде розповідь, може бути чоловічина, мова якого репрезентує імітований гендерний стиль, тобто авторка вдається до *гендерної стилізації* ("вихід" письменника за рамки власного гендерного стилю і звернення до стилю представників протилежної статі) [256, с. 57, 80].

Вибір чоловічого стилю письма розширює творчі можливості авторки-жінки, дозволяє точніше передати психологію героя протилежної статі та стилізації (художня імітація стилю, "підробка" під оригінал). За словами В. Ю. Троїцького, *стилізація* – це навмисне підкреслена імітація оригінальних

особливостей певного стилю або особливостей мови певного соціального середовища, історичної епохи в художньому творі [344, с. 68].

Стилізація під чоловіче мовлення робить жіночу оповідь стилістично полівалентною. Наратор-чоловік слугує для автора-жінки оповідною маскою, поглядом через подвійне дзеркало з подвійним заломленням жіночого дискурсу: автор-жінка через погляд чоловічого персонажа передає жіночу позицію, доповнюючи низку образів оповідачів у жіночих романах [301, с. 13, 11].

У тексті, стилізованому під чоловічий стиль письма, завжди поряд з імітованими ознаками будуть проявлятися базові, що відображають справжню гендерну приналежність автора [257, с. 69]. "...Стилізатору важлива сукупність прийомів чужої мови як вираз особливої точки зору", писав М. М. Бахтін [24, с. 324]. Коли немає свого власного "останнього" слова, будь-яка творча інтенція, думка, почуття, переживання повинні переломлюватися крізь призму чужого слова, чужого стилю, чужої манери [24, с. 84]. Саме тому автору доводиться звертатися до чужого стилю мовлення (у нашому випадку до чоловічого) з метою вираження своїх власних інтенцій, щоб показати всі відтінки своїх думок та почуттів. Стилізатору важливо не переходити межі і завжди вказувати на свою власну ідентичність, яку важливо зберегти в процесі стилізації [256, с. 67–68, 70].

Так, уже І. В. Кузнєцова, порівнюючи гендерні особливості презентації чоловічих та жіночих персонажів у текстах творів письменників-жінок стверджує, що "автори-жінки в цілому більше уваги приділяють: 1) зовнішнім даним своїх персонажів, зокрема одягу; 2) експліцитному вираженню оцінки привабливості персонажа в характеристиках чоловіків і менш частотному вживанню – в характеристиках жінок; 3) вираженню емоційного стану або темпераменту; 4) менш деталізованому опису професії та матеріального стану персонажів, де ці параметри тільки називаються" [190]. Художній жіночий текст розгортається навколо життєпису кількох головних і деяких другорядних

персонажів, кожний з яких має власну персонажну перспективу, подану через світоглядну призму жіночого прозо-письма, що є "відображенням мовленнєвої дійсності", властивій жінці [38, с. 208, 122].

Отже, гендерна репрезентація мовної особистості жінки в нашому дослідженні ідентифікована на рівні персонажного мовлення, зокрема, в НПМ, яке ми диференціюємо на жіноче НПМ та чоловіче НПМ, де перше – обумовлене гендерною приналежністю авторки до початкової фізіологічної статі, в той час як останнє – природне наслідування ознак протилежної статі як варіанта літературної гри, не втрачаючи гендерної ідентичності.

1.5. Диференційні параметри жіночого письма

Світовідчуття автора лежить в основі будь-якого художнього тексту, якому відповідає набір психологічних особливостей, відображених у тексті у вигляді певних семантичних компонентів, які формують емоційно-сміслову домінанту художнього тексту [цит. за 283, с. 11]. Власне "на мовному рівні можна побачити багато відмінного у порівнянні з творчістю автора-чоловіка", стверджує С. де Бовуар [46, с. 17]. Серед провідних психолінгвістів, які досліджували емоційність, можна назвати таких вчених, як: І. С. Білоконенко, Т. Вавринюк, В. В. Виноградов, М. В. Гамзюк, Я. В. Гнезділова, Н. І. Жинкін, О. О. Леонтьєв, І. І. Мац, О. О. Селіванова, Дж Серль, О. М. Холод, В. І. Шаховський та ін.

Сигніфікованою ознакою жіночої гендерної репрезентації у тексті є "висока емоційність викладу, що виявляється в сукупності мовних засобів", які, безперечно, і формують фемінну наративну модель [256, с. 17]. З огляду на це, визріває необхідність диференціації таких важливих лінгвістичних категорій як емотивність, емоційність та експресивність. У працях одних лінгвістів ці поняття ототожнюються [200, с. 591], в роботах інших – протиставляються [303; 200; 369]. Погоджуємося із В. Шаховським, що ці поняття не є

синонімічними, проте наявність деяких спільних ознак свідчить про їхній тісний взаємозв'язок (див. рис. 1.3) [93].

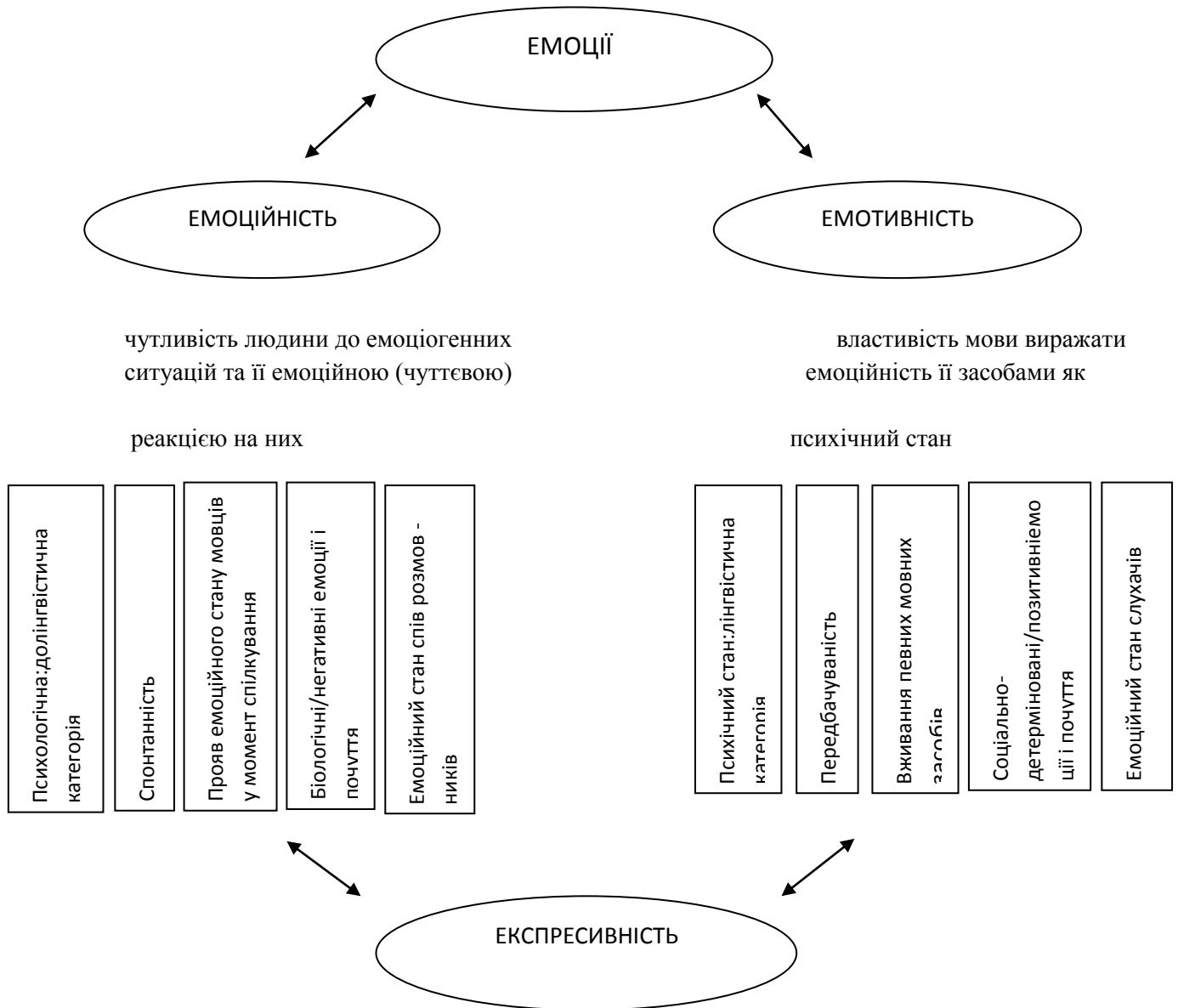

Рис. 1.3. Порівняльна характеристика емоційності, емотивності та експресивності

Функціональні відмінності категорій емоційності, емотивності та експресивності полягають у тому, що *емоційність* відображає емоційний стан суб'єкта щодо цінності того чи іншого предмета, явища, дії та ін. *Емотивність* слугує для вербалізації емоцій мовця, що знаходить свій прояв у мовних засобах автора, які реалізуються в текстовій тканині [90, с. 104–105]. Такої ж думки дотримується і В. І. Шаховський, який вважає, що на мовному рівні

емоції трансформуються в емотивність [369, с. 3–25]. *Експресивність* зосереджена на адресатові, оскільки її основною функцією є функція впливу на отримувача інформації, тобто досягнення перлокутивного ефекту [359, с. 43–54].

З наведеної порівняльної схеми (рис. 1.3.), спостерігаємо, що *емоційність* та *емотивність* відображають "дзеркально протилежні процеси і відрізняються за критеріями спланованості, контрольованості, тональності мовлення" й впливу на співрозмовників та слухачів. Відповідно, *експресивність емоційності* залежить від непередбачуваності ситуації спілкування, в той час як *експресивність емотивності* завчасно передбачається, встановлюється з самого початку і певною мірою контролюється з боку мовця [93].

Природа жінки особлива, жінки по-іншому сприймають й інтерпретують світ із "біологічних та історичних причин, і відтак, інакше, ніж чоловіки, цю реальність відображають" [342, с. 2]. Після тисячолітньої епохи дискурсивного "мовчання" жінка функціонувала зі середини чоловічого дискурсу анонімно або як автор з чоловічим псевдонімом, або ж як особа, що входила в маскулінний стиль. Лише нова жінка періоду модерну звільняється від подібних стереотипів [342]. Віднайдення власної мови жінкою, за висловленням Г. Сіксу, сприятиме її "мовленнєвому злету". У власній дискурсивній практиці жінка-авторка задіює усе багатство сенсорики, своєрідне візуальне мовлення [84, с. 129–133].

Для жіночого стилю письма більш характерно "прикрашати" реальність, делікатно змальовувати почуття, характер, глибокий психологізм, уживаючи відповідну лексику, образні засоби [86, с. 35–36]. Традиційно атрибутами жіночого стилю спілкування вважають багатослівність і тривіальність. На думку Дж. Коутс, це відображає "застиглий" в суспільстві стереотип, згідно з яким мовчання є найкращою комунікативною політикою для жінки. Очевидно, що за такого підходу будь-який ступінь її участі у мовній діяльності сприймається як надмірна балакучість [391, р. 392]. Емоційністю своєї мови,

зазначає Г. Сіксу, жінка здатна породити глибокі позитивні зміни у людських відносинах, зосереджуючись на цінностях щастя людського роду.

Унаслідок того, що жінка більше від чоловіка зосереджена на своєму внутрішньому світі, в її словниковому запасі зустрічається і більше слів, які описують відчуття, емоції. Вважається, що комунікація "жіночого типу" орієнтована на співрозмовника, на взаєморозуміння, на діалог, в той час як комунікація "чоловічого типу" – менш гнучка, менш динамічна, менш орієнтована на співрозмовника, в ній роблять акцент на висловлювання своїх ідей та принципів, тобто така комунікація, по суті, – монологічна [111]. "Жінки мають здатність описувати події внутрішнього життя, суб'єктивного світу, а чоловіки – зовнішнього", – зазначає О. Ежов [130, с. 93–97].

Дані досліджень Е. Дороднової свідчать, що чоловіки скеровані переважно на конструювання зовнішньої картини світу, а жінки – на створення інтер'єрів та заселення їх людьми [123, с. 155–156]. Для жінок мова служить засобом, який дозволяє знайти друзів і підтримувати взаємини. Для чоловіків розмовляти – означає передавати факти" [108].

Суспільство встановлює для чоловіків і жінок різні моделі поведінки: фемінна модель передбачає коректність, суворе дотримання соціальних і мовних норм; маскулінна модель асоціюється з мужністю, навіть грубуватістю [456, р. 99]. На думку Р. Лакофф, мовна поведінка жінок вирізняється невпевненістю, меншою агресивністю в порівнянні з чоловічою, більшою гуманністю і орієнтованістю на свого партнера по комунікації. Чоловіки ж у діалозі більш агресивні, намагаються "тримати ситуацію під контролем". У зв'язку з цим мовний стиль жінки створює ореол невпевненості в собі і некомпетентності, що завдає шкоди її іміджу [256, с. 30–31]. Століттями вироблені ознаки чоловічої мовної поведінки загалом ілюструють силу, рішучість, агресивність, у той час як для жіночої характерна чуттєвість, толерантність, емоційність [248, с. 116].

Вважаємо, що особливості емоційно-когнітивної сфери авторки можна отримати в результаті аналізу природи жінки та її сприйняття дійсності, які безпосередньо відображенні у мові героїв, тобто персонажному мовленні. Такий підхід до інтерпретації дозволяє простежити емоційно- та емотивно-експресивні характеристики жіночого письма, які кардинально відрізняють його від чоловічого, адже в ньому задіяне усе багатство тональностей, сенсорики і чуття, оскільки увага зосереджена на внутрішньому світі героя та його емоціях.

1.6. НПМ та його типологізація у жіночому письмі

Мовну структуру НПМ вивчало багато дослідників. На матеріалі англійської художньої мови цією проблемою цікавились І. А. Бехта, О. І. Калугіна, О. С. Полташевська, А. Л. Арцишевська, Н. Г. Бабалікашвілі, Ю. В. Шарапова, А. Бенфілд, Р. Паскаль, Б. МакХейл, НПМ у німецькій та французькій мовах вивчали А. А. Андрієвська, О. А. Гончарова, О. В. Ягода, З. Л. Жовнірук, К. Я. Кусько, Л. Г. Попова, О. В. Омелькіна, В. Флайшер та в російській мові В. В. Сисоєва, Л. А. Соколова, Г. О. Петросян, І. І. Ковтунова та інші. Однак зовсім не вивченою є проблема гендерного аспекту мовної структури жіночого НПМ, яке ми поділяємо на чНПМ та жНПМ.

Еволюція романної форми у ХХ ст., її глибока психологізація засвідчує функціонування НПМ в структурі текстової комунікації, особливо для репрезентації персонажної думки [38, с. 243]. Історія дослідження НПМ – це історія наукових суперечок, дискусій, теоретичних пошуків. Сам термін НПМ запропонувала Гертруда Лерх ще у 1922 р.; вперше це явище описав на матеріалі французької прози німецький лінгвіст А. Тоблер в 1887 р, а на матеріалі російської літератури – П. Козловський у 1890 р.

НПМ досліджують у вітчизняній і зарубіжній англістиці: А. А. Андрієвська характеризує НПМ як мовностилістичний прийом, Е. А. Гончарова називає НПМ "граматико-стилістичним явищем", К. Я. Кусько,

І. А. Бехта, Н. Біссінгер і інші дослідники – способом передачі чужого висловлювання; синтаксичною структурою НПМ вважають Л. А. Булаховський, Г. М. Чумаков; Л. А. Соколова називає НПМ "способом викладу змісту" тощо. Більшість дослідників вважали НПМ самостійною формою передачі чужого висловлювання (Е. Лорк, Ю. Я. Нікуліхин, Р. М. Чумаков та ін.), а не модифікацією прямої або ж непрямой мови.

Г. А. Рустамова трактує НПМ в площині протиставлення "авторська мова vs чужа мова" ("мова автора vs мова персонажів"), констатує, що за змістом (поєднання суб'єктивних планів автора й героя) і за засобом вираження НПМ є третьою самостійною категорією поряд з авторською мовою і мовою персонажів [292, с. 11]. Персональна суб'єктивність входить в оповідний текст шляхом інтерференції тексту наратора і тексту персонажа, що є характерним явищем для художньої прози і виявляється у різних формах, проте найбільше це властиво – невластиво-прямій і непрямій мовам [376, с. 199].

НПМ та НАП (невласне-авторська повість) виконують різні структурні завдання: НПМ – прийом передачі мови героїв, НАП – спосіб описування та повісткування [170, с. 206–248]. На об'єктивне відтворення подій накладається відбиток емоційного стану героїв, що створює враження повного входження повісткування в сферу персонажа. Така стратегія наголошує на чуттєвості характеру, вмотивовує читачу подальшу поведінку персонажа [126, с. 114].

Зовнішня формальна ознака НПМ в тому, що воно характеризується двоплановістю, тобто збігом двох мовних стилів: передається внутрішня мова героїв, їхні думки, мрії, переживання; говорить ніби герой, але виступає за нього автор. НПМ повніше й точніше передає емоції героїв [191]. Сфера дії НПМ – показ внутрішнього світу героїв, його переживань, сумнівів, емоцій [38, с.162]. Основною ознакою НПМ, на думку А. Нойберта, є те, що в цій формі мовної репродукції говорить автор-наратор, який приєднується до героїв. Він наслідує їхні погляди та манеру розповіді, занурює читача у свідомість

персонажів [430]. Аналогом мовця у НПМ є персонаж, який узурпує егоцентричний пласт мови – як дейктичну, так і експресивно-діалогічну частину. Виникає особлива фігура – третя особа, яка має права першої [38, с. 236, 39]. НПМ вміщає елементи *мімезису* – прямого відтворення голосу персонажа [429; 453].

У дослідженні за робоче визначення приймаємо дефініцію К. Я. Кусько: "НПМ – одна із форм репродукції мовомислення персонажів, спосіб зображення його змісту, який передбачає контамінацію голосів наратора і персонажа" [194, с. 34]. Ми поділяємо думку К. Я. Кусько і розрізняємо внутрішнє і зовнішнє НПМ. До першого належать приховане мовлення, цитатне мовлення, мовлення у мовленні, колективне НПМ. Проте, в нашому дослідженні ми зупинимось на *ендофазному* (внутрішньому) генетично-психологічному типі НПМ (далі – ВНПМ), мовними засобами втілення якого у творах досліджуваних письменниць постають: *внутрішні рефлексії* (далі – ВРф), *внутрішній монолог* (далі – ВМ) = *внутрішній діалог* (далі – ВД), *потік свідомості* (далі – ПС) [194, с. 62–82].

В основі підвидів ВНПМ лежить внутрішня мова, головні ознаки якої: 1) не розрахована на участь у комунікативному акті; 2) не скерована на адресата для передачі інформації, а має самоспрямований характер; 3) лексична репрезентація представлена від надмірної словесної стислості до морфологічно оформлених лексичних і синтаксичних одиниць [38, с. 183].

ВРф як один із видів ВНПМ, зазвичай складається з окремого слова, словосполучення, речення, кількох речень чи абзаців, що передають внутрішню думку, внутрішню рефлексію персонажа в дискурсі наратора. Лінгвістичними індикаторами цього виду НПМ є переважно вживання третьої особи + дієслова минулого часу; лексичними маркерами слугують модальні слова, вирази, стверджувальні, заперечні, розмовні, емоційно-експресивні висловлення; питальні, заперечні речення та редуковані конструкції, що належать до синтаксичних ознак [38, с. 188].

Лінгвістична структура *ПС* характеризується послабленою валентністю синтаксичних форм, розривом часових зв'язків, розмитістю меж, що веде до різних перепадів довжини речень, порушення їхньої структури, змішування лексичного складу. Усе це відображено не лише синтаксично, а й пунктуаційно. Три крапки або їх заміник – тире – відіграють конструктивну та емоційну роль. Вони пов'язані з реалізацією таких рис персонажів як нерішучість, невпевненість, дратівливість [38, с. 193]. ВНПМ характеризується розгорненням своєї структури, синтаксичною складністю, а також різними формами вираження (*Рис. 1.4.*).

Відтак, своєрідними типами викладу ВНПМ є ВРф, ВМ, й ПС, що показують вербально оформлені думки героя та свідомо-мотивований вплив на читача за допомогою використання ресурсу лексико-семантичних, синтаксичних, стилістичних, графічних засобів, які виконують основну функцію комунікативно-прагматичного потенціалу художнього твору [305, с. 15–17].

ВРф	ВМ=ВД	ПС
he-form +past слово, словосполучення речення чи кілька речень, абзаців	I-form/ you-form+ present (розмови зі своїм "Я" чи "Ти") емоційно-експресивний синтаксис	НПМ (ВРф) – ПС ВМ –ПС НПМ+ВМ –ПС безладна мова, потоки мисленнєвих асоціацій, реакцій.
Форма вираження: 1. умовний спосіб 2. модальні слова 3. питальні і окличні речення	Форма вираження: 1. питально-окличні речення, 2. еліптичні, 3. парцельовані конструкції	Внут. розмова персонажа з своїм "Я", з іншими особами

Рис. 1.4. Внутрішні форми невластне-прямого мовлення

Тексти досліджуваних романів переповнені НПМ (чНПМ vs жНПМ), яке поєднує в собі два субтексти (чоловічий і жіночий) з характерними для них гендерними ознаками, забезпечуючи ідейно-змістове розгортання авторського задуму. У "жіночому" субтексті оповідь йде від імені оповідачки, а чоловічому – оповідача. Усі рівні мовної системи є гендерно маркованими. Чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують і пізнають світ та одне одного у своїй мові, однак симбіоз чоловічого і жіночого НПМ породжує єдине ціле.

1.7. Термінологічний інструментарій дисертаційної роботи

У науковій праці оперуємо лінгвістичними та термінами суміжних наук, що дотичні до аналізу гендеру у НПМ.

Мовленнєву поведінку індивіда розглядаємо як продукт процесу соціалізації, тоді як гендерна мовленнєва взаємодія сама по собі є процесом конструювання гендерної ідентичності індивіда [265, с. 204–208]. Релевантним у нашому дослідженні є термін *гендерлект* – сукупність індивідуальних мовних та інтелектуальних навиків окремої особистості, які зафіксовані в суспільстві як гендерні стереотипи, згідно з якими індивід виявляє в собі специфічні особливості, притаманні чоловічому/жіночому мовленню, що дозволяють ідентифікувати автора твору.

У гендерну систему входять такі поняття, як гендерні стереотипи, гендерні ролі та гендерна ідентичність. Комунікативна поведінка, як відомо, визначається певною гнучкістю й динамікою відповідно до ситуації або традиції; вона формує відповідні динамічні моделі – *комунікативні (гендерні) стереотипи*, що зафіксовані в мовленнєвій поведінці індивідів, що визнають себе особами певної статі [248]. Вони (гендерні стереотипи) впливають на гендерне самовизначення особистості відповідно до соціокультурних установок [86, с. 384].

Часто гендерні стереотипи відзначаються сексизмом стосовно жінок. *Сексизм* (статева дискримінація) можна визначити як позицію чи дію, які

принижують, виключають, недооцінюють та стереотипізують людей за ознакою статі. В основі формування гендерних стереотипів є поняття *маскулінність* і *фемінність*, тобто стереотипні очікування пов'язані з чоловічою та жіночою статтю та з гендерним типом особистості. Доведено, що ознаки маскулінності і фемінності по-різному виявляються в структурі кожної окремої особистості [86, с. 384]. Параметри маскулінності й фемінності в гендерній теорії розуміють як "нормативні уявлення про соматичні, психологічні, поведінкові властивості, елемент статевого символізму, пов'язаний з диференціацією статевих ролей" [48].

Відмінності між фемінністю й маскулінністю зберігаються й будуть зберігатися завжди, відповідно має місце *гендерна роль* – це набір зразків поведінки, зумовленої гендером, яких очікують від чоловіків і жінок. Характеристика людини за її належністю до статі є *гендерною ідентичністю* [165, с. 167–184]. Вона впливає на формування гендерно-диференційованого досвіду та ціннісних орієнтацій; у художньому тексті всі вони об'єднані в єдиний простір концептуальною системою автора [124, с. 7]. *Гендерна маркованість*, як зазначає Т. А. Космеда, "детермінується соціокультурними чинниками, які "приписуються" соціумом чоловіку як представнику маскулінної субкультури, комунікативне лідерство, натомість жінці – як представниці фемінної субкультури, притаманна більша міра вияву чуттєвості й емоційності" [86, с. 385].

Імовірно, плутанину в семантиці чільних понять зумовлюють – *фемінізм* і *фемінність*. Відтак, *фемінізм* – суспільно-політичний, інтелектуальний та культурний рух, спрямований на досягнення рівних прав статей; ідеологія, постулатами якої постають зміни в усіх галузях життя. Під *феміністичним* розуміємо соціальне місце жінки у спільноті. *Фемінність* позначає жіноче загалом, а набір культурних характеристик, що притаманний певній особі трактуємо *фемінними*. Отож, художній текст, створений жінками підкреслює

особливість прояву сутності письменниці-жінки, що "постає домінантою фемінного письменства" [339, с. 169].

Досить умотивованою у цьому сенсі вважаємо типологізацію текстів за Елізабет Гросс: "жіночі тексти" – написані жінками-авторами", "фемінні тексти" – написані в стилі, що культурно позначаються як "жіночі", "феміністські тексти" – ті, що свідомо кидають виклик методам, цілям і завданням домінантного фалоцентричного літературного канону" [404].

Фемінна література як така створена жінками і характеризується реалізацією жіночої сутності та уявлення. У центрі нашої уваги перебуває *художній жіночий дискурс*, який немислимий без самого поняття *дискурс*. У сучасній лінгвістиці цей термін трактують по-різному. Е. Бенвеніст розуміє дискурс як "усяке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресанта, адресата, а також наміри адресата певним чином впливати на свого співрозмовника" [37, с. 276–279]. Однак, прийнятним для нашого дослідження вважаємо тлумачення І. А. Бехти, художній дискурс – художня комунікація текстових комунікантів: наратора та персонажів, яка існує в умовно реальному світі уяви автора-письменника і являє собою діалог між його автором, читачем і дослідником [38, с. 204].

Беручи до уваги викладене вище, пропонуємо свою "робочу" дефініцію *фемінного дискурсу* – текст, написаний жінкою-авторкою, який занурений в жіноче буття та уявлення, з особливим мовним виявом емоційності, спонтанності, сенситивності та інтуїтивного пізнання. Оповідний жіночий чи фемінний дискурс художнього твору (дискурс наратора/дискурс персонажів), реалізується в тексті через архітектоніко-мовленнєві форми монологу, діалогу, полілогу, конструкцій з ПМ, НМ і НПМ [54, с. 74]. Жіночий текст аналізуємо з погляду системної репрезентації способів і форм персонажного дискурсу (ПМ, НМ, НПМ) та їх типологічних модифікацій. Проте, одиницею аналізу в нашому дослідженні є НПМ (чНПМ vs жНПМ) в "жіночому/фемінному" художньому

дискурсі, сфера дії якого – показ внутрішнього світу героя, його переживань, сумнівів, емоції [38, с. 162–163]. Погоджуємося з думкою В. Н. Волошинова, що слово у НПМ "входить одночасно у два пересічних контексти: мовлення автора та мовлення персонажа" [71, с. 141].

Персонажний дискурс – це мовленнєвий (дискурсний) пласт, введений у нарацію оповідача, загальною ознакою якого є те, що цей дискурс за способом свого вираження є формою відтвореного мовлення [218, с. 3] на відміну від нарації, яка є актуальним мовленням, що твориться мовленнєвим актом. Зазначимо, що буде-яке висловлювання у художньому тексті належить або нараторові, або персонажеві [38, с. 47]. Як видається, персонажний дискурс надає висловленню двопланового характеру, формує поліфонічну нарацію. Ця двоплановість виявляється в тому, що в наративній структурі художнього дискурсу план персонажа репрезентований одиницями *плану мовлення* – НМ, ПМ, НПМ, а *план автора* – наративними одиницями плану нарації, тобто описом, судженням, міркуванням.

Комунікацію в художньому тексті здійснює, з одного боку, творчий суб'єкт – автор тексту, а з іншого – читач. Посередником і об'єктом когнітивної діяльності письменника і читача у формах художнього тексту є наратор і персонаж [38, с. 156–157]. У цьому непередбаченому світі персонаж є не що інше, як дискурсна позиція "я", яка пише поперек іншого "я"; це дискурс, що веде діалог не тільки з дискурсом того "я", хто пише, а й із самим собою [187, с. 23].

Отже, багатий термінний інструментарій нашого дослідження, з одного боку, підтверджує його актуальність, а, з іншого – дозволяє проаналізувати та визначити особливості гендеру в аналізованих жіночих творах як екстралінгвістичний параметр на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях.

Висновки до розділу 1

Гендерна нерівність відображена в літературі перевагою чоловічого стилю письма. Мова фіксує андроцентричну комунікацію: чоловіча картина світу, чоловічий суб'єкт, з точки зору чоловічої перспективи, де жіноче практично відсутнє. Фемінізм в англійській літературі пройшов довгий шлях пошуку фемінної самості і асоціюється у нас із добою модернізму, зокрема з доробком В. Вульф, Д. Річардсон, М. Сінклер.

Центральними в їхній творчості є проблеми жіночої долі, місця в родині, суспільстві, проблеми шлюбу, виховання дітей, взаємини з чоловіком, вічного єдиноборства і прагнення до самовираження. Новий роман жіночого типу приніс у літературу поглиблену психологію, багатий дискурс внутрішнього життя, переломлення в свідомості та підсвідомості, світ жіночих почуттів та переживань. Феміністична теорія зосереджена на психології жінок-письменниць, реконструює жіночі історії, досліджує природу жіночого тексту, ревізує патріархальні канони та стереотипні уявлення.

Феміністичний дискурс розрізняє французьку (концепція "інакшості жінки") та американську школи (психолого-біологічний і соціальний "жіночий" досвід). Гендерологія, з одного боку, зіставляє мову особистості за ознакою соціальної статі (соціодетерміністська теорія), а з іншого – з впливом різних гормональних систем чоловіків і жінок, що впливає на їхню мовленнєву поведінку (біодетерміністська теорія). Історія гендеру відображає історію соціокультури.

Загалом розрізняють дві субкультури – чоловічу і жіночу, адже гендерна поведінка виявляється передусім у комунікації. Аналіз гендерного аспекту художнього тексту передусім пов'язаний із дослідженнями специфічних мовленнєвих стратегій і тактик, що фіксуються в чоловічих і жіночих комунікативних компетенціях. На ступінь і характер проявів відмінностей,

зумовлених статевим диморфізмом, впливає система факторів, від етнічних і соціокультурних до індивідуально-психологічних.

Теоретики фемінізму стверджують про панування андроцентричної культури, яка знецінила все жіноче, та про відсутність жіночої текстової традиції. У літературі жінка самотужки розробляє свою власну методологію, наражаючись на сувору критику чоловічого досвіду, подолання так званого "виштовхування" жінки з багатьох граматичних форм, "дозування" її в мовному просторі панівного маскулінного викладу.

"Фемінне" письмо допомогло жінці виробити "власний почерк", а феміністична лінгвістика прагне допомогти жінкам інакше побачити себе через мову, по-іншому виразити себе в ній. Жіночому стилю письма характерна емоційність, жіночий "запал", який називають "високою емоційною температурою". Все ж таки, жінці-письменниці доводиться користуватись раціональною маскулінною мовою.

Історія дослідження НПМ показала, що НПМ – це переплетення двох мовних перспектив (мови автора vs мови персонажа), яке формує третю самостійну категорію з певним набором специфічних лінгвопрагматичних ознак і генетично-психологічних типів (внНПМ і звнНПМ). Внутрішня НПМ характеризується розгорненням своєї структури, синтаксичною складністю, а також здатністю реалізовувати деякі прагматичні функції.

Дослідженням гендерного аспекту НПМ (чНПМ vs жНПМ) у художньому дискурсі, ми показали, що, воно поєднується як із дискурсом наратора, так і з дискурсом персонажа, знімає з будь-якого контексту нейтральність, черствість, підсилює драматизм та експресивність оповіді, і створює ілюзію багатоголосого звучання твору.

Оскільки НПМ є відображенням внутрішнього світу героя, його думок, переживань та емоцій, у дослідженні диференційовано емоційність, емотивність та експресивність, адже головною ознакою жіночого наративу в

чНПМ vs жНПМ є висока емоційність оповіді. Художній текст є взаємодією висловлювань наратора і персонажів. Відтак текст є основною одиницею дискурсу, який розмежовуємо на художній, жіночий та персонажний.

Основні положення першого розділу роботи викладені в публікаціях автора [231; 236].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРУ В НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ

2.1. Загальнонаукова методологія дослідження невласне-прямого мовлення

Спочатку проаналізуємо ключові поняття-тріади методології дослідження: методологія ↔ метод ↔ методика, що є засобами аналізу різних об'єктів, які вирішують завдання наукового пізнання.

Термін "*методологія*" (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про методи знання. "Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища" [358, с. 79].

За Г. С. Цехмістровою, розрізняємо три види методології: 1. *філософську або фундаментальну* – систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію; 2. *загальнонаукову*, яка вживана в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження: історичному, логічному, системному, моделюванні тощо; 3. *частково-наукову* – сукупність специфічних методів конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми [358, с. 79].

Методами лінгвістичних досліджень займались відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: І. В. Арнольд, А. Загорійчук, І. І. Ковалик, З. И. Комарова, М. П. Кочерган, О. О. Потебня, С. М. Сухорольська, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, О. І. Федоренко та ін.

Метод (грец. *methodos* – "шлях дослідження чи пізнання") – сукупність дослідницьких методик, прийомів і операцій, тобто засобів дослідження, використаних для досягнення мети і вирішення дослідницьких завдань

відповідно до лінгвістичної теорії і методології пізнання мовної дійсності [328, с. 11]. У трактуванні І. В. Арнольд, це – підхід до матеріалу, що досліджується, його систематизація і теоретичне осмислення [11, с. 9]. Жоден із дослідницьких методів не є універсальним, тільки їхнє поєднання сприяє різнобічному підходу до об'єкта тлумачення [30].

Методика – це процедура застосування тих чи інших методів і прийомів на всіх етапах лінгвістичного дослідження, яка залежить від вибору лінгвіста-дослідника [328, с.11]. З. И. Комарова розуміє методику як процедуру застосування тих чи інших методів і прийомів на всіх етапах дослідження [176, с. 23–30].

У нашій дисертації ми послуговувалися різними методами дослідження. У процесі аналізу було вибудовано трирівневу стратегію дослідження, яка сприяє окресленню гендерного аспекту НПМ (чНПМ vs жНПМ) в художньому дискурсі, а також розкриттю гендеру як мовного параметра крізь фемінне прозописьмо, зокрема, у творах письменниць "психологічної школи" ХХ століття.

Запропонована в праці модель аналізу гендерного аспекту НПМ вимагає огляду лексико-граматичного, прагматичного, мовностилістичного та комунікативно-функціонального параметрів жіночого письма, виникає необхідність запропонувати комплексну методику проведення аналізу, а саме "загальнонаукові методи теоретичного (індукція і дедукція, аналіз і синтез) та емпіричного дослідження, до яких зараховуємо спостереження, опис, порівняння, класифікацію тощо" [358, с. 82].

Індукція – це прийом дослідження, на підставі якого робиться загальний висновок про весь клас фактів і явищ, шляхом аналізу окремих фактів та явищ, тобто узагальнення результатів спостереження. У процесі спостереження нагромаджено мовні факти, що повторюються, саме тому застосовуємо цей метод пізнання. Метод індукції у нашому дослідженні проявляється в узагальненні чоловічих і жіночих характеристик у НПМ на різних мовних

рівнях. У дослідженні диференційних ознак чоловічого і жіночого мовлення на лексичному рівні в рамках зарубіжної і вітчизняної лінгвістики, ми дійшли висновку, що жіноче мовлення – гіперболізоване і експресивно-емоційне, тематика розмов – сімейно-побутова, жінка легше міняється ролями в комунікації. Тоді як чоловічому мовленню притаманна емоційна нейтральність, використання неологізмів, тематика розмов – політика, спорт, професійна сфера, чоловіки важче переключаються в акті комунікації. Беручи до уваги вищезгадані особливості, підраховуємо та подаємо кількісні та відсоткові дані на лексичному рівні: модальні оператори чНПМ vs жНПМ, емоційно-експресивна лексика чНПМ vs жНПМ, вигуки у чНПМ vs жНПМ. Аналогічний аналіз здійснюємо на синтаксичному та комунікативно-прагматичному рівнях.

Дедукція – метод пізнання, за допомогою якого на основі загального логічним шляхом із необхідністю виводиться нове знання про окреме. На противагу індукції тут відбувається сходження від загального до одиничного. За допомогою цього методу проаналізовано особливості жіночого мовлення у НПМ. Логічною підставою дедуктивного методу є аксіома: "Усе, що стверджується або заперечується стосовно всього класу предметів, стверджується або заперечується й стосовно кожного предмета цього класу" [215].

Аналіз – це метод пізнання, змістом якого є розкладання цілого явища на його складові, простіші елементарні частини і виділення окремих властивостей, зв'язків [5]. *Синтез* – це метод пізнання, протилежний до аналізу, змістом якого є об'єднання раніше розчленованих частин предмета в єдине ціле. Отож, аналіз і синтез взаємодіють, а відтак, обумовлюють один одного.

Спостереження допомагає фіксувати властивості та зв'язки об'єкта дослідження. Результатом спостереження став аналіз набутого фактичного матеріалу, встановлення взаємозв'язків між мовними фактами. Інформація, отримана завдяки спостереженню, перетворюється у поняття, таблиці, рисунки.

У дослідженні *опис матеріалу* уможливив досягнення поставлених у роботі завдань. В описі розрізняють такі послідовні етапи: 1) виділення НПМ; 2) членування НПМ на чНПМ та жНПМ. Маркерами поділу НПМ на жіноче та чоловіче слугують репрезентуючі дієслова з займенником *he/she*; 3) класифікація й інтерпретація чоловічих і жіночих характеристик у НПМ на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях [136].

Порівняння – це один із методів пізнання; на основі зіставлення і протиставлення мовних одиниць встановлюються їхні диференційні ознаки, а на основі спільності й відмінності одиниці об'єднуються в різні парадигматичні групи [136]. Порівняння використано під час визначення лексичних, синтаксичних, стилістичних та комунікативно-прагматичних характеристик чоловічого vs жіночого у НПМ.

Важливу роль у процесі аналізу гендерного аспекту НПМ відіграє *класифікація*, яка є невід'ємною частиною системності НПМ, що дозволила здійснити поділ НПМ на чоловіче і жіноче та проаналізувати його на вищезазначених мовних рівнях.

Підсумовуючи, зауважимо, що в межах вищезазначеної комплексної методики здійснено поділ НПМ на чоловіче та жіноче; проаналізовано прономінальні форми, темпоральність; виділено лексичні особливості чНПМ vs жНПМ (модальність, емоційно-експресивна лексика, вигуки); на синтаксичному рівні подано синтаксичні характеристики чоловічого і жіночого НПМ (невласне-питальні речення, риторичні запитання і риторичний оклик, редуковані конструкції); прагматична модель жіночого письма репрезентує мовленнєві акти експресивів, директивів, репрезентативів, комісивів, гендерні особливості категорії ввічливості, стратегію хеджування; і комунікативно-прагматичні параметри гендерної специфіки НПМ, представлені в роботі за допомогою жіночої vs чоловічої риторики, емоційно-оцінного коментування, тактики метафоризації, тактики похвали та імітування живого діалогу.

2.2. Методичні засади дослідження лексико-граматичної, комунікативно-прагматичної та стилістичної специфіки гендеру в невласне-прямому мовленні

Для досягнення загальної мети дослідження та вирішення конкретних завдань було використано такі методи: 1) *методи суміжних наук*; 2) *метод суцільної вибірки*; 3) *лінгвістичні методи* – для інтерпретації різновидів внутрішнього чНПМ vs жНПМ та для виявлення гендерної специфіки вербальної поведінки персонажа-жінки vs персонажа-чоловіка у НПМ.

Розглянемо їх по чергово.

У дисертації застосовуємо методи таких суміжних наук, як антропологія та психологія. У сучасних мовознавчих дослідженнях панівним стає *антропоцентричний підхід*, у його межах, як стверджує Ф. С. Бацевич, мову розглядають у контексті духовного світу людини [29, с. 27]. Лінгвістика сьогодні активно розвивається в цьому напрямку як наука "про мову в людині та про людину в мові", наука, в якій процеси мислення, пізнання навколишнього світу, відображення його в різних мовах та культурах стає центральною проблематикою [279, с. 110–122]. Антропоцентризм як найсуттєвішу рису тексту досліджували М. М. Бахтін [25], Л. Г. Воркачов, [74], І. І. Ковалик [166] та ін.

Антропоцентричний підхід дозволяє, по-перше, виявити закономірності художнього мислення жінки-авторки; по-друге, дослідити можливі способи декодування та інтерпретації гендерної специфіки НПМ в англomовному художньому дискурсі ХХ століття. Антропоцентрична парадигма дослідження художнього тексту ґрунтується на інтерпретації тексту в аспекті його породження (позиція автора) і сприйняття (позиція читача). На відміну від лінгвоцентричного та текстоцентричного підходів, де центральними об'єктами дослідження є мова та текст [260, с. 5–15], антропоцентризм уможливорює

комплексний підхід до вивчення гендерного аспекту НПМ в англomовному художньому дискурсі ХХ століття у сенсі позиції автора та читача.

Лінгвопсихологічний метод спрямований на опис психології жінки, внутрішнього життя її героїв, дослідження читацького сприйняття. Він бере початок ще у працях українського вченого ХХ ст. О. О. Потебні. Лінгвопсихологічний метод звертає увагу на домінуючу точку зору і форми її розкриття: сповідь, щоденник, листування, внутрішній монолог, потік свідомості, діалог, невласне-пряму мову, "діалектику душі", процеси індивідуального несвідомого (сон, марення, бачення, непритомність) [88, с. 450]. Метод допомагає в дослідженні внутрішнього світу персонажа, його еволюції, духовного і етичного вибору, творчої лабораторії письменника. Він пов'язаний з етнічними та національними проявами, менталітетом особистості – емоціями, світобаченням, підсвідомістю [330].

Метод суцільної вибірки уможливорює формування корпусу досліджуваного матеріалу. Конструкції з НПМ були відібрані з 14-ти творів художньої прози англійських авторок ХХ століття і стали фактажем нашого дослідження. Спеціальні слова та звороти – репрезентуючі компоненти (далі – РК) – вводять НПМ у тканину художнього твору, маркують її в контексті. Відібрані фрагменти НПМ були систематизовані і поділені на НПМ персонажів-жінок та НПМ персонажів-чоловіків (чНПМ vs жНПМ). Цей поділ ми здійснювали за такою формулою:

he/she РК + НПМ; НПМ + he/she РК + НПМ; НПМ + РК

У процесі дослідження застосовано *зіставний метод*, який включає в себе спостереження і класифікацію емпіричного матеріалу. У цьому методі розрізняємо такі послідовні етапи: 1) виділення одиниць аналізу, в нашому дослідженні ВНПМ; 2) членування НПМ: поділ ВНПМ на внутрішні рефлексії, внутрішній монолог, потік свідомості; 3) класифікація та інтерпретація

чоловічого та жіночого внутрішнього НПМ. Цей метод дозволяє виявити специфіку, подібності та відмінності вербальної поведінки персонажа-жінки vs персонажа-чоловіка та їхніх функцій на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях.

В основі *опозиційного аналізу* закладений принцип запропонований Ф. де Соссюром: систему мови потрібно вивчати на основі опозицій її конкретних підрозділів. Принцип бінарних опозицій особливо підходить для опису лексичних і синтаксичних категорій. Дж. Вулфрейз визначає бінарні опозиції так: будь-яка пара – діаметрально протилежні: добро/зло, день/ніч, чоловік/жінка тощо [460]. Отож, опозиційний метод використовуємо для ідентифікації НПМ, для виявлення диференційних ознак чНПМ vs жНПМ на різних мовних рівнях, що відрізняють чНПМ від протиставлюваного жНПМ, для встановлення системних зв'язків між чНПМ vs жНПМ, для класифікації комунікації "чоловічого" vs "жіночого" типу.

У процесі дослідження застосовано методи семантичного аналізу: *компонентний та контекстуальний*.

Компонентний аналіз використовується для опису лексичних значень слів, він входить до кола основних методів встановлення ієрархічної структури семантичних зв'язків певної лексеми. Класичний варіант застосування методу компонентного аналізу базується на тому, що значення лексичних одиниць складається з певного набору семантичних компонентів. Окрім цього, метод компонентного аналізу дає можливість встановити наявність імпліцитних складників у семантичній структурі досліджуваних лексем.

У нашому науковому пошуку компонентний аналіз постає у вигляді впорядкованої послідовності компонентів і є релевантним для аналізу лексики у чНПМ vs жНПМ, а також репрезентуючого компонента у НПМ. Теоретичні положення *компонентного аналізу* задекларовані у працях М. Кочергана [183], О. Кузнєцова [189]. Сутність і призначення цього аналізу полягає в тому, що в сукупності досліджуваних одиниць (в нашій роботі – НПМ) виділяють ті

ознаки, за допомогою яких одиниці різняться між собою (чНПМ vs жНПМ), інші, навпаки, об'єднують у групу чи сукупність (особливості вербальної поведінки персонажа-жінки та персонажа-чоловіка у НПМ).

Семантичний аналіз окремо взятих лексем потребує виходу за парадигматичний рівень і вимагає залучення різноманітних контекстуальних зв'язків, адже значення слова може варіюватися і нерідко детермінується саме контекстом. Контексти можуть бути різних видів, власне мовні та позамовні види контекстів (невербальні, наприклад, жести), експліцитні та імпліцитні, постійні та видозмінені. У лінгвістиці описано різні концепції щодо розуміння контексту. Його розглядають як "семантико-граматичну й комунікативну єдність певного текстового елемента із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента" [303, с. 285]; як "лінгвістичну ситуацію, в якій аналізуються особливості мовних факторів у дослідженні" [81, с. 82]; як "мовне оточення, в якому вживається певна одиниця мови у тексті" [4, с. 3–23]. Ми розглядаємо контекст як фрагмент тексту, який включає обрану для аналізу одиницю і є достатнім для визначення значення цієї одиниці [343, с. 238]. У нашому дослідженні метод контекстуального аналізу слугує важливим засобом дослідження особливостей функціонування чНПМ vs жНПМ у жіночому письмі, оскільки – це такі особливі одиниці тексту, смисли яких творяться здебільшого в контексті. Досить часто одна і та ж мовна одиниця може репрезентувати різні ознаки чНПМ vs жНПМ в різнопланових комунікативних ситуаціях [269, с. 12–45].

Необхідно зазначити, що в результаті аналізу мовного матеріалу нам не лише вдалося виявити та описати специфіку функціонування чНПМ vs жНПМ, але й розкрити особливості вербальної поведінки персонажа-жінки та персонажа-чоловіка у фемінному контексті. Дія контексту може обмежуватися одним реченням чи значно виходити за його межі. У зв'язку з цим прийнято виділяти мікроконтекст – мінімальне оточення досліджуваної одиниці, у якому вона реалізує своє значення – та макроконтекст – певний відрізок тексту,

більший за речення, який дає змогу з'ясувати семантичну реалізацію мовної одиниці [287, с. 12]. Дослідження вказують на те, що реалізація елементів НПМ рідко обмежується мікроконтекстом, зазвичай контекст значно виходить за межі речення і функціонує на рівні текстових фрагментів чи цілого твору. Окрім того, вияв характерних гендерних особливостей НПМ вимагає від дослідника залучення різноманітних контекстів: філософських, соціальних, культурних [212, с. 45]. Лише у процесі аналізу НПМ у певному контекстуальному оточенні вдається активізувати те змістове наповнення його елементів, що є релевантним для певної ситуації та виявити латентні гендерні ознаки. У нашому дослідженні метод контекстуального аналізу слугує одним із основних засобів дослідження гендерних особливостей у НПМ.

Ситуативний підхід: *прагматична теорія мовленнєвих актів*.

Комунікативно-прагматичний вектор сучасної наукової лінгвістичної парадигми зосереджує основний дослідницький інтерес на проблемах мовлення, мовленнєвої діяльності людини та висвітленні закономірностей використання мови в різних комунікативних ситуаціях. Для аналізу гендерних характеристик НПМ та визначення комунікативно-прагматичних особливостей його складових частин, необхідно провести прагматичну інтерпретацію тексту.

З цією метою релевантним до аналізу НПМ є ситуативний підхід, спрямований на аналіз явища як необхідного елемента реальної функціональної системи, що має свою якісну визначеність. Як зазначає Д. В. Кім, в такій системі елемент виступає як цілісне явище, і як явище, що детерміноване його системою [160, с. 32]. Поняття ситуативності є "невід'ємною характеристикою речення, що відрізняє його від словосполучення [137, с. 241]. В. А. Звегінцев одним із перших розмежував близькі, але не тотожні поняття "речення" і "висловлювання", визначаючи перше як одиницю одного з мовних рівнів, а друге – як конкретний акт мовлення [137, с. 241]. Н. Д. Арутюнова вважає ситуативність змінною величиною, заданою прагматикою [17, с. 256].

У прагматичній теорії мовленнєвих актів поняття мовленнєвого акту – це "цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, визнаних у суспільстві" [16, с. 412]. У теорії мовленнєвих актів головна увага зосереджена на ілокутивних силах (ілокуціях), тобто цілях та намірах мовця. Ще Дж. Серль робить спробу проаналізувати окремий ілокутивний акт і називає його мінімальною одиницею мовленнєвого спілкування [310, с. 152]. а завданням свого дослідження вважає необхідність класифікації ілокутивних актів: а) *асертиви (репрезентативи)* повідомляють про стан справ; б) *директиви* спонукають адресатів до визначених дій; в) *комісиви* засвідчують взяття на себе зобов'язання; г) *експресиви* виражають емоційну позицію стосовно певного стану справ; д) *декларативи* змінюють наявний стан справ.

Дискурсивний аналіз – методика аналізу тексту. У центрі уваги цього аналізу є науковий опис структури різних форм письмового тексту. Дискурс – це і мовне, і соціальне, і когнітивне явище, соціальна значущість якого виявляється у відносинах між мовними значеннями і більш ширшим контекстом (соціальні, культурні, економічні та інші характеристики комунікативного акту), в якому відбувається взаємодія [410, с. 9,13]. Саме наратологічний аналіз бере свій початок із дискурсивного і є одним із поширених в комунікації, адже за його допомогою зображуються важливі аспекти нашої ідентичності і відносини з іншими. Як зазначають А. Яворські та Н. Купленд: "Частково завдяки наративному дискурсу ми розуміємо світ і демонструємо наше розуміння іншим" [410, с. 1–44].

Підхід до літературних творів із позиції феміністичного прочитання, здійснення наративного аналізу творів через призму гендерних студій і феміністичної критики відкрили шлях до оформлення "феміністичної наратології" [377, с. 326], яка займається інтерпретацією текстів, орієнтованою на контекст [386, с. 143–145]. Основною метою феміністських студій є реалізація жіночих ролей у текстах та літературі, суспільному житті, соціальних

відносинах. Саме феміністична наратологія відкриває нові перспективи досліджень, де літературні засоби вираження поєднуються із їхнім соціальним та культурним контекстом [431, с. 23–31].

До квантитативних методів зараховуємо *кількісний метод*, який використовуємо для підрахунку кількісних характеристик чНПМ та жНПМ (встановлення кількісної та абсолютної представленості, варіювання, коефіцієнта частоти вживання). Отож, для наочності й переконливості результатів дослідження була застосована квантитативна обробка матеріалу, результати якої подаємо або в тексті, або ж у таблицях.

У підсумку можемо зазначити, що комплексний підхід до аналізу гендерного аспекту НПМ в англomовному художньому дискурсі уможливив його всебічне дослідження на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичного та стилістичному рівнях.

2.3. Методика поетапного дослідження невластне-прямого мовлення

Відповідно до наведених вище міркувань, представляємо такі етапи нашого дослідження чНПМ vs жНПМ у межах антропологічного підходу:

На *першому етапі* було проаналізовано та узагальнено теоретичні засади аналізу гендеру з позицій лінгвофілософії, соціології, психології та літературознавства. Особлива увага була зосереджена на лінгвопрагматичних аспектах гендерних характеристик та їхніх різноманітних проявах у мовленнєвих контекстах. Ми аналізували та підсумовували теоретичні пошуки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів у сфері форм репродукції чужого мовлення, зосереджуючись на НПМ та його функціонуванні в художніх творах.

На *другому етапі* відібрано корпус фактологічного матеріалу дослідження, що охоплює 14 творів художньої прози англійських авторок першої половини ХХ століття, які стояли біля витоків англійського фемінізму, а саме, *Вірджинії Вулф*: "To the Lighthouse", "Mrs. Dalloway", "The Waves", "Between the Acts", "Orlando", "The Years"; *Мей Сінклер* "Mary Olivier", "The Helpmate", "The Romantic", "The Tree of Heaven", "The Three Sisters"; *Дороти*

Річардсон "Pointed Roofs", "Backwater", "Honeycomb". Проведено якісний та кількісний аналіз авторських використань НПМ в художніх текстах з метою конструювання на цій основі ієрархії диференційних гендерних властивостей, характерних для фемінної оповіді обраного періоду.

Авторами аналізованих творів є жінки – носії *базового гендерного стилю*, тоді як оповідачем, від імені якого ведеться розповідь, може бути чоловік, мова якого репрезентує *імітований гендерний стиль*. Отже, відбір матеріалу за вищезгаданим методом уможливив поділ НПМ на жіноче і чоловіче.

На *третьому етапі* здійснювався аналіз та дослідження чНПМ vs жНПМ на таких мовних рівнях: лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному.

Застосовуючи спершу спостереження, а потім порівняння та опозицію, класифікуємо НПМ на чоловіче і жіноче та виділяємо їхні характерні ознаки у прономінальній та темпоральній системах, аналізуємо лексичні, синтаксичні та комунікативно-функціональні особливості чНПМ vs жНПМ. На цьому ж етапі розкриваємо специфіку художньої реалізації гендерних характеристик, виявляємо їхнє функціонально-прагматичне навантаження залежно від характеру застосування їх у контексті, а також розкриваємо їхній функціональний та стилістичний потенціали.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що кожен етап дослідження – це застосування певної комплексної методології у поєднанні з різними взаємопов'язаними та взаємодоповнюваними методами, що дозволяє отримати об'єктивні дані щодо реалізації гендерної специфіки в художньому дискурсі через їхню об'єктивацію у чНПМ vs жНПМ. Якісні та кількісні дані проведеного у такий спосіб дослідження дали можливість отримати достовірні результати та висновки. У результаті аналізу мовного матеріалу, нам не лише вдалося виявити та описати специфіку функціонування гендерного аспекту НПМ в англomовному художньому дискурсі, але й розкрити мовну картину світу персонажів-чоловіків vs персонажів-жінок.

Висновки до розділу 2

Методологічна база дослідження гендерного аспекту в НПМ постає в роботі з опертям на антропоцентризм як провідний принцип сучасних текстологічних досліджень, з урахуванням мови та мовлення, тексту та дискурсу, розгляду мовленнєвої особистості як відправної точки антропоцентризму та її специфічних гендерних параметрів. Для гендерно маркованої мовленнєвої особистості, мова функціонує як засіб конструювання конкретного світу. Гендерна специфіка суб'єкта чи персонажа твору функціонує як засіб віддзеркалення його внутрішнього світу.

У нашому дослідженні комплексний підхід до вивчення гендерного аспекту НПМ в англomовному художньому дискурсі передбачає поетапне застосування методів та прийомів наукового пошуку задля вивчення особливостей функціонування чНПМ vs жНПМ в жіночому художньому дискурсі на різних лінгвістичних рівнях. Методика спирається одночасно на три взаємодоповнювані підходи до аналізу НПМ, які включають загальнофілософський, загальнонауковий та лінгвістичний напрями.

З-поміж загальнонаукових методів, релевантними до об'єкта дослідження вважаємо: спостереження, опис, порівняння, індукцію, дедукцію, узагальнення, класифікацію та систематизацію. Важливим вважаємо квантитативний метод, оскільки, застосовуючи його, ми отримуємо об'єктивну картину гендерної репрезентації у НПМ. Спеціальні лінгвістичні методи та прийоми, які уможливають отримання переконливих висновків, включають: описово-порівняльний і зіставний методи; метод опозицій; компонентний і контекстуальний аналізи; прагматичний аналіз; метод ситуативного підходу; стилістичний аналіз; метод суцільної вибірки для формування корпусу фактичного матеріалу.

У процесі аналізу гендерного аспекту НПМ було вибудовано трирівневу стратегію дослідження, яка передбачає спершу огляд та аналіз теоретичного фундаменту задля встановлення рамок наукового пошуку, обстеження, опису,

порівняння та класифікації різнорівневих характеристик з одного боку гендеру, з іншого – НПМ. Другий етап передбачає відбір НПМ методом суцільної вибірки із 14-ти творів англійських письменниць, які поділяємо за принципом базового та імітованого гендерного стилів на чНПМ та жНПМ. І завершальний – третій етап, який слугує простеженню, систематизації та узагальненню актуалізації гендерного чинника у чНПМ vs жНПМ.

Такий поетапний підхід і використання як якісних, так і кількісних методів допомагає охопити досліджуваний об'єкт і виявити та опрацювати екпліцитні та імпліцитні гендерні особливості НПМ, а також дозволить окреслити лінгвопоетичний потенціал жінок-авторок та особливості їхнього "почерку" в художніх творах.

Основний зміст розділу опубліковано у працях [231; 234]

РОЗДІЛ 3
ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ "ЧОЛОВІЧОГО" VS "ЖІНОЧОГО"
У НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ:
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Гендерні дослідження, без сумніву, лінгвістично-релевантні, оскільки гендерний фактор конструюється мовою. Аналіз організації лексичного рівня художнього тексту може дати ключ до опису персонажа як моделі мовної особистості, адже єдиною матеріальною субстанцією існування героя в тексті є його мова, а точніше – слово [363, с. 14]. Відтак, досліджуючи вербальну поведінку персонажів-чоловіків та персонажів-жінок у НПМ, ми виділяємо лексичні одиниці, частини мови, синтаксичні структури, які притаманні обом статям у НПМ. Ми констатуємо, що морфологічні ознаки відіграють значну роль в демаркації НПМ як одного із видів лінгвопрагматичних форм оповіді. Критеріями відмежування НПМ з канви авторської оповіді служать: прономінальна транспозиція, темпоральне зрушення, модально-прагматичний і синтаксичний аспекти.

3.1. Роль прономінальних форм у чНПМ vs жНПМ

Прономінальність НПМ стає об'єктом інтересів у працях І. А. Бехти, К. Я. Кусько, Т. І. Сільман, Л. А. Соколової, А. Бенфілда, Д. Фаульзайта, В. Кайзера, Б. МакХейла. Проте наявні дослідження не торкались гендерного фактору НПМ.

У плані прономінальної системи традиційним для НПМ (чНПМ vs жНПМ) є 3-я особа однини *he-form* та *she-form* (Н. Г. Бабалікашвілі, А. Бенфілд, Е. І. Калугіна, Б. МакХейл, О. В. Омелькіна, О. С. Полташевська, Г. А. Рустамова, В. В. Сисоєва). Так, за влучним зауваженням Д. Фаульзайта: "причина продуктивності 3-ї особи однини полягає у "трьохвимірному типі оповіді", коли автор є немовби посередником між об'єктом зображення та

читачем" [398, р. 58]. В. Кайзер підкреслює, що "значна перевага 3-ї особи однини в НПМ (чНПМ vs жНПМ) є в тому, що в ній присутній автор: він не зникає і не розчиняється [413, с. 147]. "Займенник he/she в НПМ (чНПМ vs жНПМ) виступає не в ролі звичного субститута, а як замітник 1-ї особи однини, тобто ліричного героя Я", – читаємо у Т. І. Сільман [312, с. 173–190].

Кожна з форм ВНПМ має свою особу і часову форму. У ВРф як типовій формі НПМ переважає третя особа та форми дієслова минулого часу, а у ВМ – перша особа та форми дієслова теперішнього часу, іншими словами, відбувається внутрішня діалогізація думки персонажів, спрямованої на бесіду із самим собою, що породжує виникнення нової форми ВД – автодіалогу (розмова із собою) [38, с. 190–191].

Досліджуючи різноманітні форми розповідної техніки, А. Бенфілд слушно зауважує, що НПМ не є комунікативним актом, тому цілком природним є використання займенника 3-ї особи однини як субститута 1-ї особи однини в чоловічому та жіночому НПМ [382, р. 52]. Ілюстрацією функціонування прономінального маркера 3-ї особи однини в чНПМ та жНПМ є такі контекстологічні фрагменти з НПМ, які передають вербальну поведінку персонажів-чоловіків vs персонажів-жінок, а також процеси їхнього мислення:

(1) For her father had been looking at her, as he stood talking to the Bradshaws, and he had thought to himself who is that lovely girl? And suddenly he realized that it was his Elizabeth, and he had not recognized her, she looked so lovely in her pink frock! [471, р. 141].

(2)...whom had he loved, what had he loved, he asked himself in a tumult of emotion, until now? An old woman, he answered, all skin and bone [472, р. 18].

Аналіз матеріалу ілюструє, що вживання 3-ї особи однини з елементами емоційно-експресивного синтаксису є засобом мовної характеристики персонажів-жінок, їхнього внутрішнього стану та емоційного сприйняття дійсності:

(3) Love and religion! ****thought Clarissa*** going back into the drawing-room, tingling all over. How detestable, how detestable they are! For now that the body of Miss Kilman was not before her, it overwhelmed her--the idea. The cruelest things in the world,***She thought,*** seeing them clumsy, hot, domineering, hypocritical, eavesdropping, jealous, infinitely cruel and unscrupulous, dressed in a mackintosh coat, on the landing; love and religion. Had she ever tried to convert any one herself? Did she not wish everybody merely to be themselves? And she watched out of the window the old lady opposite climbing upstairs [471, p. 92].*

(4) Nothing happened. Nothing! Nothing! as she leant her head against Mrs. Ramsay's knee. And yet, she knew knowledge and wisdom were stored up in Mrs. Ramsay's heart. How, then, ***she had asked herself,*** did one know one thing or another thing about people, sealed as they were? Only like a bee, drawn by some sweetness or sharpness in the air intangible to touch or taste, one haunted the dome-shaped hive, ranged the wastes of the air over the countries of the world alone, and then haunted the hives with their murmurs and their stirrings; the hives, which were people [475, p. 37]. У вищенаведених прикладах простежуємо, що займенник 3-ї особи однини у жНПМ виконує подвійну функцію. З одного боку він скеровує читача до авторського плану викладення подій, а з іншого, форма третьої особи є своєрідним маркером психофізіологічного й соціального стану жінки.

Крім he/she-form уживаними в НПМ (чНПМ vs жНПМ) виступають I-form і you-form. Не можна не погодитись з думкою Н. Саррот, яка, критикуючи низку літературних праць з I-оповіддю, зауважила, що "Я" виражає "все" і "нічого" і, насправді є віддзеркаленням самого автора, який перейняв на себе головну роль. Усі інші персонажі стають підпорядковані цьому всесильному "Я" [209, с. 232–242]. Інтимізуючі звернення з використанням I-form і you-form сприяють встановленню, налагодженню та підтримці контакту з читачем [258, с. 8].

У нижченаведених прикладах простежуємо, що "Я" називає суб'єкт мовлення, який тут не ідентичний авторові тексту. І для автора тексту, і для

читача в такому контексті "Я" = "він/вона". Автор залишається осторонь зображуваних подій, він виступає тут у ролі спостерігача, оповідача, з волі якого ми отримуємо інформацію:

(5) *'This was a favorite one of Sally Parker's dress, and if ever I have a moment, ***thought Clarissa***, I shall go and see her at Ealing'* [471, p. 29].

(6) *'In a flash she saw her picture, and ***thought***, Yes, I shall put the tree further in the middle; then I shall avoid that awkward space. That's what I shall do'* [475, p. 61].

(7) *'She cried again at the conclusion of her thoughts, 'must I then begin to respect the opinion of the other sex, however monstrous I think it? If I wear skirts, if I can't swim, if I have to be rescued by a blue-jacket, by God! she cried, 'I must!'* [472, p. 76].

Як бачимо, у наведених прикладах вживання I-form у жНПМ розкриває внутрішній стан особи, її переживання, відчуженість, замкненість у власному "Я". У такий спосіб автор підкреслює відмежованість героя від зовнішнього світу. Оповідь від 1-ї особи надає викладу особливої достовірності та інтимності.

You-form все частіше фіксується у НПМ (чНПМ vs жНПМ), коли автор-оповідач чи персонаж звертається до свого внутрішнього "Я" для того, щоб подумки поговорити зі собою:

(8) *'Teaching and preaching is beyond human power, ***Lily suspected***. If you are exalted you must somehow come a cropper'* [475, p. 33].

(9) *'You don't look sad now, ***he thought***. And he wondered what she was reading...'* [475, p. 87].

У вищенаведеному прикладі відбувається діалогізація чНПМ і жНПМ за допомогою включення в їхню морфологічну структуру форми 2-ї особи. Таке використання you-form, свідчить про певну стриманість, за влучним зауваженням І. В. Арнольд, "мовець не дозволяє собі надто відверто говорити про почуття, чи про те, що його надто сильно хвилює" [13, с. 186]

Використання цієї форми профілює уявний образ мовця в межах його особистого простору. Крім того, ця форма свідчить про зміну перспективи зображення, що вказує на факт спостереження об'єкта збоку, очима особи, яка перебуває на певній відстані від свого власного уявного образу як об'єкта спостереження.

We-form в структурі НПМ є порівняно новим явищем. В англістиці вперше цього питання торкнулась М. М. Федорчук. Як зазначає дослідниця, використання *we-form* в НПМ слугує дієвим засобом об'ємного зображення людини [350, с. 88]. Цей займенник використовується для трансформації початкових стадій формування внутрішньої мови, передусім у чНПМ, коли персонаж мислимо роздвоюється і в результаті сприймає себе в множині [39, с. 68]. У наступному фрагменті спостерігаємо множинне бачення героїв, що дозволяє їм глянути на себе збоку і зсередини одночасно:

(10) *We can't all be Titians and we can't all be Darwins, ***he said**** [475, p. 52].

(11) *Altogether, the task of estimating the length of human life is beyond our capacity, we say that it is ages long, we are reminded that it is briefer than the fall of a rose leaf to the ground – Orlando was sometimes under the influence of the deity* [472, p. 48].

(12) *How then can we be civilised, ***He asked*** himself?* [466, p. 55].

Множинність зображення соціально-побутової та духовної сторін людини у чНПМ виражена особовим займенником у називному (*we*) і об'єктному відмінках (*us*), а також займенниками-прикметниками (*our, their*): (13) *"The Church, ***he said***, "has such care for her children that she does nothing by hazard. This call is made to us on the eve of the great battle against the world, the flesh, and the devil. Why, but that those among us who come off victors may have mercy upon those weakly ones. The life of the spirit has its own unique temptations. It is against these that we pray to-day. We are all prepared to repent, to use abstinence, to mortify the body with its corrupt affections. Are we prepared to bear the burden of*

our brother's and our sister's unrepentance? Of their self-indulgence? Of their sin? To follow in all things the Divine Example? We are told that the Saviour of the world was the friend of publicans and sinners [467, p. 91].

Поодинокі випадки вживання займенника *we* у жНПМ все ж таки трапляються, проте вони мають характер об'ємного зображення людини у родині чи відносинах, а не в глобальному плані (14, 15, 16) :

(14) *"I know.... None of it would have mattered if we'd been brought up right. But we were brought up all wrong. Taught that our selves were beastly, that our wills were beastly and that everything we liked was bad. Taught to sit on our wills, to be afraid of our selves and not trust them for a single minute.... Mamma was glad when I was jilted, because that was one for _me_."* [466, p. 287].

(15) *Rosalind perorated. "If we differ, we differ, not as to our end, but solely as to the means we, personally and individually, are prepared to employ." She looked round. "Agreed"* [469, p. 64]

(16) *We are different--it's us, him and me. He's failed us because he's different and if he weren't we should be like other people. Everything in the railway responded and agreed. Like other people... horrible....***She thought**** [463, p. 14]

Узагальнюючи дослідження прономінальних форм у НПМ, зауважимо, що категорія особи забезпечує суб'єктно-авторські зсуви в канві оповіді. Продуктивними для жНПМ та чНПМ є *he/she, I* та *you* форми, значно рідше – випадки з формою *we*. Оповідь 3-особи у жНПМ свідчить про певну контамінацію авторської та персонажної перспектив, у чНПМ присутня лише персонажна перспектива. Нарация від 1 та 2 особи як у жНПМ так і у чНПМ є індикаторами персонажної перспективи. Випадки вживання з формою *we* мають прагматичний характер об'ємного зображення людини: чНПМ – соціальний; жНПМ – сімейно-побутовий. Різні прономінальні форми у НПМ є засобами вираження психофізіологічної та соціальної характеристик персонажів, які дозволяють читачеві пірнути в їхній внутрішній світ.

3.2. Категорія темпоральності у чНПМ vs жНПМ

Важливе місце в дослідженні темпоральності посідає аналіз структури, специфіки та властивостей художнього часу чНПМ та жНПМ. Темпоральну структуру тексту проаналізовано в зарубіжних і вітчизняних працях з комунікативного мовознавства та психолінгвістики (Г. В. Колшанський, Н. І. Жинкін, Т. М. Дридзе, Г. А. Золотова, Т. В. Радзієвська), а також в галузі лінгвістики тексту (А. І. Мамалига, А. І. Новіков, З. А. Тураєва, Г. Я. Солганик).

Темпоральну структуру чоловічого і жіночого НПМ ми проаналізували крізь гендерний вимір з позицій проспекції, ретроспекції та інтроспекції в часових відносинах одночасності, послідовності та різночасності. Вибір часової форми у чНПМ vs жНПМ залежить від того, чи суб'єкт перебуває у стані спогадів (позиція ретроспекції), стані сподівань (позиція проспекції) чи стані переживань (позиція інтроспекції). Як зазначав М. А. Сапаров: "кожен зріз твору об'єднує: 1) вже "викристалізоване" і "затверділе" минуле; 2) безпосереднє, справжнє сучасне; 3) ще не здійснене, але вже передбачене майбутнє" [299, с. 98].

Абсолютна та відносна частотність застосування темпоральності у чНПМ vs жНПМ узагальнена у *таблиці 3.1.*, де отримані дані свідчать про репрезентативні та менш продуктивні способи актуалізації категорії часу. Показники коливаються, проте *інтроспекція* є репрезентованою як у чоловічому (чНПМ – 21%) так у жіночому НПМ – 40%. На другому місці за своєю чисельністю – *ретроспекція* (11%::16%) і на останньому – *проспекція* (2%::10%) (*див. табл. 3.1*).

Таблиця 3.1.

Категорія темпоральності у чНПМ vs жНПМ

№	Види темпоральності	чНПМ		жНПМ	
		к-сть	%	к-сть	%
1.	Ретроспекція	19	11	28	16
2.	Інтроекція	37	21	70	40
3.	Проекція	3	2	17	10
	РАЗОМ	59	34	115	66

Суб'єктивне сприйняття часу з боку людини посилюється через інтроекцію (самопостереження), що допомагає краще зрозуміти внутрішній світ персонажа-чоловіка та жінки. Наприклад:

(17) *Lord, lord, the snobbery of the English!***thought Peter Walsh***, standing in the corner. How they loved dressing up in gold lace and doing homage! There! That must be, by Jove it was, Hugh Whitbread, snuffing round the precincts of the great, grown rather fatter, rather whiter, the admirable Hugh! [471, p. 125].*

Актуалізація самопостереження в чНПМ відбувається крізь зовнішній світ, з його жагою до високого соціального статусу. Тоді як жНПМ наповнене роздумами і реалізацією людини в сім'ї, її гармонією та спокоєм, що і є внутрішнім світом. До найважливіших напрямків самореалізації чоловіків і жінок, належать сім'я і професійна діяльність. Але, якщо у жінок сім'я – це простір реалізації та особистісних вкладів в інших, то для чоловіків сім'я – це опора, місце комфорту і відпочинку, те, що потрібно захищати [243, с. 156]. Наприклад:

(18) *"... I think the marriage laws are rotten; I think divorce ought to be for incompatibility. I think love isn't love and can't last unless it's free. I think marriage ought to be abolished--not yet, perhaps, but when we've become civilized. It will be.*

It's bound to be. As it is, I think every woman has a right to have a baby if she wants one. If Emmeline had had a baby, she wouldn't be devastating us now" [469, p. 74].

Як видається, наявність різних темпоральних форм в чНПМ і жНПМ є проявом складного процесу формування думки, розмови із самим собою. Розвиток думки в таких випадках ускладнений, імплікований спостереженнями, розмірковуваннями та припущеннями, почерпнутими з вражень. А відтак, стираються межі між минулим, теперішнім та майбутнім через перебування персонажів у позиції інтроспекції, порушується тут і лінійність викладу.

Фрагменти із *ретроспекцією* характеризуються меншою, порівняно з інтроспекцією частотністю її актуалізації в чНПМ і жНПМ (*див. табл.3.1*), проте є одними із основних в інструментарії фемінного наративу і постають як вертикальний злам, який здійснюється "вниз", "углиб", в минуле [241, с. 11].

Так, ретроспекція дозволяє актуалізувати динаміку суб'єктивних спогадів, які викликають яскраві образи минулого, що напливають один на одного, взаємопроникають, трансформуються у свідомості героя [226, с. 4–5]. Варто зазначити, що важливе місце у спогадах персонажів-жінок посідають теми, пов'язані з їхньою родиною, дитинством, юністю, позитивними емоціями, теплими відносинами та приємними моментами в їхньому житті, ось до прикладу:

(19) *He used always to be like this when we were small, ***she thought***. He used to jump over the bonfire on her birthday, ***she remembered***. She watched him flicking cutlets dexterously on to plates with his left hand. She admired his decision, his common sense. Flicking the cutlets on to plates, he went on* [474, p. 29].

(20) ****She thought*** of her dead father's house, the ivy-coated Deanery in the south, and of the small white bedroom, a girl's bedroom that had once known her and would never know her again.***She thought***of her father and mother...*[467, p. 4]. Світлі моменти дитинства переповнюють обох персонажів-жінок.

Однак, тематичне розгалуження спогадів персонажів-чоловіків не таке рясне і переважно дотичне до їхньої професійної діяльності та негативних спогадів із дитинства, юності та зрілого віку. Наприклад:

(21) *I used to write to her, ****He thought****, late at night, when I felt lonely, when I was young. He looked at himself in the glass. He saw his sunburnt face with the broad cheek bones and the little brown eyes* [466, p. 11].

(22) *"Of course I did, ****thoughtPeter**** it almost broke my heart too ****he thought**** and was overcome with his own grief which rose like a moon looked at from a terrace. I was more unhappy than I've ever been since, ****he thought****..."* [471, p. 31]. Виділені фрагменти імплікують спектр негативних спогадів та емоцій.

Найменш продуктивним типом темпоральності у нашому аналізі чНПМ vs жНПМ є *проспекція*, що зупиняє поступальний рух сюжетного теперішнього і прямує "уверх", у майбутнє [241, с. 12]. Позиція проспекції розумових процесів персонажа є своєрідною перехідною ланкою від художнього минулого до художнього теперішнього чи майбутнього, де спостерігається використання різних часових форм, вживання яких в чНПМ vs жНПМ у багатьох випадках характеризується деструкцією [39, с. 73–77]. Наприклад:

(23) *"Why, thought Mr Ramsay, should she look at the sea when I am here? She hoped it would be calm enough for them to land at the Lighthouse, ***she said***. The Lighthouse! The Lighthouse! What's that got to do with it? ***he thought*** impatiently"* [475, p. 113].

(24) *"This was a favourite dress, one of Sally Parker's, the last almost she ever made, alas, for Sally had now retired, and if ever I have a moment, ***thought Clarissa***, I shall go and see her at Ealing"* [471, p. 29].

Проспекція дає читачеві змогу ясніше уявити собі зв'язок і обумовленість подій і епізодів, глибше проникнути в змістовно-концептуальну інформацію. Форми майбутнього часу надають художньому твору певного динамізму [334, с. 15–16]. Як засвідчують приклади, вживання різних часових форм характерне

для чНПМ vs жНПМ, де відтворений процес мислення. Часта зміна темпоральних форм є індикатором теми роздумів. При сприйнятті художнього тексту відбувається транспозиція всього зображуваного світу в модус теперішнього, в модус уяви читача [39, с. 81], наприклад:

(25)"...*He felt depressed and disappointed. He had not seen her alone; he had not told her anything. Perhaps he never would tell anybody anything. After all,***He thought*** as he went downstairs, slowly, heavily, it was his own affair...*[474, p. 89].

(26) '*Should I seek out some tree? Should I desert these form rooms and libraries, and the broad yellow page in which I read Catullus, for woods and fields? Should I walk under beech trees, or saunter along the river bank, where the trees meet united like lovers in the water? I begin to wish for firelight, privacy, and the limbs of one person'* [473, p. 23].

(27) *A book was sentimental; an attitude to life sentimental. "Sentimental," perhaps she was to be thinking of the past. What would he think,***She wondered*****, when he came back?* [471, p. 16].

Отже, фактичний матеріал дає змогу зробити висновок про те, що категорія темпоральності у чНПМ vs жНПМ поєднує в собі різновекторні часові пласти, оскільки події чНПМ vs жНПМ передаються і розгортаються через міркування, спогади, зізнання, розповіді героїв та їхні самоспостереження. Відтак, часовий каркас чНПМ vs жНПМ характеризується відносно вільною граматичною організацією.

3.3. Лексичні параметри чНПМ vs жНПМ

Лексичний склад чНПМ vs жНПМ повніше відображає творчу індивідуальність письменника, адже є лінгвістичною основою контамінації суб'єктно-авторських перспектив. Проблему лексичних характеристик НПМ розглядало багато лінгвістів (А. А. Андрієвська, І. А. Бехта, Е. А. Гончарова, Е. І. Калугіна, К. Я. Кусько, О. В. Омелькіна, Н. С. Поспелов, Л. А. Соколова,

Х. Біссингер та інші) у різноманітних аспектах: лексичної номіналізації, емоційно-експресивної лексики, лейтмотивної лексики, дейксису. Саме лексичний пласт становить змістову основу твору, надає авторові безмежні можливості для точного добору засобів вираження його думок та почуттів.

Фахівці з комунікативного гендеру зазначають: "Є почуття, що переживають тільки жінки або чоловіки; є смисли, які формуються у свідомості тільки жінки чи чоловіка, а отже, є відповідний до цих настанов вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов'язковий для інших" [327, с. 30]. Рональд Левант зауважує, що: "у дорослих чоловіків часто спостерігається алекситимія (від грец. "без слів для почуттів") – нездатність зв'язати слова з емоціями, тобто невміння ідентифікувати, висловити й описати власні емоційні стани, а саме турботу, теплоту, печаль. У результаті цього у чоловіків спостерігається тенденція до прояву такої емоції, як гнів" [423].

Феміністична теорія досліджує психологію творчості жінок-письменниць на всіх рівнях художнього письма, але власне "на мовному рівні можна побачити багато відмінного у порівнянні з творчістю автора-чоловіка" [46, с. 17]. Жіночий досвід осілості зумовлює фемінну специфіку суб'єктивації. За Ж. Дельоз, – це моделювання свого життя в соціальному просторі, відчуття себе суб'єктом соціальних практик, проте суб'єктивація для чоловіка – це можливість виокремитись, стати дієвим учасником творення найрізноманітніших сфер і просторів [116, с. 254–273]. Мова демонструє цю особливість гендерної суб'єктивації. Саме на лексичному рівні, як зазначає Л. Ірігарей, жінці приписують роль пасивного суб'єкта, а чоловікові – активного [409, р.135]. Гендерні відмінності визначають не лише систему займенників, дієприкметників, а й відображаються в тому, який рід присвоєний словам [84, с. 160]. У своїй роботі Р. Лакофф "Language and Woman's Place", аналізуючи природу і нерівність мовлення чоловіків і жінок, вводить термін "woman's language", яка проявляється на лексичному рівні:

Ознаки жіночого мовлення	Ознаки чоловічого мовлення
<p style="text-align: center;"><u>Лексико-граматичний рівень</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • фатичні мовленнєві акти (легше "мінються" ролі в акті комунікації) (О. Горошко) • уникнення неологізмів (П. Треджилл). • гіперболізованість та підвищена експресивність (О. Горошко); • емоційно-забарвлені прикметники з позитивним значенням) типу adorable, sweet, divine; прикметники, що позначають відтінки кольорів, типу pistache, lavande, prune, apricot (Р. Лакофф); • перебільшене акцентування за допомогою підсилювальних часток та емпізи (Р. Лакофф); • мовні кліше ввічливості (Р. Лакофф, Дж. Коутс, Д. Камерон); • використання евфемізмів (О. Єсперсен); • тематика розмов: сім'я, домашнє господарство, природа, тварини, повсякденне життя 	<p style="text-align: center;"><u>Лексико-граматичний рівень</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • важче перемикаються (певна "психологічна глухота" (О. Горошко) • використання неологізмів (О. Єсперсен); • емоційно-забарвлені прикметники (з негативним /нейтральним значенням) типу helluva good, damn good (Р. Лакофф); • використання в мові технічних термінів, знижених лексичних засобів та професійного жаргону (П. Треджилл, Дж. Коутс), лайлива лексика інвективи (О. Горошко) ; • тематика розмов: гроші, політика, бізнес, спорт, полювання, професійна і військова сфера

Рис. 3.1 Диференційні ознаки жіночого vs чоловічого мовлення на лексичному рівні (на основі вітчизняної та зарубіжної феміністичної лінгвістики)

Досліджуючи лексичний склад жНПМ та чНПМ, ми встановили, що їхньою диференційною лексичною основою є модальні оператори, вигуки та емоційно-експресивна лексика. За допомоги цих засобів витончено поєднуються різні форми мовної репродукції. Вищенаведені лексичні засоби

репрезентують суб'єктний план в оповідній канві твору та маркують чНПМ і жНПМ у структурі авторського мовлення.

3.3.1. Модальні оператори чНПМ vs жНПМ. Антропоцентрична спрямованість мовознавства обумовлює інтерес до категорії модальності, зокрема, у її гендерному прояві. Модальність як мовна універсалія виражає різноманітні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється [200, с. 303]. Попри ґрунтовні дослідження категорії модальності, репрезентовані у працях В. В. Виноградова, Г. О. Золотової, А. Крацер, Є. А. Попова, Т. В. Романова, Н. Ю. Шведової та ін., звернення до цієї мовної універсалії дозволяє встановити гендерні маркери її вираження у жіночому та чоловічому НПМ.

Антропоцентричність категорії модальності полягає в тому, що у центрі її поля – суб'єкт дискурсивної діяльності, що включає вербальне та невербальне вираження когнітивних, психологічних, соціальних характеристик мовця, які віддзеркалюють його/її психоемоційний стан, уподобання, оцінки, перспективи тощо [396, р. 140]. Так, модальність пов'язує світ зовнішніх явищ і внутрішній світ людини [289, с. 6], адже є невід'ємною властивістю тексту, що містить відношення автора до дійсності.

Найрельєфніше модальність чНПМ vs жНПМ представлена на лексичному рівні. Модальність представляє собою систему різнохарактерних і різноаспектних засобів кваліфікації повідомлюваного через лексико-граматичні засоби. Лексичні маркери переважно виражені модальними дієсловами, а граматичні – умовним способом. Наші дослідження показують, що модальна лексика, наявна у більшості фрагментів чНПМ та жНПМ. Вона передає різні відтінки відношення мовця та суб'єктно-індивідуальну репрезентацією.

У своїй основній, первинній функції, дієслова як модальні оператори виражають відношення між суб'єктом дії і дією, яка передає необхідність, можливість чи бажаність. Вторинне значення модального дієслова характеризує

ставлення мовця до змісту всього речення у плані зіставлення з дійсністю [138, с. 84]. Наш аналіз модальності у чНПМ vs жНПМ структуруємо згідно з класифікацією М. Халлідея, відтак розрізняємо епістемічну, деонтичну та булетичну модальності.

Автори низки праць по-різному розглядають епістемічну модальність. Так, А. В. Трошина визначає це поняття як спосіб надання інформації про характер прийняття та ступінь обґрунтованості знання [345, с. 10]. Натомість, В.З. Дем'янков трактує епістемічну модальність як вираження мовцем свого ставлення до судження [118, с. 125]. А. Крацер вважає, що епістемічна модальність стосується знань суб'єкта про предмет мовлення, його припущення стосовно переконаності в істинності/правдивості висловлення [416, р. 342].

Епістемічній модальності характерна евіденційність [389, р. 261–272] та суб'єктивний характер. В. В. Виноградов розглядав категорію модальності в термінах семантичних опозицій. Він поділяв її на об'єктивну (відношення "висловлення – дійсність") та суб'єктивну (відношення "мовець – висловлення") [65, с. 55]. Відтак, суб'єктивна модальність відображає не те, ЩО повідомляє мовець, а те, ЯК він передає інформацію [157, с. 6].

Підрахунок частотності застосування модальних операторів *MUST*, *CAN(N'T)*, *COULD(N'T)*, *MIGHT*, *SHE / HE THINKS*, *I THINK* дозволяє встановити абсолютні та відносні дані реалізації епістемічної модальності у чНПМ vs жНПМ. Результати аналізу епістемічної модальності маніфестують такі показники у чНПМ (30%) та жНПМ (70%) (див. табл. 3.2.).

Ми виявили чималий відсоток уживання модального дієслова *COULD* у жНПМ (24%) і відповідно низький показник у чНПМ – 11%. На другому місці за своєю частотністю є модальна фраза типу *SHE / HE THINKS*, *I THINK* – 23% – у жНПМ та 12% – у чНПМ. Отже, попри різні кількісні показники, ці два маркери епістемічної модальності є домінуючими та найуживанішими як у жіночому, так і в чоловічому НПМ. Решту форм вираження досліджуваної

модальності з їхніми абсолютними та відносними даними наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Засоби епістемічної модальності у чНПМ vs жНПМ

№	Засоби вираження	чНПМ		жНПМ	
		К-ТЬ	%	К-ТЬ	%
1.	must (вторинне значення)	10	3	34	11
2.	could+IndefiniteInfinitive	36	11	78	24
3.	might+PerfectInfinitive	5	2	11	3
4.	can't/couldn't (вторинне значення)	7	2	26	8
5.	think	38	12	73	23
6.	know	–	–	2	1
Разом		96	30	224	70

У мовній поведінці персонажа-жінки в межах НПМ *COULD* реалізується в 2 рази частіше, ніж у НПМ персонажа-чоловіка – у вторинній функції *COULD* може передавати або припущення, зроблене в минулому, або припущення, яке стосується до теперішнього часу, але в менш категоричній формі:

(28) ****She thought****: "I could bear it if I hadn't wasted the time **we might have had together**. All those years--like a fool--over that silly suffrage."I could bear it if I hadn't been cruel to him. I talked to him like a brute and an idiot. I told him he didn't care for freedom [469, p. 182]. Переконаність в істинності інформації коливається від впевненості до сумніву, про що свідчить вживання mixed conditionals – *I could bear ... if I hadn't wasted...if I hadn't been* ще й форма *might+perfect infinitive* підсилює припущення у можливості якого мовець не впевнений.

Рівень невпевненості спостерігаємо і в чНПМ, проте він нижчий, аніж у жНПМ:

(29) ****He thought*** how easily it could be done, if he gave up his yacht and the farm. His business was doing better every year. But the double household was a drain on his fresh resources. He could not very well afford to take another house, and keep the farm too. *** He had thought *** of that before... [467, p. 149]. Високий ступінь надії/упевненості у чНПМ, що межує з переконаністю висловлюється з допомогою 2-nd Conditionals та Past Simple – констатація фактів у межах істинності висловлюваної інформації.*

Серед дієслів, які виражають процес мислення дієслово *THINK* є репрезентативним і реалізовується як чНПМ, так і в жНПМ, проте частотність його вживання коливається від 12% – у чНПМ до 23% – у жНПМ. До речі, Е. М. Ісламова стверджує, що дієслово *THINK* належить до сфери позитивної конотації. Воно виражає переконаність, упевненість, віру в достовірність висловлення [143, с. 50].

У наступному прикладі *think* присутнє у роздумах героїні над моментами її буття:

(30) ****Mary thought***, "Wednesday is his day. On Wednesday I will go into the village and see all my sick people. Then I shall see him. And he will see me. He will see that I am kind and sweet and womanly."***She thought***, "That is the sort of woman that a man wants" [468, p. 5]. *Think* позначає впевненість і віру персонажа-жінки, свідчить про її позитивний намір, сприятливий збіг обставин та переконаність у власних думках.*

Припущення із відтінком впевненості та позитивної конотації спостерігаємо у наступному фрагменті чНПМ:

(31) *"Still the future of civilisation lies,***He thought***, in the hands of young men like that; of young men such as he was, thirty years ago; with their love of abstract principles; getting books sent out to them all the way from London to a peak in the Himalayas; reading science; reading philosophy. The future lies in the hands of young men like that,***He thought***[471, p. 24]. Виділені частини*

контекстного фрагменту з чНПМ засвідчують позитивний напрямок думок персонажа-чоловіка та його відношення щодо майбутнього.

На наше переконання, наявність у чНПМ та жНПМ модальних операторів, а саме дієслів та фраз, сигналізує про внутрішні рефлексії персонажа-чоловіка чи персонажа-жінки, про різні відтінки припущення, від більшої міри впевненості до сумніву.

Епістемічна модальність межує з *деонтичною*, яка є і є другим типом за чисельністю вживання мовних засобів у чНПМ vs жНПМ. Як стверджує Н. О. Савельєва, деонтична модальність є різновидом модальної семантики, яка позначає певну дію чи ситуацію як обов'язок, дозвіл або заборону [296, с. 213]. Деонтична модальність має значення необхідності, примусовості, що включає відтінки (не)дозволеності, (не)обов'язковості, (не)можливості виконання дії з боку суб'єкта мовлення або його співрозмовника, не зважає на вимоги закону, попередніх домовленостей, моральних принципів, прав, обов'язків [427].

Відтак, за трактуванням Ф. Палмер, деонтична модальність поєднує у своєму складі значення пермісивності ("дозволеності") та облігаторності ("повинності") [434, р. 153], що реалізуються в чНПМ vs жНПМ за допомогою таких модальних дієслів: *MUST* та *HAVE TO* – первинне значення, *SHOULD / OUGHT TO* + *Perfect Infinitive*. Результати кількісного аналізу способів уведення деонтичної модальності у чНПМ vs жНПМ дозволили встановити абсолютні та відносні показники реалізації деонтичної модальності у чНПМ – 25%, у жНПМ втричі вищі – 75% (табл. 3.3.).

Наші підрахунки засвідчують, що частотним маркером вираження деонтичної модальності як в чНПМ, так і в жНПМ є *MUST* (чНПМ – 17%, жНПМ – 51%) у своїй первинній функції з відтінком необхідності при поверхневому сприйнятті, проте з відтінком поради за глибинного аналізу структури. У цьому ж значенні вживаються інші модальні дієслова, кожне з яких має свої показники частотності як в чНПМ, так і в жНПМ (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3.

Засоби деонтичної модальності у чНПМ vs жНПМ

№	Засоби вираження	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	must (первинне значення)	19	17	56	51
2.	have to (первинне значення)	3	3	12	11
3.	should+Perfect Infinitive	6	6	8	7
4.	ought to+Perfect Infinitive	–	–	6	5
	Разом	28	26	82	74

Нижчеподаний приклад з жНПМ вказує, що персонаж-жінка сприймає дію як необхідну і можливу з огляду на спільний соціальний та моральний обов'язок:

(32) *Oh, but nonsense, ****She thought****; William must marry Lily. They have so many things in common. Lily is so fond of flowers. They are both cold and aloof and rather self-sufficing. She must arrange for them to take a long walk together [475, p. 46]. Облігаторність вислову у першому випадку – *must marry* – поступово послаблюється і набуває відтінку поради, в другому – *must arrange for them to take a long walk together*.*

У цьому уривку з чНПМ спостерігаємо заборону – необхідність через певні обставини морально відповідальних учасників ситуації:

(33) *****He thought**** Ally had nobody but me. She'll have nobody but you when I'm gone. You mustn't let her see you think her awful. You mustn't think it. She isn't. She's as good as gold. Steven Rowcliffe said so. If she wasn't, Molly, I wouldn't ask you to help her with him" [468, p. 116].*

Деонтичний аспект модальності у чНПМ актуалізується за допомогою форми *mustn't* – було б добре, якби так відбулося. Відтак, спершу превалює денотативне значення – сувора заборона, проте в контексті набуває сили конотативне забарвлення – порада, яка скеровує на конкретні дії.

Отож, модальні відтінки облігаторності реалізуються за допомогою модальних дієслів з різною градацією на шкалі необхідності: від обов'язку – до дозволу – до поради. Тріада вираження засобів деонтичної модальності превалює у жНПМ.

І третій тип категорії модальності – *булетична*, яку трактують як ступінь схвалення або несхвалення адресантом дійсного стану речей [432, р. 12]. Так, за П. Сімпсоном, булетична модальність асоціюється з висловлюванням суб'єкта про (не)можливість (не)виконувати певні дії залежно від його/її (не)бажання / волі [444, р. 17,11]. Якщо епістемічна модальність сигналізує про рівень знань адресанта про правдивість / реальність певного вислову, а деонтична виражає обов'язок, то булетична – передає бажання й оцінку [401, р. 112].

Таблиця 3.4.

Засоби булетичної модальності у чНПМ vs жНПМ

№	Засоби вираження	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	might+ Indefinite Infinitive	4	3	2	2
2.	should+ Indefinite Infinitive	6	5	25	21
3.	ought to+Indefinite Infinitive	4	3	11	10
4.	want	18	15	26	22
5.	I wish	10	9	11	10
	Разом	42	35	75	65

За допомогою булетичної модальності відбувається конструювання афективної позиції суб'єкта дискурсивної діяльності. Засобами вираження булетичної модальності у чНПМ vs жНПМ є такі модальні оператори *MIGHT*, *SHOULD / OUGHT TO + Indefinite Infinitive*, *WANT*, і модальний вираз *I WISH* з відтінком булетичного значення. Кількісний аналіз застосування булетичних

засобів у чНПМ vs жНПМ у поєднанні з їхнім якісним аналізом дозволяє встановити частотність (див. табл 3.4.).

Кількісні обстеження булетичних засобів у чНПМ vs жНПМ дозволяють виділити продуктивні та маргінальні випадки з булетичною модальністю у чНПМ vs жНПМ (див. табл. 3.4.). Отож, згідно з нашим дослідженням, кількісні показники у жНПМ – 65%, тоді як у чоловічому НПМ майже вдвічі менші – 35%. Проте, найбільш репрезентованим як у чНПМ (15%), так і в жНПМ (22%) є модальне WANT, далі слідує SHOULD (21%), OUGHT TO (10%) і I WISH (10%) в жНПМ і відповідно нижчі показники у чоловічому НПМ: SHOULD – 5%, OUGHT TO – 3% і I WISH – 9%. Однак, найнижчим маркером булетичної модальності у чНПМ vs жНПМ є MIGHT: 3% :: 2%.

Булетична модальність стосується сфери бажань, які спрямовані на реальність:

(34) *She bowed her head. "I want to live," murmured something. " I want to live, even if I slink through life. I will. I don't care inside. I shall always have myself to be with"* [465, p. 86].

(35) *The past and poetry, ***He said*** to himself, that's what I want to talk about, ***He thought***. He wanted to say it aloud. But Edward was too formed and idiosyncratic; too black and white and linear...[474, p. 280].*

Модальна лексика в чНПМ і жНПМ виступає як засіб психологізації зображення, шляхом розкриття внутрішнього світу героїв, їхніх помислів і динаміки їхнього мислення.

Саме тут (36), (37) простежується дієвість SHOULD та OUGHT TO як широко репрезентованих маркерів булетичної модальності в чНПМ та жНПМ, через які здійснюється художнє пізнання внутрішнього світу персонажів:

(36) *"If it would stop altogether--I should go to Mark. Nothing would matter. I shouldn't have to tell Mamma that he's dead." But it always went on again* [466, p. 332].

(37) *I **think** divorce ought to be for incompatibility. I think love isn't love and can't last unless it's free. I **think** marriage ought to be abolished--not yet, perhaps, but when we've become civilized. It will be. It's bound to be. As it is, I **think** every woman has a right to have a baby if she wants one. If Emmeline had had a baby, she wouldn't be devastating us now"* [469, p. 74]. У жНПМ зміст вислову булемічної модальності набуває значення необхідності як рекомендації, а дієсло *think* (37) є показником епістемічної модальності, тобто набуває конотативного значення впевненості та віри.

Отож, як підсумок зазначимо, що засоби зображення трьох типів модальності є різноманітні. Аналіз гендерного аспекту модальності у НПМ дозволяє говорити про те, що у мові жінок превалюють модальні засоби, які можуть набувати різних смислів. Проте, їхня інтерпретація є досить дифузною й залежить від контексту. Кількісні показники модальності у чНПМ та жНПМ вказують на таку частотність вживання – 30% у чНПМ і відповідно 70% у жНПМ. Цей факт доводить, що персонажі-жінки в художніх творах демонструють певний ступінь невпевненості в собі, виявляють увагу до співрозмовника, прагнуть знизити категоричність висловлень, надають суб'єктивну оцінку за допомогою різних модальних засобів. Отримані результати представлені в *таблиці 3.5.* у вигляді абсолютних та відносних даних.

Таблиця 3.5.

Типи модальності у чНПМ vs жНПМ

№	Тип модальності	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	Епістемічна	96	17,6	224	41
2.	Деонтична	28	5	82	15
3.	Булемічна	42	7,7	75	13,7
	Разом	166	30,3	381	69,7

Проведене дослідження модальних операторів на матеріалі жіночих романів першої половини ХХ століття дає підстави вважати модальність одним із найбільш константних маркерів НПМ. Модальні оператори володіють суб'єктивною конотацією і є диференційними ознаками жНПМ. Згідно із результатами аналізу, всі типи модальності – епістемічна, деонтична та булетична є конститутивними маркерами жНПМ, у чНПМ спостерігаємо маргінальне вживання цих типів модальності. Отже, є всі підстави вважати модальні оператори гендерними маркерами жНПМ vs чНПМ.

3.3.2. Емоційно-експресивна лексика чНПМ vs жНПМ. Значні можливості для реалізації мовної експресії виявляються завдяки лексичним можливостям мови. Лексична стилістика англійської мови є предметом серйозних наукових досліджень І. В. Арнольда, М. П. Брандеса, С. М. Войтюк, І. Р. Гальперіна, В. А. Кухаренко, К. Я. Лотоцької, Н. М. Разінкіна та інших. Проведено скрупульозні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців щодо емоційно-експресивних особливостей творів В. Шекспіра, Е. Спенсера, Д. Мільтона, Дж. Байрона, Ф. Петрарки та інших. Проте, недостатньо уваги було приділено авторській манері В. Вулф, М. Сінклер, Д. Річардсон, особливості стилю яких відображені і через комунікативну поведінку персонажів засобами чоловічого та жіночого НПМ, а відтак ми простежуємо емоційний світ персонажів як із нотами позитиву, так і негативу.

Емоційність та експресивність випукло проявляються на лексичному рівні, де є значні можливості для їхньої реалізації (*див. підпункт 1.5*). Так, за І. С. Білоконенко, емоційно-експресивна лексика – це стилістично забарвлені лексеми, які характеризуються наявністю в них додаткового конотативного значення, певних емоційних відтінків [44].

Превалювання в мові жінки позитивних чи негативних емоцій маніфестує експресія, яка "супроводжує прояви почуттів" [61]. Художня мова допомагає в реалізації цієї взаємодії, адже це – "обличчя поета, його внутрішня сутність,

свідчення його майстерності, образності, багатства мислення тощо" [69]. Так, за Ю. М. Лотманом, художня література говорить особливою мовою, що надбудовується над природною як вторинна система [204, с. 30].

У плані диференціації між емоційністю та емотивністю, приєднуємося до думки О. О. Селіваної: "У процесі вербалізації емоційність як психологічний феномен трансформується в емотивність – складник конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного" [302, с. 150]. За спостереженнями О. А. Ніколаєнко, емотивність охоплює сукупність мовних засобів, яким властиво приводити до емоційного ефекту, тобто викликати в адресата відповідні емоції [239]. Відтак, емотивність пов'язана з іншими відтінками конотатива: оцінкою, експресивністю, стилістичною забарвленістю [83, с. 18], що створює широкі можливості для емоційного посилення певних мовних одиниць [44].

До складу емоційно-експресивної лексики чНПМ та жНПМ зараховуємо слова, які вже у своєму значенні містять позитивну чи негативну оцінку і називають *відчуття, настрої, процеси* (сум, нудьга, невдоволення, розчарування, відчай, жаль, досада, кохання, ласка, краса та ін.), тобто передають емоційний стан персонажа-чоловіка і персонажа-жінки у НПМ. За нашими спостереженнями, як негативна, так і позитивна оцінка емоційного світу персонажів екстенсивно вживається в жіночому НПМ та рідше – у чоловічому НПМ і репрезентована такими словами: дієсловами (*feel, seem, perceive*); іменниками (*feeling, sense, sensation, emotion*). Ці лексеми слугували маркерами виділення емоційно-експресивних частин у НПМ, адже демонструють позитивну чи негативну оцінку явищ з погляду мовця. Так, експресивність таких лексем може виражатися і не тільки внутрішньо, семантично, а й зовнішньо – контекстуально [61, с. 69].

Результати кількісного аналізу продемонстрували, що емоційно-експресивна лексика вживається як в чНПМ, так і жНПМ, проте в чНПМ

відрізняється меншою, порівняно з жНПМ, кількістю актуалізацій. Відтак, чНПМ – 37% і жНПМ – 63% (див.табл.3.6.). Високий відсоток використання емоційно-експресивної лексики на позначення емоційного стану персонажа у жНПМ знову ж таки свідчить про особливу природу жінки, прикметною рисою якої є емоційність.

Таблиця 3.6.

**Позитивний vs негативний емоційний стан персонажа
у чНПМ vs жНПМ**

№	Емоційний стан персонажа	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	Позитивний	12	11	19	17,6
2.	Негативний	28	26	49	45,4
	Разом	40	37	68	63

Отож, звернімося до прикладів емоційно-експресивної лексики негативної семантики у жНПМ:

(38) *'But this is a thin dream. This is a papery tree. ***Miss Lambert blows it down***. Even the sight of her vanishing down the corridor blows it to atoms. It is not solid; it gives me no satisfaction-- this Empress dream. It leaves me, now that it has fallen, here in the passage rather shivering. Things seem paler. I will go now into the library and take out some book, and read and look; and read again and look [473, p. 25].* Виділені фрагменти у жНПМ мають характер інтенсифікатора негативного оцінного плану, який помітно наростає за допомогою метафор (*a thin dream, a papery tree, blows it to atoms, things seem paler*), перифраза (*this Empress dream*) та однорідних присудків (*go now into the library and take out some book, and read and look; and read again and look*).

Процес роздумів у жНПМ динамізується емоційно-експресивною лексикою з відтінком суму, яка підкріплена епітетами і підсилюється метафорами:

(39) ****She thinks***, and out comes her powder-puff, obliterating in its passage all the most fervent feelings of the human heart. There remains, however, the insoluble problem of the **solitary man with the eyeglass**; of the **elderly lady drinking champagne alone**. Who and what are these unknown people? I ask [475, p. 66].*

У наступному пасажі епітети передають меланхолійний настрій персонажа:

(40) ****He thought***, looking at the land dwindling away, the little island seemed pathetically small, half swallowed up in the sea [475, p. 30].*

Негативний емоційний стан персонажа-чоловіка у НПМ вербалізований – синтаксичними конструкціями, переліченнями – засобами, які мають нижчий емоційний заряд, порівняно з жНПМ: (41) *"For one thing he wouldn't come,"***He thought***. "And then I dare say this sort of thing wears off." "This sort of thing" being that uneasy, painful feeling, something like selfishness--one wishes almost that the thing would stop – it is getting more and more beyond what is possible [472, p. 67].*

Емоційно-експресивна лексика позитивної семантики:

(42)... it is superb, it is absolutely superb, ****thought Peter Walsh***, swaying a little backwards and forwards with his liqueur glass in his hand among the hairy red chairs and ash-trays, feeling very well pleased with himself, for the Morrises liked him. Yes, they liked a man who said, "Bartlett pears." They liked him, ****He felt**** [471, p. 76]. Позитивно-оцінний вокабуляр (*superb, absolutely superb, feeling very well pleased with himself, Yes, they liked a man, they liked him*) надиктовує позитивний настрій персонажа.*

Ще одним яскравим прикладом позитивного стану персонажа-чоловіка є уривок з чНПМ, що демонструє чоловічу стриманість у мовному вираженні:

(43) *Is it "the" world? ***he mused***. He looked down the table. Anyhow no other world had a chance against it,***he thought***. And it's a good world too, he added; large; generous; hospitable. And very nice-looking. He glanced from face to face. Dinner was drawing to an end [474, p. 176].*

Виділені епітети відтворюють позитивну оцінку, проте експресія повідомлення – менш динамічна та емоційніша в порівнянні з жНПМ.

Як видається, емоційно-експресивна лексика характерна як для чоловічого, так і жіночого НПМ. Проте, засоби її актуалізації відрізняються. Емотивність у жНПМ – різнопланова (епітети, метафори, перифрази, двохкомпонентні сполучення, паралельні конструкції) тощо, і це можна пояснити тим, що жіноче НПМ – більш емоційно представлене, натомість, чоловіче НПМ – менш емоційно насичене.

3.3.3. Вигуки у чНПМ vs жНПМ. Реалізація мовної і комунікативної компетенцій людини завжди відбувається у процесі комунікації, а остання є невіддільною від емоцій [251]. Жіночий текст нагадує мову в стані емоційної напруги, адже жінки в своїх текстах часто послуговуються різноманітними засобами вираження емоцій [252, с. 102].

Виявом жіночої емотивності у чНПМ та жНПМ на лексичному рівні є *вигук*, що "слугує для нерозчленованого вираження почуттів, волевиявлень та живої емоційної реакції на поведінку співрозмовника, душевних станів та інших емоційно-вольових реакцій" [133, с. 21]. Вигуки досліджували українські та російські лінгвісти: В. В. Виноградов, І. Р. Вихованець, В. І. Жельвіс, Т. З. Оршинська, О. О. Потебня, О. В. Каптюрова, И. А. Шаронов та інші. У західноєвропейському мовознавстві вивченню вигуків присвячені праці Ш. Баллі, А. Вежбицької, Е. Гоффмана, Дж. Ліча, О. Єсперсена та інших.

У мові є два напрями реалізації вигуків: усна форма (вокальний жест) і його письмова фіксація, що власне, називається вигуком [366, с. 235–254]. Так, О. О. Потебня вважає, що "мова людини походить від вигуків. Первісні вигуки розпадаються на ті, що залишилися вигуками, та ті, що з часом втратили свій вигуковий характер. До перших належать викрики фізичного болю та горя, задоволення, здивування і складніших почуттів, зумовлених не так якісним змістом думки, як її формою; до других належать, в основному, вигуки, пов'язані із зоровими та слуховими враженнями" [276, с. 110].

Вигукова конструкція у складі чНПМ vs жНПМ надає висловленню "емоційно-експресивного забарвлення, вказує на спорадичний характер мовленнєвого процесу" [378, с. 212] та свідчить про "емотивну мовну особистість", тобто "синтез мовознавчих і психологічних знань" особи [367, с. 59–65]. Значення вигуків ситуативно-мінливе і контекстно-обумовлене, їхній зміст залежить від ситуації мовлення. Більше того, вигуки реалізують різні прагматичні інтенції: в одному контексті вигук виражає спектр позитивних емоцій, а в іншому модус позитиву переходить у негатив. Як зазначає Т. З. Оршинська, "семантика вигуків – розмита, дифузна і залежить від низки чинників" [247, с. 206–209]. Відтак, "вигуки із семантично дифузними функціями передають загальний стан збудження, і тому можуть використовуватися для вираження різноманітних душевних станів. З огляду на це, один і той самий вигук може виражати схвалення і осуд, переляк і радість, захоплення і зневагу, страх і рішучість" [200, с. 290].

Кількісні обстеження вигуків у чНПМ vs жНПМ засвідчують 30% у чНПМ і 70% – жНПМ, а їх зіставлення дозволили виділити гендерні преференції у вживанні вигуків у чНПМ vs жНПМ. Варіації актуалізації вигуків у чНПМ та жНПМ – різноманітні, діапазон емоцій широкий і коливається від позитиву (радість, піднесення, натхнення, дружнє ставлення і симпатія) до негативу (неприємні відчуття, хвилювання, неспокій, розчарування, невдоволення, гнів, відчай). Спостерігаємо також у чНПМ та жНПМ ряд вигуків, які передають різні психічні стани (сумнів, здивування, роздуми, несподіванку).

Отож, проаналізувавши вигуки у НПМ персонажів-чоловіків та жінок у досліджуваних творах, ми, узагальнюємо і умовно їх називаємо "чоловічі" та "жіночі". **"Чоловічі" вигуки** у НПМ: 1) *Heaven knows!*, 2) *Good heavens!*, 3) *Good lord!*, 4) *Lord!*, 5) *Oh, I say, damn it all, I say!*, 6) *Oh!*, 7) *Ah!*, 8) *Well!*, 9) *God helper!*. **"Жіночі вигуки"** у НПМ: 1) *Thank heaven!*, 2) *For heaven's sake!*, 3) *Pray heaven not!*, 4) *For heaven only knows!*, 5) *My God!*, 6) *Oh, dear and tender*

Lord!, 7) *Good God in heaven!*, 8) *Good Lord!*, 9) *Ah! I know*, 10) *Eh! My dear child*, 11) *Oh!*, 12) *O, dear me!*, 13) *O, my dear!*, 14) *Well!*, 15) *I say*, 16) *Oh, no!* 17) *Oh-h-h!*, 18) *Oh, well*, 19) *Oh this horror!*.20) *Oh, damn, damn!*

Широкий спектр позитивних емоцій представлений у наступних фрагментах з чНПМ та жНПМ, де герой, захоплений жіночою красою (44), передає реакцію на позитивні відчуття і симпатію:

(44) *He turned and saw her. Ah! She was lovely, lovelier now than ever****He thought****. But he could not speak to her. He could not interrupt her...*[475, p. 47]. Модус позитиву (...*lovely, lovelier...*) послаблюється та переходить у розчарування (*could not speak to her, could not interrupt..*).

(45) *Ah,****She thought****proudly, it's I who am your husband. Why have I not been with you all your life ? ... all the times you were alone; I knew them all. No one else knows them* [465, p. 122]. Радість і піднесення поступово послаблюються.

Спектр негативних емоцій у чНПМ та жНПМ проілюстровано за допомогою вигука *Oh*, що передає негативне почуття, зокрема, невдоволення персонажа, яке переходить в огиду:

(46) *'Oh, life, how I have dreaded you,' ****said Rhoda****, oh, human beings, how I have hated you! How you have nudged, how you have interrupted, how hideous you have looked in Oxford Street, how squalid sitting opposite each other staring in the Tube!* [473, p. 115].

Зітхання та нарікання персонажа зображено нарощенням інтенсивності синтаксичних конструкцій з *How*, що є реакцією на розпач.

Лексеми на позначення відчаю:

(47) *"Therefore we pray **for charity**"--the Canon's voice rang tears--"**for charity, oh, dear and tender Lord, lest, having known Thy love, we fall, ourselves, into the sins of un pity and of pride**"*[467, p. 91].

(48) ****She murmured**** to herself, stirring in bed. **I never thought of all the awful women there would be in such a life. I only thought of myself and the***

house and the garden and the man. What an escape! Good God in heaven, what an escape! [464, p. 119].

Мовна ситуація у чНПМ та жНПМ передає реакцію розчарування та неприємного почуття, інтенсивність якого маркована емоційно-експресивними вигуками та підкріплена анафорою і епіфорою.

Хвилювання, неспокій персонажа є результатом реакції на напружену ситуацію:

(49) *For her own self-satisfaction was it that she wished so instinctively to help, to give, that people might say of her: 'O Mrs Ramsay! Dear Mrs Ramsay ... Mrs Ramsay, of course!'* [475, p. 30].

(50) *All his life long Peter had been fooled like that; first getting set down from Oxford; next...; now the wife of a Major – thank Heaven she had refused to marry him!* [471, p. 34]. Вигукові конструкції *O... of course!*, *thank Heaven!* набувають в контексті емоційно-раціонального значення. Відтак, мовні ситуації у чНПМ та жНПМ передають реакцію гніву, презирства та невдоволення.

Вигуки на позначення різних психічних станів як приємних, так і неприємних для сприйняття спостерігаємо у наступних уривках з чНПМ та жНПМ:

(51) *Well, How was she going to defend herself?* [471, p. 89].

(52) *"Come away,"****She said****. But he still stood, fascinated, hypnotised by the white masks. "If I were to stick there, doing nothing, looking at the wounded, I should go off my head". "My God! So should I* [470, p. 63].

(53) *"Ah, but the state of my nose!" she thinks, and out comes her powder-puff, obliterating in its passage all the most fervent feelings of the human heart* [473, p. 80].

Автор передає реакцію персонажів у чНПМ та жНПМ на потік неприємних думок у формі роздумів та міркувань, попри це, спостерігається реакція на розмову персонажа із собою, що передається з допомогою вигуків –

Well! My God! Ah!, які у контексті набувають відтінку здивування, неочікуваності чи сумніву.

Семантика вигуків твориться, безпосередньо, в чНПМ і жНПМ, відтак на прикладі вигука *Oh!* спостерігаємо вираження як позитивних, так і негативних емоцій, оцінка яких визначається в контексті. Звернімося до прикладу:

(54) *There was nothing whatever the matter, said Dr. Holmes. Oh, what a relief! What a kind man, what a good man! thought Rezia.*- [471, p. 43].

(55) *"Oh, good-morning, Mrs. Beckwith! What a lovely day! Are you going to be so bold as to sit in the sun?"* [475, p. 83].

Позитивно-оцінні прикметники сигналізують про симпатію, дружнє ставлення (*a kind man, a good man*) і піднесення (*what a relief, what a lovely day*).

У наступних пасажах чНПМ і жНПМ вигук *Oh!* набуває негативного значення: неприємне відчуття, невдоволення:

(56) *"Oh, Rose always was a fire- brand!" said Martin. He got up. "She always had the devil's own temper," ***he added**** [474, p. 111].

(57) *"Oh well,***She thought*** he didn't come up quick enough with a stretcher, and she pitched into him." "But he was dead beat"* [470, p. 44].

Виділені лексичні одиниці та синтаксичні конструкції виражають негатив (*fire- brand!, devil's own temper, dead beat; didn't come up quick enough*).

Отже, гендерний чинник у вигуках в НПМ проявляється на кількісному та якісному рівнях. У дослідженні виявлено, що жНПМ та чНПМ властиві різні вигуки, які передають спектр позитивних, негативних емоцій, а також вигуки на позначення різних приємних/неприємних психічних станів. До диференційних гендарних параметрів жНПМ vs чНПМ зараховуємо, по-перше, репрезентуючий компонент, який вказує на особу: чоловік чи жінка, по-друге, контекст жНПМ чи чНПМ, що зумовлює семантику вигуків. Адже, мінімальний смисловий потенціал вигуків у чНПМ та жНПМ компенсовується їхньою максимальною реалізацією як засобів досягнення комунікативного

ефекту, з високим ступенем експресивності, концентрованими почуттями, емоціями, які здатні забарвити нейтральне НПМ.

3.4. Синтаксичні характеристики чНПМ vs жНПМ

Синтаксис є важливою складовою лінгвістичної структури жНПМ та чНПМ. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві вагомий внесок у дослідження синтаксичних особливостей комунікативної поведінки статей зробили В. Г. Александрова, Н. Д. Борисенко, О. Л. Бессонова, О. І. Горошко, О. О. Дорош, А. П. Мартинюк, О. В. Пермякова, О. Л. Козачишин, О. М. Холод, А. В. Кириліна, Ю. Г. Ковбаско, В. Г. Александрова, О. О. Чистяк, О. Єсперсен, Дж. Коутс, Р. Лакофф. Однак, вираження емоційності чНПМ vs жНПМ на синтаксичному рівні в англійському художньому дискурсі (у невластивих реченнях, а також експресивно-редукованих структурах) крізь гендерну призму ще не було предметом аналізу.

Гендерні відмінності в мові виявляються і на рівні синтаксису: представники жіноцтва частіше використовують прості речення, їхні опоненти – конструкції з кількома предикативними центрами. Дуже часто такі речення відіграють роль зачинів у чНПМ та жНПМ і ще більш рельєфно відмежовують його від авторського мовлення [213].

Ще О. Єсперсен зауважив, що жінки і чоловіки по-різному утворюють речення, наприклад, мовленню чоловіків властиві складні, заплутані конструкції або, як їх називає вчений, "рваний синтаксис": підрядне речення всередині іншого підрядного, підрядне означальне може стояти всередині підрядного причини чи навпаки, нагадуючи "китайську скриньку" [411].

Англійський вчений П. Сміт, погоджуючись із О. Єсперсеном, стверджує, що чоловік вводить одне речення в інше, вкладаючи їх одне в одне, приблизно за такою синтаксичною схемою {[[[]]]} [445, с. 14]. Натомість, жіночий синтаксис – це наче "низка перлів", де перлини нанизані щільно одна до другої, О. Єсперсен називає це координацією ([], [], []), чоловікам притаманний

гіпотаксис, а жінкам – паратаксис [445, р. 214]. Український лінгвіст О. І. Горошко, досліджуючи психологічний генезис цієї специфіки, зауважує, що "це явище відбувається тому що у чоловіків нерідко перед вислововленням відбувається етап аналізу, класифікації, категоризації, що й виявляється у схемі синтаксичної структури, яку наводить О. Єсперсен" [402, р. 14]. На думку О. Л. Козачишиної, жінкам на відміну від чоловіків, властивий "кумулятивний" синтаксис через їхнє прагнення відтворити процес мислення [171].

Так, вслід за О.В. Перм'яковою, виділяємо диференційні ознаки жіночого vs чоловічого мовлення на синтаксичному рівні (на основі вітчизняної та зарубіжної феміністичної лінгвістики) [257, с. 9] (Рис. 3.2.).

Ознаки жіночого мовлення	Ознаки чоловічого мовлення
<p><u>Синтаксичний рівень:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • сурядний спосіб зв'язку простих речень у складі складного з такими типами підрядних речень як способу дії, міри і ступеня (О. Єсперсен, О. Холод); • "незавершені" речення (О. Єсперсен); • риторичні питання (Дж. Коутс); • окличні речення; • надмірні повтори; • "самокорекція", пошук потрібної фрази (Дж. Коутс); • структура речення: номінат, предикат, атрибут (О. Холод); • розділові речення – боязкість, невпевненість – ввічлива манера спілкування (Р. Лакофф). 	<p><u>Синтаксичний рівень:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • підрядний спосіб зв'язку простих речень у складі складного з підрядними часу, місця і мети (О. Єсперсен, О. Холод); • "логічність" висловлень (Р. Лакофф). • структура речення: атрибут, предикат, номінат (О. Холод);
<p><u>Загальна характеристики мовлення:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • "консерватизм": прихильність до мовної норми (Р. Лакофф). 	<p><u>Загальна характеристики мовлення:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • відхилення від мовної норми (Р. Лакофф).

Рис. 3.2. Диференційні ознаки жіночого vs чоловічого мовлення на синтаксичному рівні

Однак, виявлені розбіжності не можна вважати універсальними, оскільки мовна поведінка конкретних жінок і чоловіків здебільшого залежить від оточення, в якому відбувається спілкування, від соціального і культурного рівня комунікантів. Нерідко в мові жінок проявляються риси, властиві чоловічій мовній поведінці і навпаки.

3.4.1. Невласне-питальні речення у чНПМ vs жНПМ. Яскраву стильову рису жіночого висловлення на синтаксичному рівні становлять питальні конструкції, що надають творам емоційнішого забарвлення. Питальне речення здатне відображати гаму об'єктивних та суб'єктивних значень; від "запиту – пошуку інформації" – до спонукальності, експресивності, може також слугувати засобом підтримування контакту зі співрозмовником, активізації його уваги тощо [364, с. 6–7].

Проблема питальних структур була висвітлена у працях як українських так і зарубіжних учених: О. О. Андрієвської, И. В. Арнольда, Н. В. Гуйванюк, О. О. Дорош, П. С. Дудик, Ю. Г. Ковбаска, І. І. Ковтунової, Н. А. Кожевникова, К. Я. Кусько, О. А. Лисенкової, А. К. Михальської, С. Т. Шабат.

Зазначимо, що питальне речення має свій семантичний та синтаксичний статус. Ці структури експлікують та імплікують модальні та конотаційні значення залежно від типу адресата та його функціонування в художньому творі:

(58)****She thought****: "Why shouldn't he? What right have I to say these things to him and make him cry, and send him to stupid parties that he doesn't want to go to? After all, he's only a little boy" [469, p. 10].

(59) *What ought I to have done?*****He thought****, *seeing himself brush past the waiter without giving him a tip. Not that;*****He thought****, *no, not that* [474, p. 162].

Так, С. Т. Шабат наголошує на тому, що питальна модальність визначається запитом, який передбачає комплекс питально-модальних реалізацій, що репрезентують об'єктивні (власне-питальні) і суб'єктивно-модальні (невласне-питальні) значення [364, с. 5, 6].

Питальні пропозиції реалізують різноманітні змістові відтінки думок, які залежно від ситуації мовлення можуть передавати, з одного боку, семантику питальності, а з іншого – емоційно-експресивне повідомлення, оцінку:

(60) *Had Eleanor after all any right to despise them? Had she done more with her life than Margaret Marrable? And I?***She thought***. And I? Who's right?****She thought***. Who's wrong?* [474, p. 180].

Відповідно, питальні речення об'єднуються на основі первинних (одержання конкретної інформації) і вторинних (вираження емоційно-оцінної конотації, ввічливого спонукання, експресивного ствердження/заперечення, підтримування контакту тощо) функцій [291, с. 384]. Відтак, питальне речення визначають як синкретичну мовну одиницю, що є двохсторонньою синтактико-семантичною єдністю, яка, з одного боку, реалізує когнітивний процес, а з іншого – комунікативно-прагматичні функції інших типів висловлень (невласне-питальні речення) [364, с. 13]

Мовленнєве оформлення запитань різниться в чоловічих і жіночих персонажів. Останнім властиве шанобливе ставлення до граматичної правильності висловлення, однак вони надмірно деталізують запитання, обтяжують його підрядними й сурядними реченнями [124, с. 2].

(61) *But was it nothing but looks, people said? What was there behind it--her beauty and splendour? Had he blown his brains out, they asked, had he died the week before they were married--some other, earlier lover, of whom rumours reached one? Or was there nothing? nothing but an incomparable beauty which she lived behind, and could do nothing to disturb? For easily though she* [475, p. 12].

Проте, побудова запитань чоловічими персонажами значно відрізняється від жіночої: в них спостерігаємо прості за будовою питальні форми, які не завжди відповідають граматичним правилам [124, с. 2]:

(62) *For why go back like this to the past?****He thought****. Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why?* [471, p. 19].

Тексти жіночих авторів на синтаксичному рівні навантажені питальними конструкціями, що надає чНПМ і жНПМ емоційної експресивності, оскільки мають більш емоційне навантаження, аніж твердження чи заперечення. Отже,

така синтаксична особливість пов'язана з "психологічною природою процесів мислення, оскільки діюча особа, якій належить НПМ, нерідко перебуває в стані афекту, переживає, шукає виходу зі складної ситуації. Емоційно-збуджений стан виражається у формі звернення до самого себе й змушує адресата задуматись над наболілими проблемами" [194, с. 132]. Ось до прикладу:

(63) *'Should I seek out some tree? Should I desert these form rooms and libraries, and the broad yellow page in which I read Catullus, for woods and fields? Should I walk under beech trees, or saunter along the river bank, where the trees meet united like lovers in the water?'* [473, p. 23].

Використання невласне-питальних конструкцій у чНПМ і жНПМ дозволяє емоційно виділити повідомлення, створити ефект персональної адресності. До невласне-питальних конструкцій у нашому дослідженні зараховуємо *риторичне запитання-звернення* та *риторичний оклик*. Функція невласне-питальних речень – привернути увагу, підсилити враження, підвищити динаміку емоційно-когнітивного тону, додати піднесеності повідомлюваному, залучити читача/слухача в роздуми чи переживання [13, с. 167].

Потрібно зазначити, що *риторичне запитання* є ефективним елементом діалогізації монологічного мовлення, бо служить для смислового та емоційного виділення мовленнєвих смислових центрів, для формування емоційно-оцінного відношення адресата до предмета мовлення, а також для надання адресатові особливо важливих у смисловому відношенні етапів роздумів (доказів) [219, с. 218, 240]. Вважають, що жінки частіше за чоловіків використовують риторичні запитання [201].

Уживання *риторичного оклику* має на меті посилення уваги до певного аспекту зображуваного предмета чи до певної думки. Риторичні оклики переважно є виразниками захоплення, радості, приємного здивування мовця. Риторичні оклики вживають не стільки для вираження емоцій автора тексту,

скільки для акценту на важливості, ексклюзивності події, на цікавих чи важливих питаннях [203].

Кількісне зіставлення засобів вираження невласне-питальних конструкцій у жНПМ vs чНПМ показало досить неоднорідну частотність: жНПМ – 74%, чНПМ – 26%. За нашими спостереженнями, риторичне запитання у жНПМ вербалізується такими засобами експресивного синтаксису, як: анафоричний, епіфоричний та кільцевий повтори; однорідні члени речення, в чНПМ – анафорою і трикомпонентними сполученнями відповідно. Риторичний оклик у жНПМ вербалізується за допомогою анафори, епіфори, вигуку, структур what (а) + прикметник + іменник; how + прикметник / прислівник і неозначеним займенником one, в чНПМ використовуються анафора та структура how+прикметник/ прислівник .

Таблиця 3.7.

Невласне-питальні конструкції у чНПМ і жНПМ

№	Засоби вираження	чНПМ		жНПМ	
		К-сть	%	К-ть	%
1.	Риторичне запитання	30	16,4	83	45,4
2.	Риторичний оклик	18	9,8	52	28,4
	Разом	48	26,2	135	73,8

Чималий відсоток уживання невласне-питальних конструкцій (див.табл. 3.7.) у жНПМ знову ж таки свідчить про високий рівень експресивності та емоційності жіночого висловлювання, які відображають "модальність невпевненості, внутрішніх вагань, безперервних пошуків та прагнення самоідентифікуватися" [255, с. 98]. Абсолютні та відносні показники у чНПМ – менш продуктивні (див.табл. 3.7.).

Різноманітність емоційно-експресивних відтінків у фрагменті з жНПМ містить роздуми-міркування над важливими питаннями людського буття, оформлені у вигляді риторичного питання:

(64) "The truth was that he did not enjoy family life. It was in this sort of state that one asked oneself, What does one live for? Why, one asked oneself, does one take all these pains for the human race to go on? Is it so very desirable? Are we attractive as a species? Not so very,***He thought***, looking at those rather untidy boys. His favourite, Cam, was in bed, ***he supposed***. Foolish questions, vain questions, questions one never asked if one was occupied. Is human life this? Is human life that? One never had time to think about it. But here he was asking himself that sort of question, because Mrs. Ramsay was giving orders to servants [471, p. 40].

Наростання душевного хвилювання вербалізовано синтаксичним паралелізмом і градацією, яка переростає у перелічування *foolish questions, vain questions, questions one never asked* та анафору: *Is human life this? Is human life that?*.

Риторичне запитання спонукає слухача / читача самому знайти відповідь:

(65) "Was it wisdom? Was it knowledge? Was it, once more, the deceptiveness of beauty, so that all one's perceptions, half way to truth, were tangled in a golden mesh? or did she lock up within her some secret which certainly Lily Briscoe believed people must have for the world to go on at all? Every one could not be as helter skelter, hand to mouth as she was. But if they knew, could they tell one what they knew?" [475, p. 22]. Синтаксичний паралелізм спрямований на створення експресивного стилю, а експресивне навантаження повторів передає напружений емоційний стан.

Риторичний оклик відрізняється від питальних структур яскравою окличною інтонацією, що виражає здивування, крайнє напруження почуттів. Ось до прикладу:

(66) But the dead, ***thought Lily***, encountering some obstacle in her design which made her pause and ponder, stepping back a foot or so, oh, the dead!***She murmured***, one pitied them, one brushed them aside, one had even a little contempt for them [475, p. 76].

Епіфора (*But the dead...oh, the dead!*) привертає увагу читача і при подальшому прочитанні фрагменту з жНПМ фіксуємо синтаксичний паралелізм (*one pitied them, one brushed them aside, one had even a little contempt for them*), поданий автором із наростанням, що породжує висхідну градацію, підвищує емоційне напруження.

(67) *Epecially, ***Lily thought***, Mrs. Ramsay would glance at Prue. She sat in the middle between brothers and sisters, always occupied, it seemed, seeing thatNothing went wrong so that ***she scarcely spoke herself***. How Prue must have blamed herself for that earwig in the milk How white she had gone when Mr. Ramsay threw his plate through the window! How she drooped under those long silences between them! Anyhow, her mother now would seem to be making it up to her; assuring her that everything was well; promising her that one of these days that same happiness would be hers [475, p. 87].*

Нарощення ретроспективних спогадів і підсилення емоційного тону відображено синтаксичним повтором з допомогою *How...* задля досягнення емоційно-оцінного впливу на читача.

Риторичність питальних структур у чНПМ та жНПМ пояснюється діалогізацією оповіді. Питальні речення наприкінці абзацу "створюють ефект домислу з боку адресата", тоді як усередині – "посилюють психологізацію зображення" [38, с. 195]. Функціонування питальних структур із *What* є засобом відтворення роздумів персонажа, а пропущені відповіді у цьому випадку і в інших сегментах НПМ залишаються своєрідним "вакуумом домислів" адресата:

(68) For why go back like this to the past? ***He thought***. Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why? [471, p. 31].

(69)***She said*** to herself: Why should I not love him? His heart must be as pure as the heart of that little blessed child" [467, p. 54].

(70)"Rag bags, bundles of pretence," ***She thought***, as she confronted the women. They glanced up with cunning eyes. They looked small and cringing. She

rushed on, sweeping them aside. . . . Who had made them so small and cheated and for all their smiles so angry ? What was it they wanted ? What was it women wanted that always made them so angry ? [465, p. 98].

Отже, невласне-питальні речення у чНПМ та жНПМ є непрямим експресивним засобом, який, з одного боку, через персонажний дискурс відтворює внутрішній стан автора, передає його особисті погляди на повідомлюване, встановлює зв'язок "автор – читач", а з іншого – виконує комунікативно-прагматичну функцію, що полягає в інтелектуальному спонуканні читача до розмірковувань, у синхронному спілкуванні з ним через особисту "присутність" і пряме звернення. Гендерний підхід до невласне-питальних структур виявив не лише кількісні розбіжності у чНПМ та жНПМ (26% та 74% відповідно), але й їхню якісну неоднорідність. Для жНПМ властиве розмаїття експресивного синтаксису у невласне-питальних структурах, тоді як чНПМ характеризується використанням обмеженого кола експресивних засобів.

3.4.2. Редуковані конструкції чНПМ vs жНПМ. Серед синтаксичних характеристик НПМ вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (Н. Г. Бабалікашвілі, І. А. Бехта, Х. Біссингер, Л. А. Булаховський, Е. А. Гончарова, К. Я. Кусько, О. В. Омелькіна, Р. М. Чумаков, Ю. В. Шарапова, О. В. Ягода та інші) відзначають еліптичні й номінативні речення, апосіопезис, парцельовані чи видільні структури та сегментовані конструкції. Тому природно, що в синтаксисі чНПМ та жНПМ функціонують експресивно-редуковані конструкції. Що вищий ступінь емоційного напруження, то вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури [213]. У чНПМ та жНПМ редуковані структури зіставляювані з внутрішнім чи зовнішнім мовленням персонажа, мають емотивний зміст, виконують функцію стилізації під розмовну і внутрішню мову, імітуючи моделі розмовного синтаксису.

Неповні речення розглядаємо як конструкції, в яких відсутні певні структурні елементи [262, с. 1; 62, с. 4]. Редуція в НПМ – має подвійну природу, з одного боку вона породжена суттю НПМ, з іншого – виникає на тлі загальної тенденції до економії в мовленні і до уникання непотрібних повторень. Такі редуковані структури достатньо специфічні, оскільки зберігають свою зрозумілість та інформативність без опори на широкий контекст чи ситуацію.

Еліптичність речень у чНПМ та жНПМ зумовлено спорадичним, спонтанним характером мовленнєвого процесу і законом мовної економії. *Еліпсис* як синтаксична компресія описана ще в синтаксисі Аполонія Дискола, у сучасній лінгвістиці еліптичне речення найчастіше визначають як просте, з відсутнім дієслівним присудком, що не встановлюється з контексту або ситуації й не потребує експлікації через вичерпність представленої інформації [303, с. 150]. У І. К. Білодіда читаємо: "художник слова часто вдається до структури еліпсису із спеціальною настановою показати "переживання", нервові напруження, хвилювання своїх героїв [43, с. 48].

Як частини загальної комунікативної системи, чНПМ та жНПМ характеризуються спонтанністю, невимушеністю, ситуативною зумовленістю. Однією з головних ознак розмовного мовлення є, з одного боку, прагнення стисло передати інформацію, а з іншого – досягнути максимальної концентрації інформації у висловленні, при цьому опускається все те, що є надлишковим, повторюваним або несуттєвим. Отже, для чНПМ та жНПМ характерним є використання таких компресивних одиниць, які в лаконічній формі, передають значний зміст:

(71) "*Looking along his beams headed to her different ray, thinking that she was the loveliest of people; the best perhaps; but also, different too from the perfect shape which one saw there. But why different, and how different? she asked herself "* [475, p. 35].

Найчастіше еліпсис використовують для того, щоб уникнути повторень. Пропущені компоненти в еліптичному реченні можуть бути відновлені завдяки контексту, що передує цьому реченню або ж слідує за ним, а в усному мовленні завдяки інтонації:

(72) *"For he was gone, she thought – gone, as he threatened, to kill himself – to throw himself under a cart! But no; there he was; still sitting alone on the seat, in his shabby overcoat, his legs crossed, staring, talking aloud" [471, p. 18].*

(73) *"It evaded her when she thought of Mrs Ramsay; it evaded her when she thought of her picture. Phrases came. Visions came. Beautiful pictures. Beautiful phrases..." [475, p. 142].*

Іншими проявами жіночої емоційності у жНПМ є *номінативні речення*. Номінативними є односкладні речення з головним членом і складаються з одного головного члена речення, простого чи складеного (непоширені моделі), або з головного члена та залежних від нього неядрових компонентів (поширені речення) [182, с. 6] Ці речення, зображають картину дійсності, змальовують наявний предмет або його образ, що постає в думках, спогадах чи уяві персонажів. Внутрішній світ мовця, його суб'єктивна орієнтація, взаєностосунки з іншими комунікантами – усе це закладено в основі номінативних речень,

Номінативні речення використовуються у мовомисленневих процесах персонажів для підсилення образності, передачі розрізнених образів чи звуків, "формування конотацій звичності чи надокучливості явищ або дій" [182, с. 10]. Модально-прагматичний зміст номінативних речень виступає засобом фокусування уваги адресата і впливу на нього.

Номінативне речення є засобом творення емоційної тональності дискурсу, воно сприяє виразності, підкреслює індивідуальність експресивного компонента в чНПМ та жНПМ. Ці речення можуть бути емоційно-психологічними репліками:

(74) "*Whom had he loved, what had he loved, ***he asked himself*** in a tumult of emotion, until now? An old woman, he answered, all skin and bone. Red-cheeked trulls. A puling nun. A hard-bitten cruel-mouthed adventuress" [472, p. 18].*

(75) "*Exactly the same, ***thought Clarissa***; the same queer look; the same check suit; a little out of the straight his face is, a litter thinner, dryer" [471, p. 30].*

(76) "*The extraordinary unreality was frightening; but it was also exciting. But what does one send to the Lighthouse? Perished. Alone. The grey-green light on the wall opposite. The empty places. Such were some of the parts, but how bring them together? ***she asked" *** [475, p. 110].*

Речення цього типу зазвичай функціонують як засіб емпізи психологічного плану, і можуть бути важливими елементами композиції твору. Наприклад:

(77) "*Lord, Lord! ***He said to himself*** out loud, stretching and opening his eyes. 'The death of the soul' [471, p. 44].*

(78) "*Exactly the same, ***thought Clarissa***; the same queer look; the same check suit; a little out of the straight his face is, a litter thinner, dryer [471, p. 30].*

У наведеному прикладі зафіксовано усвідомлення з боку персонажа зовсім нової думки. У структурі чНПМ vs жНПМ поширеним є однокомпонентний тип номінативних речень, які підсилюють експресивність чНПМ і жНПМ:

(79) "*What power could now prevent the fertility, the insensibility of nature? Mrs McNab's dream of lady, of a child, of a plate of milk soup?" [475, p. 102].*

(80) "*The extraordinary unreality was frightening; but it was also exciting. But what does one send to the Lighthouse? Perished. Alone. The grey-green light on the wall opposite. The empty places. Such were some of the parts, but how bring them together? ***she asked"*** [475, p. 110].*

(81) "*Whom had he loved, what had he loved, ***he asked himself*** in a tumult of emotion, until now? An old woman, he answered, all skin and bone. Red-cheeked trulls. A pulingnun. A hard-bitten cruel-mouthed adventuress" [472, p. 18].*

Апосіопезис як недомовка є ще однією диференційною ознакою чНПМ та жНПМ на синтаксичному рівні. Л. А. Булаховський виразно розрізняє апосіопезис як недомовку [57, с. 73]. Хоча існує протилежна думка, до прикладу А. Красновольський зараховує апосіопезис до неповних (за його термінологією – еліптичних) речень. "До еліптичних, – писав він, – належать також речення перервані і незакінчені внаслідок сильного збудження мовця. Перерваність речення позначається крапками (...); звичайний же еліпсис або пропуск слова, яке треба домислювати з попереднього речення, звичайно позначається тире" [415, с. 160–161.].

Мовлення людини зазвичай рясніє незакінченими структурами в моменти сильного збудження, емоційної піднесеності, підвищеної афектації, глибоких переживань. У досліджуваних творах незакінчені речення, апосіопезис, у чНПМ та жНПМ є, здебільшого, ознакою "схвильованого", "пульсуючого" мовомисленнєвого процесу. З їхньою допомогою часто відображені драматичні ситуації в оповіді [128, с. 256]. Їх вживають, щоб показати збентеження персонажів, їхню тривогу, розгубленість, відчай, вагання, горе, нерішучість, радість, упевненість тощо. Схвильований мовець не знайшов потрібного слова чи не зміг далі говорити, передумав та й утримався, щоб не сказати зайвого:

(82) "*He would go to Clarissa's party, because he wanted to ask Richard what they were doing in India – the conversation duffers. And what's being acted? And music... Oh, yes, and mere gossip*" [471, p. 117].

(83) "*He worked – seven hours a day; his subject was now the influence of something upon somebody – they were walking on and Mrs. Ramsay did not quite catch the meaning, only the words, here and there...dissertation...fellowship...readership...lectureship*" [475, p. 9].

Недомовка, виникає в ситуаціях, коли замовчувані факти зрозумілі співрозмовникам. У таких випадках апосіопезис нерідко дозволяє уникнути небажаних слів, які могли б викликати в учасників розмови, додаткові асоціації, почуття, враження:

(84) *"Why don't some of you take up botany...? With all those legs and arms why doesn't one of you...?" So they would talk as usual? Laughing among the children» ***Lily thought*** [475, p. 149].*

(85) *She pressed back more steadily into the elastic softness and sat with bent head, eagerly watching ***her thoughts*** . . . this is me ; this is right ; I'm used to dainty broughams ; I can take everything for granted. . . . I must take everything absolutely for granted. . . . [465, p. 3].*

(86) *Ah, ***thought Miriam***, you are one of those men who flirt with servants and shop-girls . . . perhaps those awful women. . . . Either she must catch Eve up or wait for Harriett . . . not be alone any longer with this man [464, p. 148].*

У вищенаведених уривках жНПМ спостерігається фрагментарне та уривчате мовлення, викликане афективним станом персонажів-жінок. Незакінчені речення є здебільшого рваними, дискретними, малослівними. І це не випадково, оскільки через редукований синтаксис автор передає читачеві емоційний стан персонажа, його волевиявлення за конкретної життєвої ситуації, переживання, роздуми, наміри.

Художник слова оформлює "уламки" інших речень та фрагментарно виражає перервані, не до кінця висловлені думки, тим самим зближуючи у такий спосіб читача та героя. Уживання апосіопезиса в чНПМ та жНПМ дозволяє досліджуваним авторкам правдиво і яскраво змалювати процес формування думки й почуття, надає оповіді суб'єктивного забарвлення. Незакінчені речення виконують комунікативну функцію, є особливим еквівалентом повного речення, яке має свою відносно окрему сферу застосування і стилістичну цінність.

Видільні речення, або парцельовані конструкції "утворюються внаслідок виділення частини попереднього речення в окремі, граматично несаможиттєві речення", які мають специфічні, граматичні ознаки: 1) максимально залежні за змістом від контексту, 2) поглиблюють зміст попереднього речення, від якого вони "відірвались", 3) виражають додатковий елемент думки, доповнюючи її [127, с. 10–13]. Більше того, видільні речення мають характер приєднувальних конструкцій, у яких висловлюється додаткове судження, доповнення думки. Наприклад:

(87) *How lovely it would be to-day at the end of the day. Fraulein would feel happy then... or did elderly people fear cancer all the time.... It was a great mistake. You should leave things to Nature....You were more likely to have things if you thought about them. But Fraulein would think and worry... alone with herself...*[463, p. 117].

(88) *"What an extraordinary habit that was, ***Clarissa thought***; always playing with the knife. Always making one feel, too, frivolous. Empty-minded. A mere silly chatterbox"* [471, p. 32].

Ці речення завжди "чуттєво заряджені", тому вони сильніше впливають на читача. Парцельовані конструкції використовуються у чНПМ vs жНПМ для досягнення прагматичних цілей – створення ефекту спонтанності, невимушеності. Вони імітують характер породження чНПМ vs жНПМ, коли одна думка доповнюється іншими:

(89) *My life,***She said*** to herself. That was odd, it was the second time that evening that somebody had talked about her life. And I haven't got one,***She thought***. Oughtn't a life to be something you could handle and produce?--a life of seventy odd years. But I've only the present moment,***She thought**** [466, p. 47].

(90) ****She thought***, and took a sip of hock ". It's deadly. I hope Melie'll bring one. She's a fairy ; real Devonshire fairy. She'll make it work. We'll have such fun"*[465, p. 9].

(91) *She would not say of anyone in the world now that they were this or were that. She felt very young. At the same time unspeakably aged* [471, p. 6].

З наведених прикладів можемо сказати, що однією з причин явища можна назвати також тенденцію в сучасному прозовому оповідному мовленні до переважання простих речень над складними, тобто до компресії форм при збереженні експресивності змісту. В основі парцеляції чНПМ vs жНПМ як синтаксичного процесу лежить об'єктивна здатність мови за допомогою прийомів членування тексту здійснювати реалізацію комунікативного завдання. Причини парцеляції лежать у сфері семантики, текстового аранжування змісту з метою його виразності у випадках граматичної ускладненості конструкцій – носіїв цього змісту [149, с. 111–112]. Синтаксична природа парцеляції неоднорідна, поліфункціональна.

Термін *сегментовані конструкції* належить Ш. Баллі; паралельний же термін для цих структур запропонував О. С. Попов – "конструкції з подвійним позначенням". Загальна сутність явищ синтаксичної сегментації полягає в розчленуванні висловлення на дві взаємопов'язані і водночас структурно й функціонально розмежовані частини з метою виразнішого, переважно експресивного їхнього звучання. Першим компонентом сегментованої конструкції виступає тема. Це вихідний змістовий пункт висловлення, те, що дається на початковому етапі формулювання розгорнутої думки і вимагає конкретизації в ремі [314, с. 215].

У сегментованому висловленні предмет думки виражається двічі, тобто з допомогою теми і теми-дублета. У результаті цього подвійного позначення теми і створюється експресія висловлення роздумів у чНПМ та жНПМ:

(92) *"Lord, lord, the snobbery of the English! ***thought Peter***. How they loved dressing up in gold lace and doing homage!"* [471, p. 125].

(93) *"Poor things, ***He thought***, "if they only knew how horribly they embarrass me!""* [468, p. 62].

(94) "What energy!" Mrs. Manresa half sighed, half yawned. "Have I the courage to go too?" ***Isabella asked herself*** [474, p. 32].

(95) "The Lighthouse! The Lighthouse! What's that got to do with it? ***he thought impatiently*** [475, p. 113].

Відтак, сегментовані конструкції різного типу (92, 93, 94, 95) становлять своєрідний синтаксичний комплекс, єдине інтонаційне, яке в контексті набуває експресивної функції.

Отже, аналіз синтаксичної редуції у структурі чНПМ та жНПМ дає підстави стверджувати, що такі види неповного речення, як еліпсис, апосіопезис, номінативні речення, парцельовані та сегментовані конструкції є їхніми конститутивними ознаками. Редуковані структури в чНПМ та жНПМ мають яскраво виражене емоційне забарвлення, вони відчутно динамізують оповідь, служать засобом конденсованого, але водночас, легкого вираження думки, почуття, емоцій. Щодо гендерних відмінностей у функціонуванні редукованих структур у чоловічому і жіночому НПМ, то є підстави стверджувати, що вони не суттєві.

3.5. Репрезентуючий компонент чНПМ vs жНПМ.

НПМ проникає у різноманітні структури авторської оповіді, знімає з контексту непрямой мови нейтральність та підсилює драматизм уведення прямої мови. НПМ виступає і в поезії, і в прозі "як прекрасний вид передачі голосів, що їм, за авторським задумом, треба звучати стримано, приглушено, неширо, іноді – залишатися тільки "внутрішніми" голосами, вираженням роздумів, зазначених у себе почувань тощо" [268, с. 112].

Однією з особливостей текстової актуалізації чНПМ vs жНПМ є спеціальні слова та звороти, які вводять певні елементи НПМ, включають їх в контекст, а також є засобом виділення оповіді автора і думки персонажа [321, с. 109].

Аналізуючи репрезентуючі дієслова чНПМ vs жНПМ, зауважимо, що вони можуть виступати в різних позиціях у реченні, а саме: препозитивно (4,7% :: 10,2%), інтерпозитивно (23,6% :: 46%), постпозитивно (5,4% :: 10,1%), а також мають певні загальносемантичні особливості. Отримані результати ми відобразили в *таблиці 3.8.* і виокремили чНПМ та жНПМ з абсолютними та відносними показниками.

Результати таблиці засвідчують, що дистрибуція РК у чНПМ та жНПМ ідентична, а саме, інтерпозиція РК переважає, тоді як препозиція і постпозиція більш ніж удвічі рідше використовується у аналізованих творах.

Таблиця 3.8.

Позиція репрезентуючого компоненту (РК) у чНПМ vs жНПМ

№	Позиційність РК	чНПМ		жНПМ	
		к-сть	%	к-сть	%
1.	Препозиція	47	4,7	102	10,2
2.	Інтерпозиція	236	23,6	459	46
3.	Постпозиція	54	5,4	101	10,1
	РАЗОМ	337	33,7	662	66,3

Ввідні слова служать для попередження чНПМ vs жНПМ (*препозиція*). Автор узагальнено вказує на напрям думок персонажа, а потім викладає його зміст:

(96)*****He wondered***** *why she hadn't said a word about Gwenda. He supposed it was because she knew that there was nothing she could say that would not hurt him* [468, p. 132].

(97) *Fingering one of them******she murmured*****: *"How am I burdened with what they drew from the earth; memories; possessions. This is the burden that the past laid on me, last little donkey in the long caravanserai crossing the desert. 'Kneel*

down,' said the past. 'Fill your pannier from our tree. Rise up, donkey. Go your way till your heels blister and your hoofs crack" [474, p. 77].

Відтак, слова, що вводять чНПМ vs жНПМ, є зазвичай описом зовнішньої чи внутрішньої ситуації, різноманітних настроїв, станів, які готують читача до сприйняття думок персонажа. У вищенаведених прикладах репрезентуюча частина служить зачином зображення.

Ввідні слова фіксуємо як у середині чНПМ vs жНПМ (*інтерпозиція*), так і на завершенні чНПМ vs жНПМ (багатократний ввід). Такий порядок ввідних слів спостерігається, коли автор фокусує увагу на мовленнєвому процесі, зміні в його перебігу, наголошуючи на мовних особливостях персонажа, його психофізичному стані, жестах, поведінці, навколишніх обставинах:

*(98) And her gesture, tearing the paper ...What a queer set they are,***she thought***, as she followed Eleanor down the stairs. Her red-gold cloak trailed from step to step. So she had seen her father crumple The Times and sit trembling with rage because somebody had said something in a newspaper. How odd! And the way she tore it!***she thought***, half laughing, and she flung out her hand as Eleanor had flung hers. Eleanor's figure still seemed erect with indignation. It would be simple,***she thought***, it would be satisfactory,***she thought***, following her down flight after flight of stone steps, to be like that. The little knob on her cloak tapped on the stairs. They descended rather slowly [466, p. 21].*

Менш продуктивною є *постпозиція* у чНПМ та жНПМ, коли ввідне слово фіксує увагу читача на діях, які передували думкам персонажа і супроводжують їх. Ось до прикладу:

*(99) North took up his glass again. What was I thinking last time I looked at it? ***he asked himself ***. A block had formed in his forehead as if two thoughts had collided and had stopped the passage of the rest. His mind was a blank. He swayed the liquid from side to side. He was in the middle of a dark forest [466, p. 21].*

Щоб визначити, які саме ввідні дієслова використовують у НПМ ми провели кількісний аналіз (табл. 3.9.) загальносемантичних особливостей РК відповідно до опозиції – персонаж-чоловік vs персонаж-жінка та виділили декілька груп дієслів, які вводять чНПМ vs жНПМ у контекст твору. Аналіз семантики РК у чНПМ vs жНПМ налічує 4 групи дієслів, з широким спектром синонімів, які вказують на роздуми, внутрішні імпульси психіки персонажа, передають хвилювання та відчуття, відтворюють внутрішні рефлексії персонажів (див. табл. 3.9)

Таблиця 3.9.

Семантика РК у чНПМ vs жНПМ

№	Види дієслів	чНПМ		жНПМ	
		К-сть	%	К-сть	%
1.	Дієслова думки (to think, to wonder, to suspect, to resent, to know, to understand, to ruminate, to dream, to doubt)	226	22,6	458	45,8
2.	Дієслова мовлення (to say, to tell, to ask, to repeat, to inform, to warn, to sigh, to murmur, to whistle, to be silent etc)	76	7,6	129	13
3.	Дієслова почуття (to feel, to amaze, to worry, to blush, to surprise, to frighten, to deplore)	10	1	39	3,9
4.	Дієслова запитань/відповіді (to ask, to question, to answer, to say nothing etc).	25	2,5	36	3,6
РАЗОМ		337	33,7	662	66,3

НПМ за своєю природою – суб’єктивна, індивідуальна, тому дієслова думки в РК у чНПМ vs жНПМ є сигналом внутрішнього мовлення персонажа, його роздумів. Занурюючи читача у світ персонажа, автор "заставляє" його переживати ті ж сплески емоцій, що і його герой:

(100) *"There're all differences, ***she **thought*****, standing by the drawing-window, are enough, quite enough. She had in mind at the moment, rich and poor,*

high and low..." [475, p. 7]. РК не лише позначає смислове значення чи процес мислення, але й акцентує психофізичний стан персонажа.

Дієслова мовлення позначають констатацію певного факту, з допомогою цих дієслів автор окреслює інтелектуальний, мовно-ментальний процес:

(101) *Once you fall, ***Septimus **repeated to himself*****, human nature is on you. Holmes and Bradshaw are on you. They scour the desert. They fly screaming into the wilderness. Human nature is remorseless* [471, p. 109].

Стилістично-нейтральне дієслово **repeat** набуває в контексті експресивного забарвлення.

(102) *Can't paint, can't write, ***she **murmured***** monotonously, anxiously **considering** what her plan of attack should be. For the mass loomed before her; it protruded; she felt it pressing on her eye balls...and as she lost consciousness of outer things, and her name and her personality, **her mindkept throwing up from its depths**, scenes, and names, and sayings, like a fountain spurting over that glaring, white space, while she modeled it with greens and blues* [475, p. 119].

Експресія дієслова *murmur* підсилена прислівниками *monotonously*, *anxiously*, які передають внутрішній стан персонажа.

Використовуючи дієслова, що виражають почуття персонажів, жінка-автор намагається передати внутрішній світ персонажа, прагне показати процес формування почуттів та емоцій, певні форми характеру людини та душевного стану:

(103) *It was a **feeling**, some unpleasant **feeling**, earlier in the day perhaps; something that Peter had said, combined with some depression of her own, in her bedroom, taking off her hat; and what Richard had said he added to it, but what had he said? There were his roses. Her parties! That was it!* [471, p. 203].

(104) *Strife, divisions, difference of opinion, prejudices twisted into the very fiber of being, oh that they should begin so early, Mrs. Ramsay **deplored*** [475, p. 6].

Уводячи запитання та відповіді у мовну фактуру чНПМ та жНПМ, автор зближує читача і персонажа. Саме це допомагає йому розкрити духовний світ

героя, показати процес роздумів та міркувань, інтерпретуючи тим самим психологію його поведінки:

*(105) There's the spring on the tablecloth; there's my painting; I must move the tree to the middle; that matters – nothing else. Could she not hold fast to that,*** she asked herself***, and not loses her temper, and not argues; and if she wants a little revenge take it by laughing at him? [475, p. 62].*

*(106) That was all; but for him it was as if she had said, 'I'm only amusing myself with you; I've an understanding with Richard Dalloway.' So he took it. He had not slept for nights. 'It's good to be finished one way or the other,'***he said to himself*** [471, p. 70].*

Експресивно-діалогічна частина є прямим відтворенням голосу персонажа, що складається з питань і реплік-відповідей чи пояснень на них, а виділені дієслова є перехідною ланкою між РК та чНПМ і жНПМ.

Відтак, підсумовуючи, зазначимо, що чНПМ та жНПМ переважно вводиться у канву твору через репрезентуючий компонент, який містить дієслово, що відділяє авторську та персонажну нарацію. Гендерне зіставлення чНПМ vs жНПМ щодо позиційності РК у реченні та з точки зору їх загальносемантичних характеристик засвідчило доволі неоднорідну ситуацію: як у чНПМ так і жНПМ найбільш екстенсивним видом позиційності РК у НПМ є інтерпозиція з її якісним показником у чНПМ – 23,6% та 46% – у жНПМ; менш продуктивними за нашими обрахунками є препозиція (чНПМ – 4,7%; жНПМ – 10,2 %) і постпозиція (чНПМ – 5,4%; жНПМ – 10,1%). Схематично варіативність позиційності РК у чНПМ та жНПМ ми змодельовали в нижчеподаному *рисунку 3.3*.

Щодо семантики РК, то аналіз у чНПМ та жНПМ виявив наступні закономірності: дієслова думки в РК превалюють в обох підвидах НПМ (жНПМ – 45,8% vs чНПМ – 22,6% відповідно); дієслова мовлення представлені наступним чином – жНПМ – 13% vs чНПМ – 7,6%. Стосовно дієслів із семою почуття, то тут наявні відмінності, а саме жНПМ –3,9%, порівняно з 1% у

чНПМ. Щодо дієслів запитання/відповіді, то у жНПМ – це 3,6%, чНПМ – 2,5%, що свідчить про їхню відносну урівноваженість.

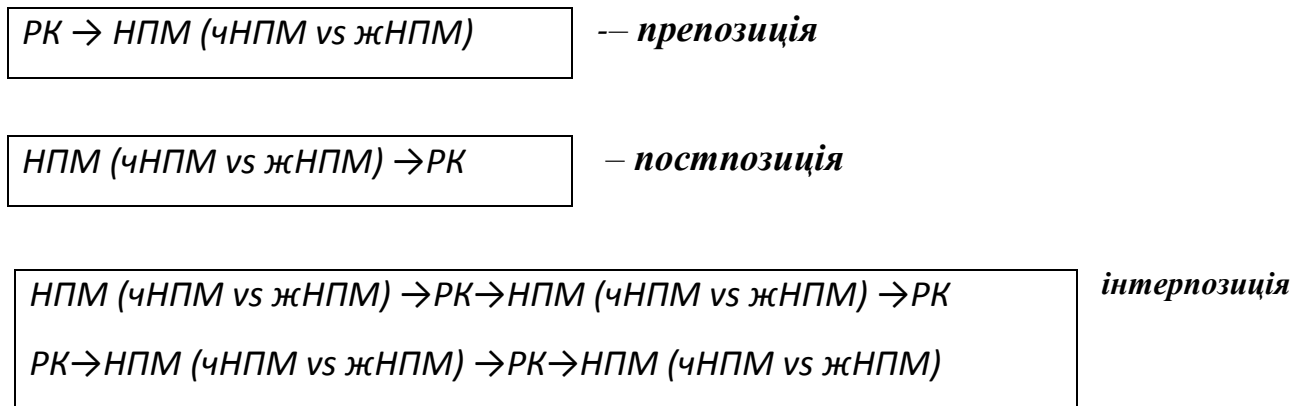

Рис. 3.3. Варіативність позиційності РК у чНПМ та жНПМ

Як підсумок зазначимо, що репрезентуючі дієслова вводять чНПМ та жНПМ у канву художнього твору і вказують на гендерні диференційні параметри чоловічого і жіночого мовного малюнку, вони сигналізують хвилювання персонажів, їхні відчуття та сприйняття, показують ставлення авторів до персонажів, тобто є ознакою персонажно-авторської контамінації. Окрім того, РК є важливим елементом авторсько-читацької комунікації, оскільки допомагає читачеві поринути в світ героя, діє на емоційному та когнітивному рівнях, позаяк сприяє сприйняттю описуваних подій. Різноманітність способів введення чНПМ vs жНПМ, на нашу думку, пояснюється тим, що РК представляє органічне поєднання позицій автора і персонажа.

Висновки до розділу 3

У досліджених прозових творах гендерний фактор проявляється у тому, що автор-жінка використовує такі мовні засоби, які є виразниками жіночої індивідуальності. Отож, дослідження лексико-граматичної моделі чНПМ vs жНПМ дало нам змогу зіставити ознаки жіночого vs чоловічого мовлення в

рамках англомовної феміністичної літератури та виділити диференційні фемінні vs маскулінні параметри. Проаналізовані гендерні характеристики чНПМ vs жНПМ уможливили детальну оцінку глибинних кодів жіночих текстів на лексичному та синтаксичному рівнях.

У прономінальній системі чНПМ vs жНПМ домінує 3-особа однини, сигналізуючи про авторську перспективу розвитку подій. В аналізованих творах у чНПМ та жНПМ зафіксована форма 1-ої особи однини, яку використовують для передачі відчуття таємничості, відчаю, страждання, страху, яка дозволяє читачеві зазирнути у внутрішній світ персонажів-чоловіків та персонажів-жінок. Форми 2-ої особи множини сигналізують про комунікацію автора та читача, встановлюють зв'язок між ними; *we-forms* мають прагматичний характер об'ємного зображення людини: чНПМ – соціальний; жНПМ – сімейно-побутовий. Різні прономінальні форми у НПМ є засобами вираження психофізіологічної та соціальної характеристик персонажів, які дозволяють читачеві зазирнути в їхній внутрішній світ.

Специфіка функціонування темпоральної системи чНПМ vs жНПМ залежить від того, чи суб'єкт перебуває у стані спогадів (позиція ретроспекції), сподівань (позиція проспекції), чи переживань (позиція інтроспекції). Результати аналізу продемонстрували, що персонажі-чоловіки і жінки найчастіше вдаються до інтроспекції та ретроспекції, так як події у часовому каркасі чНПМ vs жНПМ розгортаються через міркування, спогади, розповіді та самоспостереження героїв.

Основу лексичної бази чНПМ vs жНПМ формують модальні оператори, вигуки, емоційно-експресивна лексика, які є проявом репрезентації суб'єктного плану. Аналіз модальності чНПМ vs жНПМ дає підстави вважати її сигніфікативним маркером НПМ. У жНПМ превалюють такі типи модальності, як: епістемічна, деонтична та булетична, тоді як у чНПМ спостерігаємо маргінальне вживання цих модальних операторів. Емоційно-експресивна лексика характерна як для чоловічого, так і жіночого НПМ. Проте, засоби її

актуалізації відрізняються. Експресія повідомлення у жНПМ – чітко виражена і емоційно насичена, тоді як у чНПМ – менш динамічна, що свідчить про жіночу емоційність та чоловічу стриманість. Ще одним виявом жіночої емоційності у чНПМ vs жНПМ на лексичному рівні є вигуки, які ми диференціювали на чоловічі та жіночі. Їхня семантика дифузна, адже здатна передавати як позитивні, так і негативні емоції залежно від контексту.

Синтаксис чНПМ vs жНПМ характеризується широким спектром невласне-питальних та експресивно-редукованих структур, які з одного боку, є непрямими експресивними засобами, що встановлюють зв'язок "автор – читач", а з іншого – виконують комунікативно-прагматичну функцію. Для жНПМ властиве розмаїття експресивного синтаксису у невласне-питальних конструкціях, тоді як чНПМ характеризується використанням обмеженого кола експресивних засобів. Редуковані структури в чНПМ та жНПМ мають яскраво виражене емоційне забарвлення, адже відчутно динамізують оповідь, служать засобом вираження думки, почуття, емоцій.

Однією з форм текстової актуалізації чНПМ vs жНПМ є репрезентуючі дієслова, які вказують на гендерні диференційні параметри чоловічого і жіночого НПМ, слугують засобом виділення персонажної перспективи, є сигналом хвилювань персонажів, їхніх відчуттів та сприйняття.

Основні положення третього розділу роботи викладені у таких публікаціях [229; 232; 235; 231; 230].

РОЗДІЛ 4

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СПЕЦИФІКИ У НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОМУ МОВЛЕННІ

4.1. Прагматичні характеристики НПМ

Прагматичний підхід до дослідження характеристик НПМ вимагає аналізу цього явища через призму теорії мовленнєвих актів (далі – МА). Теорію мовленнєвих актів розвивали Дж. Серль [307], О. Г. Почепцов [277], К. Бах , Б. Фрайзер [400], Дж. Ліч [421], а гендерний чинник у комунікативній інтеракції був предметом наукових пошуків таких дослідників, як О. Л. Каменська [151], А. В. Кириліна [162], Ю. Г. Ковбаско [167], А. П. Мартинюк [210], Д. Таннен [450], Дж. Коутс [391], Р. Лакофф [420].

Мовленнєвим актом (далі – МА) за цією теорією вважають таку мінімальну одиницю дискурсу, яка комунікативно взаємодіє з відправником (адресантом) й одержувачем (адресатом) повідомлення та функціонує як послідовність трьох етапів: локуції, ілокуції, перлокуції. *Локуція* – етап мовного вираження одиниці, *ілокуція* – етап дії інформації на одержувача, *перлокуція* – етап цілеспрямованого впливу ілокутивного акту на конкретного адресата. Прагматична інтенція адресанта тексту полягає в його емоційному самовираженні, в емоційній оцінці описуваних подій та в емоційному впливі на адресата [28, с. 171]. Дослідження прагматичних особливостей чНПМ vs жНПМ передбачає застосування теорії мовленнєвих актів, ключовою категорією якої є поняття локутивного акту.

Як синтактико-стилістичне явище чНПМ vs жНПМ поєднує у собі граматичні параметри з експресивно-емоційною напругою, завдяки чому займає чільне місце у сфері прагмастилістичних засобів. Прагматика вивчає особистісний фактор жінки-письменниці у чНПМ vs жНПМ через вербальну

поведінку персонажів-чоловіків і персонажів-жінок та їхні індивідуальні гендерно марковані стратегії й тактики.

Поняття *комунікативної стратегії* визначається як оптимальна реалізація намірів мовця для досягнення конкретної мети спілкування [144, с. 116]. Комунікативна стратегія реалізується у відповідних *комунікативних тактиках* – визначена лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на отримання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети [28, с. 120].

Відзначимо, що складовими стратегії можуть бути аргументація, мотивація, оцінка, висловлення емоцій (симпатій, антипатій), міркування вголос, виправдання, підбурювання тощо [53, с. 102]. У лінгвістичній літературі виділяють також кооперативні та некооперативні стратегії мовленнєвого спілкування. *Кооперативні стратегії* втілюються в інформативні та інтерпретативні діалоги (полілоги) – поради, привертання уваги, підтримка контакту, обмін думками, розповіді, повідомлення тощо. *Некооперативні* знаходять своє втілення в конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповідей, залучення до співпереживання [246, с. 3–7].

Проте в нашому дослідженні релевантними є *тендерні стратегії й тактики*. Вважається, що жінки в комунікації дотримуються переважно стилю співробітництва (тактика кооперації), натомість, чоловіки – конкуренції (тактика конфронтації) [167, с. 313]. Жінки дотримуються теми розмови, почерговості мовлення, проте чоловіки тяжіють до тактик самоствердження, встановлення домінування. Отож, чоловікам характерна некооперативна стратегія, а жінкам – кооперативна стратегія з набором різних комунікативних тактик.

Гендерні стратегії й тактики мовленнєвого спілкування відображаються в чНПМ та жНПМ, зокрема, в МА персонажів-жінок і персонажів-чоловіків, що є складовими фрагментів, які формують жіночий художній дискурс. У

дослідженні застосовуємо класифікацію МА Дж. Серля, в основу якої покладено ілокутивну мету. Ця класифікація передбачає наявність п'яти типів МА: 1) репрезентативи (інформативні мовленнєві акти), 2) директиви, 3) комісиви (прийняття зобов'язань), 4) експресиви (акти, які виражають емоційний стан мовця) та 5) декларативи (акти – встановлення). Аналізу піддаємо як прямі, так і непрямі МА [222; 185].

Проте в результаті аналізу чНПМ та жНПМ ми виявили 4 типи непрямих мовленнєвих актів: *експресиви, директиви, репрезентативи та комісиви*. Висока частотність вживання непрямих МА свідчить про те, що стилю мовлення авторок притаманна ухильність, прагнення завуалювати істинні наміри, уникнути відкритої директивності, наполегливості, спонукання.

4.1.1. Експресиви у чНПМ vs жНПМ. Жіночий комунікативний простір насичений емоційно-експресивними засобами вираження думки. Це пояснюється тим, що жінки здебільшого схильні імпульсивно виражати емоції щодо тих чи інших фактів і подій. Ілокутивна мета експресивів полягає в експлікації психологічного стану адресанта, його ставленні до змісту повідомлення [307, с. 170–194] і характеризує ступінь його відвертості [28, с. 173; 332, с. 117].

Одним із найпоширеніших синтаксичних прийомів у фрагментах *МА експресивів* є різні повтори. Як писав О. О. Потебня: "Збільшення вживання у мовленні одного і того самого слова дає нове значення, об'єктивне або суб'єктивне" [276, с. 552]. Як потужний експресивний засіб повторення служить для передачі і активізації різних емоційних станів чоловічих і жіночих персонажів у НПМ, а також передає ставлення автора і персонажів до описаних речей [205, с. 130].

Більше того, спектр функцій повтору досить широкий: вони полягають у додатковому інформуванні, інтенсифікації емоційності мовлення, викликанні

певного емоційного настрою, реалізації експресивності, зв'язності і ритмізації мовлення, що сприяє інтенсифікації впливу на адресата [148]

У вираженні свого емоційного стану, жіночі персонажі вдаються до надмірних повторів, фокусуючись на важливій думці. Задля досягнення перлокутивної мети та підсилення емоційного ефекту такі синтаксичні моделі можуть повторюватись навіть 3–4 рази в межах одного речення.

Аналіз МА експресиву в чНПМ та жНПМ здійснено з опорою на лексичні та синтаксичні повтори, які є інтенсифікаторами емотивно-експресивного вираження у фрагментах з чНПМ та жНПМ. Кількісний аналіз у поєднанні з якісним дозволяє встановити продуктивні та менш репрезентативні випадки реалізації повторів у чНПМ і жНПМ (див.табл. 4.1.). Кількісні показники частотності вживання повторів у чоловічому і жіночому НПМ свідчать про значну диспропорцію, чНПМ – 23%; жНПМ – 77%.

Таблиця 4.1.

Засоби вираження МА експресиву

№	Мовленнєвий акт експресивну	чНПМ		жНПМ	
		кількість	%	Кількість	%
1.	Анафора	9	6,7	37	27,8
2.	Епіфора	6	4,5	16	12,03
3.	Обрамлення/кільцевий повтор	2	1,5	4	3
4.	Контактний лексичний (синонімічний) повтор	3	2,3	14	10,5
5.	Двокомпонентні сполучення	8	6,01	19	14,3
6.	Трикомпонентні сполучення	2	1,5	8	6,01
7.	Чотирикомпонентні сполучення	1	0,8	4	3
	Разом	31	23,3	102	76,7

Найвищим є показник анафоричного повтору (жНПМ – 27,8% і 6,7% – у чНПМ); чималий відсоток становлять двокомпонентні сполучення (біноми) у

жНПМ – 14,3% та 6,01% – у чНПМ, епіфора (жНПМ – 12,03% та 4,5% – чНПМ). Відсоткові дані контактного лексичного (синонімічного) повтору дещо нижчі: жНПМ – 10,5% і чНПМ – 2,3%. І відповідно низькі показники засобів актуалізації МА експресиву в чНПМ та жНПМ – обрамлення/кільцевий повтор: 1,5%::3%; трикомпонентні сполучення (триноми): 1,5%::6,01% та чотирикомпонентні сполучення (перелічення): 0,8%::3%.

Серед експресивно-виражальних засобів у чНПМ vs жНПМ, в основі яких лежать повтори, провідне місце належить *анафорі*. Так, анафоричний повтор збільшує семантичний обсяг мовних одиниць, що підсилює емоційне сприйняття твору:

(107)****She said**** to herself: "He doesn't. He doesn't even know why I'm going." ... "I know a lot more than you think. And a lot more than you know yourself. I know that you're not happy as you are, and I know that you live without happiness. If you're not happy you'll be ill; more horribly ill, perhaps, than Alice. Look at Alice" [468, p. 121].

(108) One of the triumphs of civilisation, ***Peter Walsh thought***. It is one of the triumphs of civilisation, as the light high bell of the ambulance sounded. Swiftly, cleanly the ambulance sped to the hospital, having picked up instantly, humanely, some poor devil... [471, p. 72].

Фрагменти з чНПМ та жНПМ пронизані численними повторами, які побудовані на паралельних конструкціях. Лексична і синтаксична тотожність в рядках активізує емоційний зміст висловлення і сприйняття читача.

Ще одним продуктивним засобом створення експресії в чНПМ vs жНПМ є *епіфора*. Ритмічне повторення патернів посиляє специфічні ментальні сигнали в мозок, які виробляють певні емоції, ніби гіпнотизуючи читачів [205, p. 129].

Наприклад:

(109) *But it was the doors that annoyed her; every door was left open. She listened. The drawing-room door was open; the hall door was open; it sounded as if the bedroom doors were open; and certainly the window on the landing was open, for*

that she had opened herself. That windows should be open, and doors shut--simple as it was, could none of them remember it? [475, p. 20].

З метою посилення емоційно-значеннєвої тональності у жНПМ авторка вдається до численних повторів у кінцевих позиціях фрагменту, щоб передати невдоволення та роздратування.

Кільцевий або рамковий повтор, де адресант спочатку називає те, що вважає важливим, потім розгортає зміст повідомлення і – як емоційно-експресивний підсумок – повторює початкову пропозицію у кінці свого мовлення) [207, с. 23–48]. Віддалене повторення допомагає глибше проникнути в його зміст повідомлення автора, так як кожна секція між повторюваними словами додає нові смислові можливості для них. Вони набувають додаткових значень і різних конотацій [205, с. 136]. Це додає експресивно-забарвленого відтінку та емоційно-художнього впливу на адресата:

(110) *"People soon drift apart," said Mr. Bankes, feeling, however, some satisfaction when***He thought*** that after all he knew both the Mannings and the Ramsays. He had not drifted apart***He thought***, laying down his spoon and wiping his clean-shaven lips punctiliously* [475, p. 64].

Повтори в початкових і кінцевих позиціях у чНПМ більш виразні і психологічно значущі, адже роблять естетичний ефект на реципієнта.

Контактний синонімічний (лексичний) повтор є фоном для реалізації стилістичного прийому градації, який інтенсифікує емоційний вплив на адресата. Контактне розташування компонентів у лінійному ряді додає цій конструкції стилістичної значущості [148]:

(111) ****She thought***, upon distance: whether people are near us or far from us; for her feeling for Mr. Ramsay changed as he sailed further and further across the bay. It seemed to be elongated, stretched out; he seemed to become more and more remote. He and his children seemed to be swallowed up in that blue, that distance* [475, p. 84].

Синонімічне перерахування елементів сприяє інтенсифікації змісту висловлення, створює емоційну напругу у жНПМ, а також обумовлює його метафоричну віднесеність (*he and his children seemed to be swallowed up in that blue, that distance*).

Синонімічний повтор дозволяє авторові акцентувати увагу на думці, з тими ж засобами її вираження:

(112) *She turned round and stood at the window. Poor little wretch,***She thought***; atrophied, withered; cold as steel; hard as steel; bald as steel. And I too,***She thought***, looking at the sky ... [474, p. 249].*

Контактне розташування повторюваних одиниць диктує експресивність, що обумовлюється кратністю повторення мовних одиниць.

Двокомпонентні та багатоконпонентні повтори є засобом підкреслення емоційного смислового моменту. Те саме слово, повторюючись у різних контекстах, набуває кожного разу іншого відтінку значення; при цьому основне значення слова увиразнюється. Коли ж кратність наростає (два-, три- і чотириразовий повтор), то посилюється й експресія повтору [202, с. 114]:

(113) *And she blamed herself. If only she would not blame herself. "He's one in a thousand if only I could be as calm and cool as he is." Why not be calm and cool ? She had gone too far ... " the end of my tether "...[465, p. 145]*

(114) *"When do you mean?" I didn't ask you to come, I don't want to talk to you, you food-loving, pipe-loving, comfort-loving beast,***She thought***. But it would be impossible to finish the holiday and go back to the school with this strange statement uninvestigated [464, p. 148].*

Повтори начебто відроджують емоційність, аби акцентувати увагу на душевному стані персонажа.

Отже, аналіз чНПМ vs жНПМ у жіночих романах ще раз підкреслює вміння жінки вербально передавати свої емоції. Оскільки чНПМ vs жНПМ характеризується спонтанністю, невимушеністю, ситуативною обумовленістю, то велику роль в досягненні експресивного ефекту відіграє МА експресиву,

відтворений за допомогою лексичного і синтаксичного повторів, які служать для безпомилкового звернення до глибинної підсвідомості задля створення нових смислів та емоційно-експресивного ефекту, адже додають ритм і баланс у структуру чНПМ vs жНПМ.

4.1.2. Директиви у чНПМ vs жНПМ. Схильність жіночих персонажів до *МА директиву* можна пояснити тим, що комунікативні ситуації здебільшого розгортаються навколо побутових проблем, де жінці доводиться надавати поради щодо виконання/невиконання певної дії, адже жінка – це берегиня домашнього вогнища. Фемінна гендерна роль приписує жінкам бути турботливими, емоційними, чуйними.

Традиційно директивний мовленнєвий акт трактують як волевиявлення мовця, спрямоване на виконання дії слухачем або третьою особою. Спонукальний характер поради визначає тип мовленнєвого акту поради як директиву. У нашій роботі ми дотримуємося поглядів тих мовознавців, які розглядають раду як директив [227; 63; 89; 192; 278; 372]. У пораді вербалізується намір мовця висловити адресатові рекомендацію щодо виконання/невиконання певної дії, яка буде доброю. Директив – це такий мовленнєвий акт, за допомогою якого мовець хоче вплинути на реципієнта, щоб стимулювати виконання бажаної дії [227, с. 25 – 28]. Відтак, важливими компонентами поради є учасники комунікації, власне рада та реакція адресата на отриману раду підтверджують статус *МА поради* як директиву.

Задля досягнення бажаного перлокутивного ефекту *МА поради* ставить перед мовцем завдання викликати відповідні емоції, почуття, бажання виконати рекомендовану дію. Висловлення поради розглядаємо як особливий прагматичний тип мовленнєвого акту. Рада є засобом передачі не тільки волі, але й думки і бажання [227, с. 24;28]. Серед ознак, які притаманні *МА поради* потрібно наголосити на первинності/вторинності директиву, тобто вираження базового недиференційованого спонування (безпосередній директив) та

експліцитність /імпліцитність вираження директивної ілокуції. Саме ці ознаки дають змогу класифікувати МА поради за такими критеріями: 1) синтаксична складність (прості та складні МА поради); 2) комунікативно-прагматичне призначення (прямі і непрямі МА поради).

Порада як простий МА виражається одним висловлюванням. Як і В. І. Карабан [155, с. 60] простим мовленнєвим актом вважаємо такий, що не супроводжується аргументованою частиною, а складним мовленнєвим актом – той, який доповнений цією частиною та має здебільшого структурований вигляд [227, с. 29–32], тобто "директив плюс констатив" [280, с. 272].

Порада має здатність прямого та непрямого вираження. У випадку прямого МА поради ілокутивна сила має експліцитне вираження. Вона номінується відповідним дієсловом у першій особі теперішнього часу, що робить МА поради перформативними. Наприклад: (I advise you....). Непрямі МА поради передають адресатові більше інформації, ніж та, яка міститься у буквальному розумінні висловлення. Дж. Серль визначає непрямі мовленнєві акти як мовленнєві дії, коли "один ілокутивний акт здійснюється опосередковано, шляхом здійснення іншого" [308, с. 195–222].

У наданні поради, мовець керується принципом кооперації, який включає максими кількості (говори скільки необхідно), якості (повідомляй те, що тобі відомо), релевантності (говори по суті справи) та способу вираження (висловлюй ясно та зрозуміло) [403, р. 52]. Проте Дж. Ліч зазначає, що стосунки між співрозмовниками регулюються не лише вищезазначеним принципом, але й принципом увічливості [421, р. 130–199]. Завдяки непрямому способу вираження поради мовець знижує категоричність, що робить звучання поради ввічливим. Непряма (імпліцитна) ілокутивна сила поради містить вторинне прагматичне значення, яке нашаровується на основне [227, с. 34;127].

Прагматична мета власне директивів полягає у спонуканні адресата виконати бажану для мовця дію. З опертям на класифікацію Дж. Серля, виділяємо одиниці непрямого вираження МА поради у чНПМ vs жНПМ [307,

с. 180–194]. Відтак, зіставлення власне директивів у їхній кількісній представленості виявило таку питому їхню вагу: чНПМ – 32% та жНПМ – 68% (див. табл. 4.2.).

Таблиця 4.2.

Засоби непрямого вираження поради у чНПМ vs жНПМ

№	Комунікативно-прагматичні типи директивних висловлювань поради		чНПМ	чНПМ	жНПМ	жНПМ
			к-сть	%	к-сть	%
1.	Директиви	питальні речення	19	9	31	14,7
2.	Репрезентативи	модальні дієслова	33	15,6	81	38,4
3.	Експресиви		15	7,1	32	15,2
	Усього		67	31,7	144	68,3

Серед досліджуваних комунікативно-прагматичних типів директивних висловлень поради у чНПМ vs жНПМ ми зафіксували такі: *власне директиви* (9% vs 14,7%), виражені питальними реченнями такого виду: *Why not..?*, *Don't you...?*, *Haven't you..?*; *репрезентативи* (15,6% vs 38,4%), актуалізовані такими модальними операторами як: *should / ought to*, *must / have to*, *might*, *would* та *експресиви* (7,1% vs 15,2%), засобами дистрибуції яких слугують: *If only.../If I were you.../ I wish.../ It's better.../ You'd better*.

Одним із видів актуалізації МА поради у чНПМ vs жНПМ – питальне речення, яке має характер непрямого вираження поради. У наведених фрагментах описуються внутрішні питання, що турбують героїв, не дають їм спокою. У відповідь на них, адресат дає відповіді-рекомендації, ілюкція яких містить непряму раду:

(115) *"Why don't some of you take up botany?.. With all those legs and arms why doesn't one of you...?" So they would talk as usual, laughing, among the children. All would be as usual, save only for some quiver, as of a blade in the air, which came and went between them as if the usual sight of the children sitting round*

*their soup plates had freshened itself in their eyes after that hour among the pears and the cabbages. Especially, ****Lily thought****.... [475, p. 149].*

*(116) But why repeat this over and over again? Why be always trying to bring up some feeling she had not got? There was a kind of blasphemy in it. It was all dry: all withered: all spent. They ought not to have asked her; she ought not to have come. One can't waste one's time at forty- four, ***she thought*** [475, p. 112].*

Услід за Дж. Лакоффом та Дж. Гордоном вважаємо, що Why-questions можна розглядати як пораду [101, с. 276–302], яка стосується особистісної сфери, але водночас завуальовує пряму вказівку, яка могла б образити адресата:

*(117)****Clarissa felt it in her bones ...****”Why, after all, did she do these things? Why seek pinnacles and stand drenched in fire? Might it consume her anyhow! Burn her to cinders! Better anything, better brandish one's torch and hurl it to earth than taper and dwindle away like some Ellie Henderson! It was extraordinary how Peter put her into these states just by coming and standing in a corner. He made her see herself; exaggerate. It was idiotic. But why did he come, then, merely to criticise? Why always take, never give? Why not risk one's little point of view? [471, p. 122].*

Різновиди why-questions, які передають непрямую пораду як в чНПМ, так і в жНПМ, покликані вказати слухачеві, щоб він не робив того, чого від нього не вимагає ситуація [227, с. 133]:

*(118) For that reason, knowing what was before them--love and ambition and being wretched alone in dreary places--she had often the feeling, Why must they grow up and lose it all? And then****She said to herself****, brandishing her sword at life, Nonsense. They will be perfectly happy. And here she was, she reflected, feeling life rather sinister again [475, p. 42]*

Непряме спонування у вигляді питань відображає зацікавленість адресата в рекомендованій дії, допомагають мовцеві натякнути на можливий стан речей, підказати як вирішити проблему [227, с. 131].

(119) For why go back like this to the past?***He thought***.Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why? [471, p. 31].

(120) Why is she so ready to put off all our engagements? Thought Mrs Malone, watching her write. Why doesn't she enjoy going out with me any more? She glanced through the notes that her daughter brought her [474, p. 58]. Питальні конструкції слугують маскуванню непрямого МА поради, спонуканням адресата до дії, заради зміни наявного стану справ на кращий.

Непрямий мовленнєвий акт поради реалізується у чНПМ vs жНПМ розповідними реченнями, з модальними дієсловами, численними у чНПМ vs жНПМ є *would* (3,8%::14,7%), на другому місці – *should* (3,3% :: 8,1%), на третьому – *must* (2,9%::8,5) і менш продуктивними є *have to* – (2,9%::2,8%), *ought to* – (2,9%::1,4%) та *might* (0%::2,8%).

Ось до прикладу: (121) It's perfectly natural that they **should** all be excited about the holidays***She told herself***, stifling her thoughts. **But it must not go too far.** They wanted to be jolly.... If I **could** be jolly too they **would** like me.I **must not be a wet blanket**....[463, p. 109].

(122)***She said*** to herself: "Why **should** I not love him? His heart must be as pure as the heart of that little blessed child" [467, p. 54].

Фрагмент із жНПМ пронизаний вкрапленнями рекомендацій (*must not go too far, must not be a wet blanket*), розради (*If I could be jolly, they would like me*), поради (*they should all be excited, why should I not love him?*). Саме ці одиниці мають характер інтенсифікаторів непрямого вираження МА директиву.

Оформлена в обох випадках порада з допомогою *must* у чНПМ vs жНПМ свідчить про те, що між співрозмовниками існують досить близькі стосунки або коли статус мовця, його вік, життєвий досвід дають йому можливість висловлюватись досить прямолінійно [227, с. 134].

Наступний уривок МА директиву оформлений з допомогою *must*, яке надиктує, з одного боку, внутрішнє питання самому собі, проте, з іншого –

виконує прагматичну функцію – поради чи рекомендації, а також відповіді на саме ж запитання:

(123)****She thought****, *taking up the pad, must one repay in daily life to servants, yes, to dogs and canaries, above all to Richard her husband, who was the foundation of it--of the gay sounds, of the green lights, of the cook even whistling, for Mrs. Walker was Irish and whistled all day long--one must pay back from this secret deposit of exquisite moments,*****She thought****, *lifting the pad* [471, p. 22].

Прагматична мета експресивів – переважно негативна психологічна установка щодо справи, репрезентованої смисловою структурою висловлення [309, с. 253]. Експресиви, які виражають пораду, містять конотацію образи, що є "мовною аномалією в сенсі порушення конвенційних норм мовного спілкування" [320, с. 5] і може бути при близькій дистанції між комунікантами:

(124) *At a certain moment, ***she supposed***, the house would become so shabby that something must be done. If they could be taught to wipe their feet and not bring the beach in with them--that would be something [475, p. 20].*

(125) *And she blamed herself. If only she would not blame herself" He's one in a thousand if only I could be as calm and cool as he is." Why not be calm and cool?" [465, p. 145].*

(126) *But the stare Peter Walsh did not want for himself in the least; though he could respect it in others. He could respect it in boys.They don't know the troubles of the flesh yet,*****he thought****, *as the marching boys disappeared in the direction of the Strand--all that I've been through,*****he thought**** [471, p. 37].

Отож, вираження непрямого акту поради у чНПМ vs жНПМ досягається такими комунікативно-прагматичними типами директивів, як власне директиви, репрезентативи та експресиви. Непряме вираження поради звучить, з одного боку, завуальовано, проте з іншого – дає мовцеві вказівку на прихований намір, певні соціальні та комунікативні переваги, оскільки інтенція може бути неприємною для адресата.

4.1.3. Репрезентативи у чНПМ vs жНПМ. Для фемінного стилю комунікації характерна схильність до надмірної деталізації, опису, заглиблення у внутрішній світ думок і переживань, роздуми над тривіальними і складними питання, а також спроба знайти на них відповідь, а інколи і розраду – все це пояснює велику частотність вживання МА репрезентативу в жіночому НПМ. Основною метою *репрезентативів* ("констатив" у Дж. Серля, Г. Г. Почепцова, "асертив" у Дж. Ліча) є вираження зобов'язань, переконань, які приймає мовець щодо істинності певної ситуації чи змісту. Слушною вважаємо класифікацію репрезентативів, запропоновану Т. Т. Врabelь [76, с. 45], в якій до МА належать 1) повідомлення, твердження, констатації; 2) опис; 3) пояснення; 4) переконання.

Гендерний підхід аналізу репрезентативів у НПМ у всіх досліджуваних жіночих творах, дав такі результати – лише *опис* та *пояснення* були виявлені у дискурсі жіночих романів. З урахуванням того факту, що ці МА відносяться до внутрішніх мовомисленневих процесів, ми їх визначили як *МА роздум-опис* і *МА роздум-пояснення*, які спостерігаємо у НПМ, що вводяться у канву твору з допомогою репрезентуючих дієслів *thought, felt, explained, guessed, asked himself / herself* та реалізуються описовою і реактивною стратегіями.

Таблиця 4.3.

МА репрезентативу в чНПМ vs жНПМ

№	Мовленнєвий акт репрезентативу= констатив=асертив	чНПМ		жНПМ	
		кількість	%	кількість	%
1.	МА роздум-опис	13	15,8	24	29
2.	МА роздум-пояснення	10	12,2	35	43
	Разом	23	28	59	72

Отож, ключовими для аналізу МА репрезентативу в НПМ стають *роздум-пояснення* і *роздум-опис*. Так, підрахунок частотності застосування МА репрезентативу в НПМ продемонстрував розбіжності у відсотковому співвідношенні, які вказують на вищу частотність використання з боку персонажів-жінок МА репрезентативу – 72% проти 28% у чНПМ (див.табл.4.3.).

Як видається, найчастотнішим у структурі жНПМ є МА роздум-пояснення – 43%, натомість в чНПМ – 12,2%. Проілюструємо спершу його функціонування в жНПМ прикладом із роману В. Вулф:

(127) *There must be another life, ***She thought***, sinking back into her chair, exasperated. Not in dreams; but here and now, in this room, with living people. ***She felt*** as if she were standing on the edge of a precipice with her hair blown back; she was about to grasp something that just evaded her. There must be another life, here and now, ***She repeated***. This is too short, too broken. We know nothing, even about ourselves. We're only just beginning, ***She thought***, to understand, here and there [474, p. 293].*

Деталізоване подання супроводжується, з одного боку, припущенням щодо людського буття, проте, з іншого – спробами знайти пояснення. У вираженні МА роздумів-пояснення персонаж-жінка застосовує описову стратегію, для якої характерна реактивна тактика; синтактико-стилістичний прийом кільцевого повтору (*There must be another life here and now. There must be another life, here and now*) передає емоційний стан героїні, її спробу знайти інтерпретацію щодо поставленої проблематики.

За нашими спостереженнями, чНПМ – менш емоційне та менш експресивне:

(128) *There's nothing in the world so bad for some women as marriage, ***He thought***; and politics; and having a Conservative husband, like the admirable Richard. So it is, so it is, ***He thought***, shutting his knife with a snap [471, p. 19].*

(129) *Why can't he flow? Why can't he pull the string of the shower bath? Why's it all locked up, refrigerated? Because he's a priest, a mystery monger, ***He thought***; feeling his coldness; this guardian of beautiful words [466:76].*

Порівняно з жНПМ, у чНПМ, спостерігаємо вокабулярну "скупість", менший фокус на дрібницях та мінімальне пояснення. Проте, емоційна напруга (128), хоча вона слабша, але все-таки помітно наростає з допомогою полісиндетона (*and...: and*), однорідних членів речення (*marriage, politics, husband*) синтаксичного контактного повтору (*so it is, so it is*). Приклад (129) – нейтральний за емоційністю, що не є характерним для жНПМ.

Другий за продуктивністю МА репрезентативу в жНПМ – МА роздум-опис, що становить 29%, в той час як у чНПМ – 15,8%. Ось до прикладу:

(130) *"Perhaps you will, when you're married?" said Milly. There was something peevish yet plaintive in her voice. The dinner-party; the Burkes' dinner-party, ***Eleanor thought***. She wished Milly did not always bring the conversation back to marriage. And what do they know about marriage?***She asked herself***. They stay at home too much,***she thought***; they never see anyone outside their own set. Here they are cooped up, day after day . That was why she had said, "The poor enjoy themselves more than we do." It had struck her coming back into that drawing-room, with all the furniture and the flowers and the hospital nurses [474, p. 26].*

Потоки думок у жНПМ породжують спочатку МА опис, який переходить у МА роздум-пояснення. Висока емоційна напруга пасажу зумовлена бажанням героїні донести несхвалення (*They stay at home too much, they never see anyone outside their own set. Here they are cooped up, day after day. The poor enjoy more than we do*). У комунікативному акті персонаж-жінка послуговується описовою стратегією та реакцією на ту чи іншу ситуацію, щоб передати невдоволення.

Опосередкованими сигналами МА роздуму-опису в жНПМ слугують розгорнуті форми вираження думки з набором образних засобів, які описують емоційний і психологічний стан персонажа:

(131) *How detestable, how detestable they are!* For now that the body of Miss Kilman was not before her, it overwhelmed her – the idea. The cruelest things in the world,***She thought***, seeing them clumsy, hot, domineering, hypocritical, eavesdropping, jealous, infinitely cruel and unscrupulous, dressed in a mackintosh coat, on the landing; love and religion. Had she ever tried to convert any one herself? [471, p. 60].

Опозиція жНПМ vs чНПМ, показала, що МА роздум-опис у чНПМ – менш яскраво виражений. Емоційного забарвлення МА роздуму-опису надають виділені епітети. Наприклад:

(132) *She's a queer-looking girl,***He thought***, suddenly remembering Elizabeth as she came into the room and stood by her mother. Grown big; quite grown-up, not exactly pretty; handsome rather; and she can't be more than eighteen* [471, p. 27].

Розгляньмо приклад чНПМ, в якому роздум-опис плавно переходить у роздум-пояснення, що завершується вердиктом, який підсилює емоційно-експресивну насиченість фрагменту:

(133) *He looked down at her hands. They were strong hands; fine hands; but if it were a question,***He thought***, watching the fingers curl slightly, of "my" children, of "my" possessions, it would be one rip down the belly; or teeth in the soft fur of the throat. We cannot help each other,***He thought***, we are all deformed* [474, p. 261].

Отже, комунікативні акти, що мають ілокутивну силу репрезентативу представлено в НПМ двома видами: МА роздум-опис та МА роздум-пояснення. Ці типи МА вводяться в канву жНПМ та чНПМ з допомогою описової та реактивної стратегій, які реалізуються тактиками схвалення/несхвалення і емоційної оцінки. Домінування МА репрезентативу в жНПМ доводить той факт, що жінка за своєю природою надто схильна до деталізації того чи іншого питання, одна думка переходить в іншу, таким чином перетворюючись на потік, про що свідчить різноманіття прикладів з емоційно-експресивною

насиченістю. Яскраво виражена експресія МА репрезентативу зафіксована в більшості випадків жНПМ, що і є диференційною гендерною ознакою в опозиції жНПМ vs чНПМ.

4.1.4. Комісиви в чНПМ vs жНПМ. Прагматичними смислами МА комісиву є фрагменти з чНПМ та жНПМ, основу яких становлять ілокутивні дієслова, в яких концентрується "ілокутивна сила" МА. Комісиви у чНПМ vs жНПМ представлені у формах розповідного і спонукального речення, ілокутивною метою яких є обіцянка, гарантія, загроза чи особиста пропозиція. З огляду на запропоновану Г. Г. Почепцовим, типологію "промисив" та "менасив", спробуємо проаналізувати їхнє функціонування у чНПМ vs жНПМ. З огляду на те, що комісиви реалізуються крізь обіцянку, загрозу, погрозу щодо безпеки, тому вважаємо за доцільне ввести такі поняття як: *комісив-промисив* і *комісив-менасив*.

Задля досягнення ілокутивної мети персонажі послуговуються такими тактиками як: запевнення, згоди/бажання, зобов'язання виконати певну дію і тактикою пропозиції послуги. Спрямованість змісту в майбутнє у висловленнях комісивного типу позначається дієсловами майбутнього часу [222].

Таблиця 4.4.

Комуникативні акти, що мають ілокутивну силу комісива

№	Мовленнєвий акт	чНПМ		жНПМ	
		кількість	%	кількість	%
1.	Комісив-промисив	4	6,6	33	54
2.	Комісив-менасив	9	14,8	15	24,6
	Разом	13	21,4	48	78,6

Аналіз результатів вибірки та її класифікація із фрагментами чНПМ і жНПМ, що містять МА комісиву, дав змогу зафіксувати таку частотність їхнього вживання у чНПМ: 6,6% – комісив-промисив; 14,8% – комісив-менасив,

у той час як у жНПМ: 54% – комісив-промісив; 24,6% – комісив-менасив (див. табл. 4.4.).

Значна кількість вживання *комісивів-промісивів* у жНПМ свідчать про те, що комунікація жіночого типу орієнтована на співрозмовника, на взаєморозуміння, підтримку та допомогу. В основі таких структур лежить обіцянка, відтак, "мовець обіцяє виконати якусь певну дію, тобто дає вербальне підтвердження своєму зобов'язанню" [338, с. 106]:

(134) ****She asked*** herself, scraping her palette of all those mounds of blue and green which seemed to her like clods with no life in them now, yet she vowed, she would inspire them, force them to move, flow, do her bidding tomorrow. How did she differ? What was the spirit in her, the essential thing, by which, had you found a crumpled glove in the corner of a sofa, you would have known it, from its twisted finger, hers indisputably? [475, p. 21].*

У вираженні МА комісиву-промісиву застосовано два типи тактик: 1) зобов'язання виконати певну дію – *yet she vowed*; 2) запевнення – *she would inspire them force them to move, flow, do her bidding tomorrow*. Тактика запевнення виражена такими ілокутивними дієсловами як *inspire, force, flow, do*, які набувають у контексті експресивно-емотивного значення, передають емоційну схвильованість та допомогу; дієслово *vow* передає ідею особистої відповідальності, співпереживання за виконання дії.

Продуктивними у жНПМ є *комісиви-менасиви*:

(135) *“They had reached the gap between the two clumps of red-hot pokers, and there was the Lighthouse again, but she would not let herself look at it. Had she known that he was looking at her, ***She thought***, she would not have let herself sit there, thinking [475, p. 30].*

У вищезазначеному типі МА спостерігаємо також дві тактики: 1) запевнення – *she would not let herself look at it* і 2) зобов'язання не виконати дію – *she would not have let herself sit there*. Їх об'єднує спільна ілокутивна мета – докір сумління, невдоволення. Ці види МА є маргінальними у чНПМ.

Дослідження чНПМ доводить, що тип комунікації в них прямолінійний, менше зорієнтований на співрозмовника, зі значним акцентом на своїх ідеях і принципах:

(136) I will make her smile at me***He thought***. She looks frightened. She was so silent. He clutched his fingers, and determined that his voice and his face and all the quick expressive gestures which had been at his command making people pity him and praise him all these years should subdue themselves. He would make her smile at him. He would find some simple easy thing to say to her [475, p. 73].

Комісив-промісив у чНПМ виражено тактикою запевнення, за допомогою дієслів *make* і *find*. "Суха", менш динамічна, емоційно-нейтральна вербальна поведінка персонажа-чоловіка свідчить про диктаторський та владний характер чоловіка, "пом'якшення" якого відбувається з допомогою *some simple easy thing to say to her*.

Отож, у чНПМ та у жНПМ функціонують такі прагматичні типи комісивного МА: МА комісиву-промісиву та МА комісиву-менасиву. Аналіз МА комісиву засвідчив, що їхня дистрибуція у чНПМ та жНПМ не однорідна. Ядровими тактиками вираження МА обіцянки є: 1) запевнення і 2) зобов'язання виконати / не виконати певну дію. Вони найповніше й найточніше передають ілюктивну мету цього акту: запропонувати адресату послугу, допомогу або виконання/невиконання дії. МА комісиву у жНПМ несе в собі відтінок розради, співпереживання, підтримки та втіхи, тоді як МА комісиву у чНПМ – владу, егоцентричність та емоційну нейтральність.

4.2. Гендерні особливості категорії ввічливості: позитивна vs негативна ввічливість

Комунікативна категорія ввічливості має зв'язок з гендерним аспектом. Без сумніву, мова допомагає людям висловити свою ідентичність і свою стать, а разом із тим фіксує гендерні характеристики їхнього мовлення (див. підпункт 3.3, 3.4). Дослідження ввічливості є актуальним напрямком у лінгвістиці

сьогодення і різні аспекти цієї категорії досліджувало чимало лінгвістів з різних аспектах: увічливість і соціальні стереотипи (В. І. Карасик, Г. Г. Почепцов, Н. І. Формановська), ввічливість та конверсаційні максими (Г. П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч), ввічливість як дотримання конверсаційного контракту (Б. Фразер), увічливість як прагнення зберегти своє "обличчя" та "обличчя" співрозмовників (Ю. Г. Ковбаско, П. Браун, С. Левінсон), соціолінгвістичний аспект ввічливості (К. Холмз), роль ввічливості у формуванні дискурсу мовної особистості (І. І. Морозова). Проте особливості втілення ввічливості у чоловічому та жіночому НПМ предметом аналізу досі не були.

У ХХ столітті жінка отримує певну соціальну свободу і можливість відчувати себе таким самим членом суспільства, як і чоловік, і починає претендувати на власну соціальну роль у ньому, відмовляючись від функції пасивного спостерігача [117, с. 10] (*Див. підпункт 1.1, 1.2*). Ще у другій половині ХХ століття з'явилися роботи, присвячені аналізу зв'язку соціокультурних особливостей статі та мови. У своєму дослідженні Р. Лакофф зазначає, що "жінки розмовляють так званою "безвладною мовою", якій притаманні засоби пом'якшення та перебільшення. Такі мовні відмінності пояснюються, як правило, підлеглим соціальним становищем жінок [420, р. 45–79]. Натомість, П. Браун зауважив, що висока частотність вживання з боку жінок форм ввічливості свідчить про чуйне і уважне ставлення до співрозмовника – емоційна сфера комунікації, проте для чоловіків важливіша – інформативна сторона [387].

У прагматичній теорії мовного спілкування ввічливість визначається як особлива стратегія мовної поведінки, спрямована на "уникання конфліктних ситуацій", мета якої – зберегти "обличчя" в ситуаціях, коли існує загроза його втрати", [107, с. 230] задля досягнення порозуміння [387]. Відзначимо, що стратегія ввічливості має певну структуру, яка включає такі максими: антиконфліктність, некатегоричність, згода, благородство, схвалення, симпатія, емоційна стриманість. Усі вони націлені на створення гармонійного фону

спілкування, на встановлення сприятливих стосунків зі співрозмовником [322, с. 159]. Відтак, залежно від рівня домінування орієнтації на себе чи співрозмовника, розрізняють "позитивне" і "негативне" обличчя, з якими пов'язують стратегії позитивної і негативної ввічливості.

Під *позитивною ввічливістю* розуміють вияв дружнього ставлення до адресата, солідарність із ним, підкреслення групової ідентичності, бажання до згоди й уникання конфліктів, використання мовленнєвих актів, які слугують "підвищенню" ролі адресата (комплімент, розрада, подяка, пропозиція допомоги, прояв турботи і симпатії щодо побажань адресата, пропозиції до спільних дій, вираження згоди. Наприклад:

(137) *"Yes, you can do it. I believe in you. I expect it of you."* She had made him feel all that, and directly they got back (he looked for the lights of the house above the bay) he would go to her and say, *"I've done it, Mrs. Ramsay; thanks to you"* [475, p. 2].

Негативна ввічливість стосується побоювань видатися нав'язливим, завдати шкоди адресатові, бажання уникати мовленнєвих актів, які можуть загрожувати адресатові [33, с. 178] Негативна ввічливість включає використання непрямих висловлень, оцінних суджень, що виражають невпевненість, свідчать про ввічливий песимізм, залучення читача (*You know, we-референція, one*), елементи суб'єктивності (*I / we think*) мінімізацію вторгнення:

(138) ****She thought*** he had only to put down his hand where he lay on the lawn to fish up anything he wanted. She looked at her picture. That would have been his answer, presumably--how "you" and "I" and "she" pass and vanish; nothing stays; all changes; but not words, not paint. Yet it would be hung in the attics,***She thought***; it would be rolled up and flung under a sofa; yet even so, even of a picture like that, it was true. One might say, even of this scrawl, not of that actual picture, perhaps, but of what it attempted, that it "remained for ever," she was going to say...* [475, p. 78].

Отже, стратегія позитивної ввічливості зорієнтована на досягнення позитивного результату в спілкуванні, який спрямований на зближення адресанта і адресата в спілкуванні, тоді як негативна ввічливість базується на стратегії невпевненості, яка сигналізує про дистанцію чи уникання .

4.2.1. Стратегія хеджування у чНПМ vs жНПМ. У досліджуваних творах закладений певний соціальний світ, в якому відображені дискурсивні практики, здійснюється соціальна взаємодія в комунікації. Дискурсивні практики чоловіків та жінок суттєво відрізняються. Так, за Дж. Т. Вуд, чоловіки і жінки мають різні погляди на цілі та стратегії спілкування [461, р. 138].

Дослідження проблем взаємодії гендеру та дискурсу досліджували Т. Варталла, Р. Водак, Дж. Вуд, Л. М. Курченко, Р. Лакофф, А. П. Мартинюк, Д. Таннен, К. Хайланд, Дж. Холмс та інші.

Страх видатись непоміркованою загрожує авторській свободі народження нових ідей у літературних жіночих дискурсах. "Для самоусвідомлення себе, – пише Г. Сіксу, – потрібна відвага, яку жінка, "мусить віднайти" [311, с. 73]. Феміністична лінгвістика також цікавиться цим явищем і постулює, що підлеглий статус жінки вимушує її невпевнено поводитися у процесі комунікації і, зокрема, свідомо чи підсвідомо нівелювати значення власного висловлення шляхом мовного хеджування [193].

Однією з типових жіночих комунікативних стратегій є *хеджування*. Так, Р. Лакофф пише: "жінки частіше перестраховуються або "хеджуються" у мовленні (*perhaps, probably, possibly, certainly, hopefully, well, unsure, I think, sort of, та інші*)" [418, р. 458–508]. За теорією К. Хайланда, хеджування обмежує впевненість автора щодо смислу висловлення (можливо, вірогідно, майже), основне призначення якого – це використання навмисно ухильних чи двозначних тверджень ("*intentionally noncommittal or ambiguous statement*"), надання висловлюванню розмитості ("*deliberately vague language*"), уникнення

остаточної відповіді на запитання ("*to avoid fulfilling or answering a question completely*"), невизначеність, невпевненість ("*to be confidently uncertain*") (Переклад – власний) Відтак, хеджування розуміємо за К. Хайландом, як прагматичний інструмент, що служить засобом відстеження відносин між адресантом й адресатом, і їхнього ставлення до того, що є предметом обговорення чи повідомлення [408, р. 437–455].

Одним із найбільш систематизованих підходів до аналізу прагматичної функції феномену хеджування є "теорія ввічливості", викладена у дослідженні П. Браун і С. Левінсон [387, р. 345]. Антропологічне поняття "обличчя" було залучене в теорію лінгвістичної ввічливості як подвійний концепт – негативної та позитивної ввічливості, яка усвідомлювалася стосовно двох прагнень: 1) бути неушкодженим та захищеним у комунікації; 2) бути схваленим [457, с. 16].

Розглядаючи хеджування як одну із стратегій, пов'язаних з негативною ввічливістю, П. Браун і С. Левінсон [387, р. 146] припускали, що його можна оцінювати як маркер позитивної ввічливості. Адже така стратегія зменшує загрозу для позитивного "обличчя" адресата і може виступати як засіб, яким мовець закликає до кооперації та згоди, допомоги та підтримки. Так, на думку Дж. Холмса [406, р. 185–205], хеджування виконує дві функції: 1) передає ступінь упевненості мовця в достовірності повідомлюваного (*позитивна ввічливість*); 2) прагнення мовця створити й підтримувати доброзичливу комунікативну взаємодію (*негативна ввічливість*).

Дослідження хеджингової стратегії у чНПМ та жНПМ дозволяє простежити її функціонування у вербальній поведінці героїв з набором "певних мовних та мовленнєвих засобів" [52]. Аналіз НПМ свідчить про те, що стратегія хеджування застосовується як у жіночому, так і в чоловічому НПМ для вираження ступеня впевненості/ істинності повідомлюваного:

(139) Exactly the same, ***thought Clarissa***; the same queer look; the same check suit; a little out of the straight his face is, a little thinner, dryer, perhaps, but he looks awfully well, and just the same [471, p. 18].

(140) "How heavenly it is to see you again!" ***she exclaimed***. He had his knife out. That's so like him, ***she thought*** [471, p. 18].

(141) Still the future of civilisation lies, ***he thought***, in the hands of young men like that; of young men such as he was, thirty years ago; [471, p. 37]

(142) One of the triumphs of civilisation, ***Peter Walsh thought***. It is one of the triumphs of civilisation, as the light high bell of the ambulance sounded [471, p. 72].

Ця функція стратегії хеджування передає ступінь впевненості мовця, достовірність інформації як засіб реалізації позитивної ввічливості. Свідченням цього факту є наявність як у мовленні персонажа-чоловіка, так і персонажа-жінки лексичних та синтаксичних повторів, окличних речень.

Щодо афектної функції епістемічних модальних форм, то вона використовується в чНПМ та жНПМ для пом'якшення категоричності висловлювання, а саме: для надання висловлюванню елемента суб'єктивності:

(143) But we have other lives, I think, I hope, ***She murmured***. "We live in others, Mr. . . . We live in things" [467, p. 52].

(144) And she would think me a failure, which I am in their sense, ***He thought***; in the Dalloways' sense [471, p. 32].

(145) So, ***Lily thought***, it was probably an excuse of his for moving, for getting out of earshot, that made Mr. Bankes almost immediately say something... [475, p. 8]

Залучення слухача до спілкування :

(146) "You know that big black box the Australian left in my room ever so long ago? ... I do think furs make a woman look old. ... That's Bechstein come in now. ..."She nibbled her roll and looked at him [472, p. 35].

Вираження припущення / внутрішніх вагань / сумніву/ докору:

*(147) She must have a son like Septimus, ***she said***. But nobody could be like Septimus; so gentle; so serious; so clever. Could she not read Shakespeare too? Was Shakespeare a difficult author? ***she asked*** [471, p. 42].*

Афектна функція хеджування дозволила розглянути різноманітні засоби пом'якшення категоричності як засобу реалізації негативної ввічливості. У вищенаведених прикладах спостерігаємо різні шляхи лінгвістичного хеджування. Уживання цих форм пов'язане з ухилянням від відповідальності, невизначеністю, скромністю.

Отже, як домінанта жіночого стилю спілкування, хеджування, по-перше, дозволяє пом'якшити категоричність висловлень і попередити можливу загрозу від учасників спілкування; по-друге, подібні форми служать для підтримки розмови, коли відсутня своєчасна реакція з боку співрозмовника. Кількісний аналіз чНПМ та жНПМ показує, що жінки частіше "перестраховуються" або "хеджуються" у мовленні, що становить 56% серед усіх епістемічних форм, тоді як персонажі-чоловіки використовують лише 44%. Вербальній поведінці персонажів-жінок більш характерні засоби пом'якшення категоричності за допомогою модальних фраз (*suppose, believe, think*) та синонімічних ім конструкцій (*modals+Perfect Infinitive*), дієслівно-іменних сполучень (*I fear, I'm afraid, let me*), ступеневих прислівників (*rather, sort of, quite, perhaps, probably*), експресивних мовних форм (*контактного лексичного і синтаксичного повторів, анафори, метафор, epitetiv*). Персонажі-чоловіки у хеджуванні частіше вживають епістемічні модальні форми, що передають ступінь впевненості та достовірності інформації (*I know / suppose*), виражають припущення, обов'язок, намір. Жіночий стиль спілкування зазвичай орієнтований на співпрацю, а не на суперництво. Загалом комунікативна стратегія чоловіків носить владний, дієвий характер, в той час як жіноча – емоційна та метафорична.

4.3. Чоловіча vs жіноча риторика

Гендерні студії в лінгвістиці засвідчують зміну дослідницької парадигми. Науковці щоразу частіше досліджують, як гендер функціонує в дискурсі [414, р. 548], тобто як впливає на продукування писемних текстів. "Дискурсний" поворот у гендерних дослідженнях пройшов у мовознавстві два етапи: від "дефіцитності" жіночого мовлення (Р. Лакофф) до його диференціації: чоловіче vs жіноче мовлення (П. Браун).

Розширення дослідницької перспективи сприяло розвитку нового напрямку гендерних студій – аналізу "жіночої" риторики – тих особливих засобів мовного впливу, якими стратегічно послуговуються жінки. Цю галузь гендерних досліджень започаткували американські лінгвістки Катлін Джемісон та Карлін Кемпбел, вивчаючи жіноче публічне мовлення. Зокрема, К. Кемпбел проаналізувала виступи американських ораторок-феміністок від 1800 року до 1980-х років і виявила особливі засоби впливу на аудиторію. На їх означення дослідниця ввела термін фемінний стиль риторики (*feminine style of rhetoric*), вчені послуговуються також термінами фемінний комунікативний стиль, стиль риторики жінок, фемінна риторика, які відповідно інтерпретуємо як мовленнєву поведінку жінок та "жіночу" риторичну. Підсумуємо ці результати та дослідження інших вчених у зведеній *рисунок 4.1.* [414, р. 23– 39].

Низка лінгвістів (Р. Водак, Н. Безменова, Д. Коувен, Дж. Ліч, Теум ван Дейк, К. Шері) вважають, що риторика визначає правила породження всякого дискурсу, тобто включає семантику і прагматику тексту, теорію фігур і теорію аргументації [32]. Теум ван Дейк та Р. Водак називають риторичними такі засоби, за допомогою яких текст впливає на адресата, переконує його в чомусь (аргументація, тропи) [114, с. 12], [459]. Приєднуючись до української дослідниці О. Синчак, вважаємо, що сучасна формула риторики може бути представлена наступним чином: риторика = прагматика + стилістика [316].

фемінний стиль комунікації	маскулінний стиль комунікації
<ul style="list-style-type: none"> • особистий досвід • персональний і делікатний тон • роль ‘вчительки’, ‘посередниці’, ‘непрофесіоналки’ • схильність вмовляти (випрошувати), апелювати до сентиментів, “зваблювати” аудиторію 	<ul style="list-style-type: none"> • владна позиція (звинувачення) • об’єктивний та авторитетний тон • роль ‘експерта’, ‘лідера’, ‘проповідника’, ‘судді’ • схильність доводити (переконувати), апелювати до раціонального
<ul style="list-style-type: none"> • залучення адресатів завдяки займенникам “включення” • спонукає аудиторію робити власні висновки на основі пропонованих прикладів (часто у формі анекдотів) • встановлення зв’язків з аудиторією, заохочення участі аудиторії (зокрема, завдяки наведенню конкретних прикладів) • не схильні до ворожих дієслів, агресивної поведінки чи спростування 	<ul style="list-style-type: none"> • використання стратегій “виключення” • накидання аудиторії свої висновки • директивний стиль комунікації • схильні до агресивної вербальної поведінки
<ul style="list-style-type: none"> • індуктивні докази (доведення на основі прикладів з особистого досвіду) • оповідний стиль • анекдоти – як засоби аргументації • стратегії, покликані викликати співчуття 	<ul style="list-style-type: none"> • дедуктивна аргументація від імені законів, правил чи загальноприйнятих принципів • абстрактний, ієрархічний, домінуючий і зорієнтований на вирішення проблеми стиль • безособові та формальні докази • абстрактна, лінійна аргументація

Рис. 4.1. Порівняння жіночого і чоловічого стилів комунікації

Якщо класична риторика зосереджувалася на "переконливому публічному мовленні", то "нова риторика" або діалектика (Х. Перельман) "покриває засяг дискурсів, які намагаються переконувати чи звинувачувати стосовно будь-якого предмета і перед будь-якою аудиторією" [393, р. 70]. Теорія Х. Перельмана, яку підтримує та пропагує Д. Коухен, наголошує на

важливій ролі адресата: "Кожне мовлення адресується аудиторії, проте часто забувають, що це також стосується всього написаного" [393, р. 71]. Отож, адресність і суб'єктивність – важливі ознаки риторичного висловлювання.

4.4. Емоційно-оцінне коментування

Уся художня література є депозитарієм емоцій: вона описує емоційні категоріальні ситуації, вербальну та невербальну поведінку людини, способи, засоби та шляхи комунікації емоцій, у ній відображений емоційний видовий та індивідуальний досвід людини [367, с. 187]. Так, емотивність властива будь-якому типу тексту, дискурсу і жіночому мовленню, в основі якого лежать емоції, що є результатом певного виду оцінки.

Лінгвістичні розвідки вітчизняних та зарубіжних мовознавців спрямовані на різнобічний аналіз аспектів оцінки й оцінного значення Л. Н. Аніпкіна, І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, О. Л. Бессонова, О. М. Вольф, Т. А. Космеда, І. В. Онищенко, В. І. Шаховський та ін. Однак, проблема дистрибуції емоційно-оцінного коментування у чНПМ та жНПМ предметом аналізу не була.

Фемінна комунікативна поведінка (чНПМ та жНПМ) наповнена різноманітними емоційними станами, що і є багатим полем для дослідження емотивності. Відзначимо, що художній текст характеризується неоднозначністю семантики та великою кількістю інтерпретацій, які дозволяють читачеві реконструювати художній образ текстової дійсності через емоції та роздуми [348, с.14]. Утім, саме контекст твору вказує, яку саме оцінку (експліцитну чи імпліцитну) закодував автор, але власне декодування похідного значною мірою залежить від фактора адресата: здібностей, освіти, віку, статі, соціального статусу реципієнта [76, с. 127].

Типологізуючи оцінку на раціональну, емоційну та прагматичну Л. Н. Аніпкіна і О. М. Вольф виділяють емоційний компонент оцінки, що передається через емоційно-експресивні конотації, які нашаровуються на

основне лексичне значення слова або синтаксичної структури і надають їм пейоративного або меліоративного забарвлення [7, с. 60; 73, с. 38].

У вираженні емоційно-оцінного опису дій персонажів комуніканти застосовують стратегії як позитивної, так і негативної ввічливості. Отож, як видається, до стратегій позитивної ввічливості, якими послуговуються персонажі у емоційно-оцінних висловлюваннях чНПМ та жНПМ належать: 1) контакто-встановлювальна стратегія, 2) стратегія збереження обличчя співрозмовника, 3) стратегія інтимізації спілкування, співучасті, належності до однієї групи [42, с. 87]. Стратегії негативної ввічливості полягають у наданні свободи дій слухачеві і демонструють прояв поваги за допомогою приниження власного становища заради підвищеного статусу адресата – усе це формує висловлення у "пом'якшувальній" модальності.

З огляду на вищесказане, гендерні маркери вираження стратегій позитивної і негативної ввічливості актуалізуються у чНПМ та жНПМ різними видами тактик: *метафоризації, похвали, імітування живого діалогу*.

4.4.1. Тактика метафоризації у чНПМ vs жНПМ. Ідіостиль автора художнього твору визначається як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності [120]. Проблематика лінгвокогнітивних характеристик ідіостилю автора художнього твору була висвітлена у працях таких науковців, як А. Бенфілд, О. І. Горошко, О. Я. Дойчик, Р. Лакофф, Дж. Ліч, А. Л. Палійчук, І. В. Сербез та інших.

Загалом у ході історії склалось стереотипне уявлення про жінку як емоційну істоту, в англійській культурі, що і є певною проекцією на "її" манеру подачі і використання НЕЮ низки метафорично-образних засобів. Так, у цьому сенсі, слушно зауважує Дж. Лакофф, що "наша понятійна система є переважно метафоричного характеру" [417, р. 129, 154]. А у І. В. Сербез читаємо: "завдяки процесу метафоризації в мовних засобах втілюється все національно-культурне

багатство мовної спільноти", звісно ж, цей процес відбувається у фемінному стилі комунікації [306, с. 137].

Ми розглянули частотність вживання стилістичних фігур у чНПМ та жНПМ. Як свідчать наведені дані, абсолютна їх більшість була виявлена у жНПМ – 70% і 30% – у чНПМ. У результаті цього було виділено такі засоби вербалізації образного жіночого мовлення: *метафора, епітет, персоніфікація, художнє порівняння, перифраз, гіпербола*. Абсолютні та відносні дані, отримані в результаті дослідження, зведено у *таблиці 4.5.*:

Таблиця 4.5.

Засоби метафоризації чНПМ vs жНПМ

№	Стилістичні фігури	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	Метафора	17	9,4	46	26
2.	Епітет	8	4,4	27	15
3.	Персоніфікація	2	1,1	4	2,2
4.	Художнє порівняння	17	9,4	34	19
5.	Перифраз	8	4,4	6	3,3
6.	Гіпербола	3	1,6	8	4,4
	Разом	55	30	125	70

Превалюючим засобом образного вираження в жіночому мовленні порівняно з чоловічим є *метафори*, питома вага яких у жНПМ серед усіх інших досліджених нами стилістичних засобів становить 26%, тоді як у чНПМ всього 9,4% від усіх виявлених експресивних засобів. У нашому дослідженні зосереджуємось на оригінальних (індивідуально-авторських) метафорах, які створені уявою мовця. У них завуальовано прагматичний вплив, який вони здійснюють на адресата; індивідуально-авторські метафори "виходять" із конкретного тексту і завжди пов'язані з ним, оскільки конотативні ознаки фокусуються лише в рамках даного лексичного набору [98, с. 80]. Наприклад:

(148) *"I haven't any, I tell you. I only cared for you because I thought you were clean. I thought your mind was beautiful. And you aren't clean. And your mind's the ugliest thing I know. And the cruelest.... Let's get it right, John. I can forgive your finking. If your nerves are jumpy they're jumpy [470, p. 81].*

Варто зазначити, що виділені метафоричні фрагменти відображають емоційну рефлексію, яка підсилена антитезою та градацією.

Яскравими прикладами індивідуально-авторської метафори у жНПМ є:

(149) ****She felt*** that his love for her had simply grown out of his love for Edith, it was the flame, the flower of his tenderness. It was one with his goodness, and she had been glad to have it so. There was no jealousy in Anne [467, p. 23].*

(150) ****She felt***. Pain must outbalance pleasure by two parts to one, ***She thought***; in all social relations. Or am I the exception, the peculiar person?*** she continued***, for the others seemed happy enough. Yes, ***She thought***, looking straight ahead of her, and feeling again the stretched skin round her lips and eyes tight from the tiredness of sitting up late with a woman in childbirth, I'm the exception; hard; cold; in a groove already; merely a doctor [466, p. 38].*

Дистрибуція емотивних одиниць у жНПМ реалізує жіночу емоційність та образність жіночого внутрішнього світу, яка полягає у використанні різноманітних емоційно-заряджених стилістичних фігур (метафор і метафоричних епітетів).

Спостереження над матеріалом вибірки дозволяють стверджувати, що другим найбільш репрезентативним засобом відтворення індивідуально-авторської образності є *художнє порівняння*, частотність якого у жНПМ – 19%, тоді як в чНПМ – 9,4%. Ось звернімося до прикладу, де художнє порівняння у чНПМ звучать експресивно і непередбачувано:

(151) *"I'm so sorry," said Mrs. Ramsy, turning to him at last. ***He felt*** rigid and barren, like a pair of boots that have been soaked and gone dry so that you can hardly force your feet into them [475, p. 40]. Епітети *rigid, barren* передають виснажений та апатичний емоційний стан, а художнє порівняння *like a pair of**

boots that have been soaked and gone dry набуває в контексті метафоричного вираження важкості і безвихідності ситуації.

(152) *What then came next? Where were they going? From her hand, ice cold, held deep in the sea, there spurred up a fountain of joy at the change, at the escape, at the adventure (that she should be alive, that she should be there). And the drops falling from this sudden and unthinking fountain of joy fell here and there on the dark, the slumbrous shapes in her mind; shapes of a world not realised but turning in their darkness, catching here and there, a spark of light [475, p. 83].*

Вербалізація радості і вдоволення відбувається за допомогою метафоричного виразу *spurred up a fountain of joy, the drops falling from fountain of joy*, епітетів – *sudden and unthinking*. Цей стан "пульсує" тут і там (*the slumbrous shapes in her mind, spark of light*).

Іншим видом метафори, який ми виділяємо, є *персоніфікація*, частотність вживання якої є 2,2% у жНПМ і 1,1% у чНПМ. Наприклад:

(153) *He rested in contemplation of it, and felt, as***he felt*** when he had proved something absolute about the digestive system of plants, that barbarity was tamed, the reign of chaos subdued [475, p. 21]. У цьому випадку жорстокість і хаос – приборкані, але набувають ознак живої істоти *tamed, the reign subdued*.*

(154) ****She murmured***: "How am I burdened with what they drew from the earth; memories; possessions. This is the burden that the past laid on me, last little donkey in the long caravanserai crossing the desert. 'Kneel down,' said the past. 'Fill your pannier from our tree. Rise up, donkey. Go your way till your heels blister and your hoofs crack" [474, p. 77].*

Фрагмент жНПМ пронизаний метафорою, яка диктує важкий і виснажливий емоційний стан героїні. Інтенсивність психологічної втоми нарощується з допомогою перифраза (*last little donkey*) і персоніфікації (*kneel down, fill your pannier, go your way till your heels blister*).

(155) *Cam would never resist tyranny to the death,***He thought***grimly, watching her face, sad, sulky, yielding. And as sometimes happens when a cloud falls*

on a green hillside and gravity descends and there among all the surrounding hills is gloom and sorrow, and it seems as if the hills themselves must ponder the fate of the clouded, the darkened, either in pity, or maliciously rejoicing in her dismay: so Cam now felt herself overcast, as she sat there among calm, resolute people and wondered how to answer her father about the puppy... [475, p. 73].

Потоки думок створюють ефект емоційного напруження, внутрішньої боротьби – *resist tyranny to the death, thought grimly*; похмурий настрій смутку нависає всюди, який відтворено персоніфікацією – *all the surrounding hills is gloom and sorrow, hills themselves must ponder the fate, in pity, maliciously rejoicing*.

Перифраза слугує яскравим стилістичним засобом увиразнення жіночої дійсності і засвідчує виразну емоційну експресію. Проте, підрахунок їх частотності свідчить про поодинокі випадки вживання, саме тому, відносимо їх до групи менш продуктивних засобів актуалізації жіночої емоційності у НПМ – 3,3% та 4,4% – у чНПМ. Перифраза полягає у непрямому, описовому позначенні дійсності, переважно оцінного та емоційно-експресивного характеру:

(156) *How solitary, how shrunk, how aged! I am no longer young. I am no longer part of the procession* [473, p. 89].

Песимізм, відчай, туга за юністю – все це простежуємо, спершу, з допомогою метафоричних епітетів, меланхолійний настрій яких підсилюється перифразою зі значенням – літньої особи.

(157) *"I know it oughtn't to have happened. I know Walter wasn't the holy saint he ought to have been. But oh, he was a martyr!" She paused. "And--he was very young"* [467, p. 21].

(158) *...Mockingly she seemed to see her there at the end of the corridor of years saying, of all incongruous things, "Marry, marry!"* [475, p. 76].

Перифрастичні мовні одиниці вживаються у жНПМ в значенні погано прожитого, пройденого шляху – життя.

Перифраза може виникати на базі метафори, суттєвою ознакою якої є описове іномовлення, поєднане з конотативним компонентом для досягнення евфемістичного ефекту:

(159) *"Sitting on the floor with her arms round Mrs. Ramsay's knees, close as she could get, smiling to think that Mrs. Ramsay would never know the reason of that pressure,***she imagined *** how in the chambers of the mind and heart of the woman who was, physically, touching her, were stood, like the treasures in the tombs of kings, tablets bearing sacred inscriptions, which if one could spell them out, would teach one everything, but they would never be offered openly, never made public* [475, p. 21].

В основі перифрастичного виразу лежить перенесення значення, яке в контексті набуває метафоричного вираження – *in the chambers of the mind and heart*, в якому ідеться про внутрішній стан героїні, який не дає їй спокою, ми це бачимо у вживанні персоніфікації – *physically, touching her*, але це – її внутрішні переживання, закапсульовані глибоко і призначені не для всіх, індивідуально-авторська метафора максимально передає цю емотивно-експресивну образність.

Менш численна частотність вживання *гіперболи* простежується в чНПМ – 1,6% та 4,4% – у НПМ. Гіпербола є засобом, який посилює здатність читача давати, з одного боку, емоційну оцінку виразу, а з іншого – іронію:

(160) *One wanted fifty pairs of eyes to see with***she reflected***. Fifty pairs of eyes were not enough to get round that one woman with,***She thought***. Among them, must be one that was stone blind to her beauty* [475, p. 86].

(161) *And all the poverty, all the suffering had turned to that, ***Mrs. Ramsay thought**** [475, p. 49].

(162) *Millions descend those stairs in a terrible descent. Great wheels churn inexorably urging them downwards. Millions have died. Percival died. I still move. I still live. But who will come if I signal?* [473, p. 89].

Отож, на підставі лексико-стилістичного дослідження проведеного шляхом аналізу стилістичних фігур у жНПМ vs чНПМ, ми дійшли висновку,

що вони є проекцією жіночої емоційності. Головною рисою жіночого викладу дійсності в досліджуваних текстах письменниць є акцент на глибоких душевних переживаннях, на світовідчутті, на осмисленні життєвих ситуацій, тобто – на екзистенційних виявах людського буття. Відтак, значна кількість стилістичних засобів у жНПМ свідчить про те, що емоції є невід’ємною частиною жіночого існування, що і створює образний, емоційний і барвистий виклад думки.

4.4.2. Тактика похвали: комплімент у чНПМ vs жНПМ. Проблематика дослідження прагматичного аспекту похвали і компліменту була предметом уваги в працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: Н. Бігунова, Дж. Вуд, З. Ф. Галімова, О. С. Іссерс, Н. М. Кисельова, В. В. Леонт'єв, С. Ф. Соколовська, Є. С. Смирнова, Є. А. Сурова та інші.

Похвалу і комплімент розглядають як тактики, що реалізують позитивно-оцінні стратегії [144, с. 5]. Ми солідарні з думкою Н. Бігунової, що "позитивно-оцінні мовленнєві акти похвали і компліменту характеризуються поліінтенціональністю". Головною вважаємо інтенцію вираження емоційного стану і позитивної оцінки. Використання цих актів загалом спрямоване на створення позитивного емоційного тла, гарного настрою, ефекту доброзичливих взаємин [42, с. 87]. Вираження оцінки є сигналом прояву емоційного стану мовця, безпосередньої та експліцитної вказівки на розподіл його симпатій / антипатій, воно пов'язане з намаганням привернути увагу співрозмовника, а отже, і здійснити на нього певний прагматичний вплив [31, с. 30–36; 73, с. 93–148].

Жіночій парадигмі поведінки властива недирективність, дифузність думки і почуття, близькість до природи, висока адаптація до чужих міркувань, здатність до імітації та репродуктивності, довірливість, душевна єдність із навколишнім світом, із бажання бути в центрі (чоловічої) уваги, прагнення стати об'єктом компліменту, прагматичність, терпимість, делікатність,

загадковість, життєва розсудливість, практичність [331, с. 6]. Жіночому мовленню притаманне мовне кліше ввічливості, що й зумовлює особливості жіночої комунікативної поведінки, і відповідно протиставляє природу чоловічих vs жіночих компліментів, адже жінки і чоловіки по-різному поведуться в комунікативних ситуаціях [198, с. 118].

Індикатором ілокуції компліменту, як вже зазначалося, є позитивне оцінне судження, яке можна висловити за допомогою як лексичних, так і синтаксичних засобів, що робить даний ілокутивний акт подібний за формою до ілокутивного акту похвали. І в такому випадку, *ілокутивна мета похвали* – реакція мовця на будь-яку дію адресата або певну ситуацію. Натомість, *ілокутивна мета компліменту* – дати адресату зрозуміти, що говорить/відчуває мовець стосовно до нього [79, с. 10]. Однак, принципова відмінність ілокутивної сили компліменту полягає в тому, що її обов'язковими компонентами є додаткові ілокутивні цілі: 1) виразити намір /бажання/ прагнення принести задоволення адресату; 2) виразити позитивне ставлення до адресата [164]. Так, *перлокутивний ефект компліменту* – приборкати співрозмовника, викликати симпатію, а *похвали* – проінформувати про успіх, досягнення [79, с. 10]. Слідом за Н. М. Кисельовою, вважаємо, що похвала – це ширша прагматична категорія, одним із структурних елементів якої є комплімент.

Провівши ретельний аналіз МА компліменту в комунікативних фрагментах чоловічого і жіночого НПМ, ми отримали відсоткові дані, питома вага яких у жНПМ – 68,4% і 31,6% – чНПМ відповідно. До того ж, виділяємо три види МА компліментів у жНПМ: – зізнання (46,7%), – підбадьорення (11,7%) і – вдячність (10%), однак у чНПМ – лише комплімент-зізнання (31,6%).

Провідною характеристикою МА компліменту є оцінний характер, тому розглядаємо його в категорії експресивів, які вербалізовані широким спектром емотивних одиниць, а саме: *метафоричними епітетами, художнім*

порівнянням, емоційно-забарвленими прикметниками з позитивним значенням оцінки, а також прислівниками-інтенсифікаторами (*absolutely, awfully, perfectly, exceedingly, extremely, enormously, incredibly, extraordinarily*), синтаксичними конструкціями *How / What...!* Детальні спостереження над вибіркою МА компліменту в чНПМ та жНПМ зафіксовані у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6.

МА компліменту в чНПМ та жНПМ

№	Типи МА компліменту	чНПМ		жНПМ	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	Комплімент-зізнання	19	31,6	28	46,7
2.	Комплімент-підбадьорення	-	-	7	11,7
3.	Комплімент-вдячність	-	-	6	10
	Разом	19	31,6	41	68,4

Екстенсивне вживання МА компліменту-зізнання у жНПМ ще раз підкреслює вміння жінки підмітити не завжди помітні речі:

(163) *Peter Walsh! All three, Lady Bruton, Hugh Whitbread, and Richard Dalloway, remembered the same thing--how passionately Peter had been in love; been rejected; gone to India; come a cropper; made a mess of things; and Richard Dalloway had a very great liking for the dear old fellow too. Milly Brush saw that; saw a depth in the brown of his eyes; saw him hesitate; consider; which interested her, as Mr. Dalloway always interested her, for what was he thinking,***She wondered***, about Peter Walsh?* [471, p. 51].

Емоційно-оцінні слова – *passionately, very great liking, dear old* – передають ставлення героїні до Пітера.

Вербалізація МА компліменту в пасажах жНПМ диктує позитивну емоційну картину:

(164)****She thought***. We make our experiments, then they make theirs. She looked at her nephew North and at her niece Peggy. They sat opposite her with the*

sun on their faces. Their perfectly healthy eggshell faces looked extraordinarily young. Peggy's blue dress stuck out like a child's muslin frock [474, p. 140].

(165)... She's like one of those birds at the Zoo, ***Rose thought***, that never flies but hops rapidly across the grass. You're like one of those statues... I think there are lovely things in the British Museum, don't you? Lots of lovely things ..." she spoke dreamily [474, p. 35].

Фрагмент МА компліменту-зізнання пронизаний метафоричними виразами – *the sun on their faces, their perfectly healthy eggshell faces*, художнім порівнянням – *you're like one of those statues*. Відтак, виділені стилістичні фігури та вокабулярні одиниці мають характер інтенсифікатора позитивної оцінки.

В уривку, який поданий нижче комплімент-підбадьорення є доказом того факту, що жінка – добра слухачка, яка вміє розрадити:

(166) *Percy drank. Well, better to have a son*, ***thought Mrs. Dempster***. *She had had a hard time of it, and couldn't help smiling at a girl like that. You'll get married, for you're pretty enough*, ***thought Mrs. Dempster***. Get married, ***She thought***, and then you'll know [471, p. 20].

Вербалізація втіхи пронизана розрадою і підтримкою – *you're pretty enough*, а з іншого боку – засторогою – *get married and you'll know*.

Комплімент-підбадьорення твориться, безпосередньо, в контексті і має на меті вплинути на емоційну сферу адресата:

(167) *Did he think? Probably the same thoughts again and again. But were they "nice" thoughts, interesting thoughts? He was a man with a temper; tenacious, faithful. Women would have felt, "Here is law. Here is order. Therefore we must cherish this man* [472, p. 11].

Оцінна лексика (*a man with a temper, tenacious, faithful*) маніфестує, з одного боку, позитивну суб'єктивну оцінку адресанта, а з іншого – є засобом підготовки до кульмінаційного моменту – *we must cherish this man* – підбадьорення .

Жіночій природі властива ввічливість, що ми і спостерігаємо в наступних прикладах МА компліменту:

(168) *Yet they're brave,***She thought***; and generous.They gave as much as they took. Had Eleanor after all any right to despise them? [474, p. 180].*

(169) *But it's very good of her to come***Eleanor thought***, looking at her [474, p. 124].*

(170) ****She felt*** as if somebody had been praising her husband to her and their marriage, and she glowed all over withiut realising that it was she herself who had praised him. She looked at him thinking to find this in his face; he would be looking magnificent...But not in the least! [475, p. 42].*

Кожен із виділених вище фрагментів – вираження подяки, дистрибуція якої відбувається в контексті МА компліменту, за допомогою емоційно-експресивних одиниць із позитивною оцінкою та конотацією.

Уривок із фрагментом чНПМ передає комплімент-зізнання, виражене насмішкою:

(171) *still the future of civilisation lies,***He thought***, in the hands of young men like that; of young men such as he was, thirty years ago; with their love of abstract principles; getting books sent out to them all the way from London to a peak in the Himalayas; reading science; reading philosophy. The future lies in the hands of young men like that,***He thought*** [474, p. 24].*

Ефект насмішки виражений уточненням – *young men such as he was, thirty years ago*, а емоційна напруга – кільцевим повтором – *in the hands of young men like that in the hands of young men like that*.

Ще однією яскравою ілюстрацією МА компліменту в чНПМ є такий приклад:

(172) ****he said*** to himself, as if with a sudden lucid freshness, "What an extraordinary woman my wife is. If I only knew what I'd done" [467, p. 95].*

(173) *And as he passed he had said to himself. "How execrably she plays" [468, p. 95].*

(174)****He said****to himself, "What a nice girl she is. What a thoroughly nice girl" [468, p. 132].

Комплімент–похвала в чНПМ виражений емоційно-забарвленим прикметником – *superb*, який підсилений прислівником-інтенсифікатором – *absolutely* задля досягнення емоційного ефекту вираження захоплення:

(175)"...*they have two motor cars, but Mr. Morris still mends the boots on Sunday: it is superb, it is absolutely superb,*****thought Peter Walsh****, *swaying a little backwards and forwards with his liqueur glass in his hand among the hairy red chairs and ash-trays, feeling very well pleased with himself, for the Morrises liked him. Yes, they liked a man who said, "Bartlett pears." They liked him,*****He felt****[471, p. 76].

Отож, моделі чоловічого і жіночого компліменту в чНПМ vs жНПМ досить різні: по-перше, доказом цього є значна різниця у вживанні засобів їхнього вираження, по-друге, в чНПМ ми виділяємо лише комплімент-зізнання, тоді як у жНПМ – комплімент-зізнання, комплімент-підбадьорення і комплімент-вдячність. Для жінки комплімент – це мовленнєвий засіб вираження схвалення або заохочення, позитивної оцінки, дружнього ставлення до адресата, експліцитна зацікавленість у сімейних справах і вихованні дітей. Іншими словами, дати адресатові зрозуміти, що ВОНА відчуває до нього. Натомість, для чоловіка – це спосіб проінформувати, при потребі дати позитивну оцінку, тому вони частіше вербалізують компліменти в ситуаціях, зумовлених правилами етикету або громадської ввічливості.

4.4.3. Тактика імітування живого діалогу. "Вектор" мовленнєвої поведінки автора, що реалізується у виборі системи продуманих адресантом поетапних мовленнєвих дій і призводять до скорочення наративної дистанції між автором та читачем досліджує *комунікативна стратегія інтимізації*. Іншими словами, це лінія мовленнєвої поведінки, обрана на основі усвідомлення комунікативної ситуації в цілому і спрямована на досягнення

ефекту прямого, дружнього і умовно синхронного спілкування із читачем. Реалізуючи комунікативну стратегію інтимізації низкою тактик, кожен автор обирає і поєднує сталий перелік засобів інтимізації у свій власний, унікальний, індивідуальний спосіб, характерний лише для його ідіостилу [253, с. 69]. Так, індивідуальний стиль є фільтром, що слугує для добору відповідної лексики, фразеології, комунікативних прийомів [263, с. 33–38].

Основними категоріями художнього тексту є автор і персонаж, які завжди займають центральне місце у художньому творі. Це є наслідком його антропоцентричності, що і зумовлює специфіку індивідуально-авторського почерку – фемінного стилю, характерними рисами якого є щирість, відвертість, чутливість, вміння розрадити [106]. Досліджуючи комунікативну стратегію інтимізації, ми дотримуємось класифікації А. Л. Палійчук, і виділяємо в ній *тактику імітування живого діалогу*, що вербалізована в тексті через *невласне-прямий діалог* задля встановлення контакту або залучення адресата/створення ефекту присутності; її мета – залучення до роздумів, створивши атмосферу довіри, доброзичливості. Потрібно зазначити, що такий підхід до аналізу художнього твору базується на інтерпретації тексту в аспекті його створення (позиція автора) та сприйняття (позиція читача), в аспекті його дії на читача [106].

Інтимізація наративної оповіді виражена через тактику імітування живого діалогу, що вербалізована *невласне-прямим діалогом* (далі – НПД) – конструкцією, де персонаж ставить питання і сам дає на них відповіді, які існують у його свідомості. НПД будується так, що один із мовців постає у двох ролях: і як мовець, і як слухач [169, с. 283].

Засоби вираження тактики імітування живого діалогу у жНПМ характеризуються емоційною насиченістю, адже вони вербалізовані *лексичними і синтаксичним повторами, анафорою і епіфорою, метафорою, художнім порівнянням, двокомпонентними сполученнями* тощо. Дещо меншою емоційною експресивністю характеризується тактика імітування живого діалогу в чНПМ,

яка виражена зазвичай лише *анафорою і епіфорою*. Серед усіх проаналізованих прикладів кількість уривків з чНПД є в 3 рази меншою (17 випадків, що становить 25% від загальної кількості), натомість у жНПД – 52 приклади, і цей показник рівний 75%. Як видається, така розбіжність у відсотковому співвідношенні вкотре свідчить про невпевненість, нерішучість, розгубленість жінки, її поліінтенційні спроби знайти правильну відповідь на ті чи інші внутрішні питання.

Фрагменти з жНПД дозволяють активізувати роль персонажів, збільшивши їхню участь у творі:

(176) *'But who am I, who lean on this gate and watch my setter nose in a circle? I think sometimes (I am not twenty yet) I am not a woman, but the light that falls on this gate, on this ground. I am the seasons, I think sometimes, January, May, November; the mud, the mist, the dawn* [473, p. 44].

НПД створює ілюзію розмови, що має на меті вплинути на емоційну сферу адресата. Емотивність вокабулярних одиниць помітно наростає у відповіді на запитання, яка підсилена метафоричними виразами.

Експресія жНПД пронизана ефектом присутності "тут і зараз", іншими словами, складається враження, що адресат включений у розмову, є її активним учасником. Для опису емоційної насиченості, автор вдається до використання риторичного запитання та оклику, які покликані зосередити увагу адресата на певних моментах, посилити виразність тексту:

(177) *His arm was almost like a young man's arm, ***Mrs. Ramsay thought***, thin and hard, and***She thought*** with delight how strong he still was, though he was over sixty, and how untamed and optimistic, and how strange it was that being convinced, as he was, of all sorts of horrors, seemed not to depress him, but to cheer him. Was it not odd, ****she reflected? **** Indeed he seemed to her sometimes made differently from other people, born blind, deaf and dumb, to the ordinary things, but to the extraordinary things, with an eye like an eagle's. His understanding often astonished her. But did he notice the flowers? No. Did he notice*

the view? No. Did he even notice his own daughter's beauty, or whether there was pudding on his plate or roast beef? [471, p. 31].

Емотивна експресія жНПМ вербалізована риторичними запитаннями, які своєю градацією переходять в НПД, в структурі якого трапляються: метафоричний вираз – *born blind, deaf and dumb to the ordinary things*, який переходить в антитезу – *but to the extraordinary things, with an eye like an eagle's*. жНПМ характеризується емоційністю, про що свідчать стилістичні фігури, проаналізовані вище.

Відображаючи емоційне сприйняття події, героїня роману М. Сінклер послуговується НПД, що, за виразом М. М. Бахтіна, означає, що "самосвідомість діалогізується":

*(178) She was alone with Eleanor in the cab. And they were passing houses. Where does she begin, and where do I end?****She thought***. . . . On they drove. They were two living people, driving across London; two sparks of life enclosed in two separate bodies; and those sparks of life enclosed in two separate bodies are at this moment,***She thought***, driving past a picture palace. But what is this moment; and what are we? The puzzle was too difficult for her to solve it***She sighed**** [466, p. 24].

Питально-відповідальний характер є наслідком збудженого емоційного настрою дійової особи, а уривчастість оповіді пунктуаційно виділено – *On they drove*, що зорово підкреслює внутрішні переживання. Емоційний внутрішній стан підсилюється метафорами – *two sparks of life enclosed in two separate bodies* (анафоричний повтор) і *puzzle was difficult to solve*. Проте відповіді на питання роз'яснюють, заспокоюють.

(179) She was probably sitting on the sofa watching them, and thinking. They made the house spring-like because people were coming. Would the people notice that the house was spring-like? Would they realise ? People did not seem to realise anything. They would patronise the flowers . . . they ought to feel wild with joy ;

join hands and dance round the flowers. They would patronise the flowers . . . [465, p. 24]

Менш чисельним є використання НПД у мовленні чоловічих персонажів і це можна пояснити тим, що вони – більш впевнені та рішучі, навіть у своїх думках. Проте, все ж таки, ми виявили кілька яскравих прикладів:

(180) *"I will come," said Peter, but he sat on for a moment. What is this terror? what is this ecstasy?***He thought**** to himself. What is it that fills me with extraordinary excitement? **It is Clarissa,** ***He said*** [471, p. 93].*

Семантика питально-відповідальних структур актуалізована контактними синтаксичними конструкціями, які створюють ефект нарощення напруги і позитивної оцінки до людини, яку персонаж безтямно любить.

(181) *He stood stock-still, by the urn, with the geranium flowing over it. How many men in a thousand million,***He asked*** himself, reach Z after all? Surely the leader of a forlorn hope may ask himself that, and answer, without treachery to the expedition behind him, "One perhaps." One in a generation [475, p. 15].*

Емоційність повідомлення – нейтральна, експресія – стримана, проте, прагматична ціль – досягнута, адже спонукає адресата до роздумів.

Отже, тактика імітування живого діалогу в канві жНПМ vs чНПМ реалізована невластиво-прямим діалогом, який, з одного боку, є засобом уникнення одноманітності синтаксичного вираження, а з іншого – реалізовує індивідуально-авторську інтенцію, знімає ефект штучного проникання в жіночу свідомість, жіночий внутрішній світ. Значна диспропорція вживання НПД у чНПМ та жНПМ визначається нерішучістю, невпевненістю персонажа-жінки, що не можемо сказати про персонажа-чоловіка .

Висновки до розділу 4

Комунікативно-прагматичні та стилістичні особливості чоловічого і жіночого голосу детерміновані гендерними особливостями статі. У художньому творі, який не мислимий без контексту, гендерну маркованість МА зафіксовано

на лексичному та синтаксичному рівнях, аналіз яких дає чітку картину світогляду і світосприйняття жінки-письменниці, її вміння послуговуватись лексико-стилістичними засобами для вираження образного простору жіночої психологічної прози у романах В. Вулф, Д. Річардсон і М. Сінклер.

Прагматична установка чНПМ vs жНПМ реалізується за допомогою певних когнітивних і модальних мовних сигналів, які передбачають застосування теорії мовленнєвих актів, де чітко виражена чоловіча і жіноча вербальна поведінка, їхні індивідуальні комунікативні стратегії і тактики. У дослідженні виділено чотири МА. МА експресиву – засіб звернення до глибинної підсвідомості персонажів-чоловіків та персонажів-жінок у НПМ; МА директиву – непряме вираження поради, яке яскраво виражене у жНПМ; МА репрезентативу – МА роздум-опис та МА роздум-пояснення – засіб деталізації, домінування якого спостерігаємо в жНПМ; МА комісиву – комісив-менасив та комісив-промісив – засіб вираження співпереживання, підтримки та втіхи у жНПМ, тоді як в чНПМ – влада, егоцентричність.

Різниця у використанні мовних засобів у чНПМ vs жНПМ зумовлена біологічним походженням, тобто жіночою природою, якій характерна пом'якшено-ввічлива, проте емоційно-експресивна манера подачі думки. Різні форми апелювання до сентиментів у чНПМ та жНПМ проявляються у використанні значної кількості образних засобів: метафор, епітетів, художнього порівняння, персоніфікації, перифрази, гіперболи, літоти, антитези; синтаксичних паралелізмів (анафоричний, епіфоричний, кільцевий повтор), градації, двох та трьохкомпонентних однорідних структур, каталогів. Проекція емоційного тону жіночої мовної картини більшою мірою властива жНПМ, значно меншою – чНПМ.

Переважаючі форми увічливості (позитивна і негативна) у жНПМ характеризують жінку як уважного та чуйного співрозмовника, тоді як для чНПМ більш притаманне інформативне спілкування, що вирізняється сухістю і прагматичністю. Під позитивною ввічливістю розуміємо вияв дружнього

ставлення до адресата; негативна – стосується побоювання видатися нав'язливим. Як домінанта жіночого стилю спілкування, хеджування, дозволяє пом'якшити категоричність висловлень, служить засобом підтримки розмови, попереджає можливу загрозу від учасників спілкування. Вербальній поведінці персонажів-жінок у хеджуванні більш характерні засоби пом'якшення категоричності; персонажам-чоловікам – упевненість та достовірність інформації. Так, жіночий стиль спілкування орієнтований на співпрацю, чоловічий – носить владний, дієвий характер.

Для вираження емоційно-оцінного зображення думки персонажа-чоловіка і персонажа-жінки у НППМ застосовуємо тактику метафоризації – художньо-образне вираження мовлення персонажів обох статей, яка є проекцією емоційності радше у жНППМ, ніж у чНППМ. Тактика похвали – мовленнєвий засіб вираження заохочення, позитивної оцінки, дружнього ставлення до адресата. В чНППМ виділяємо комплімент-зізнання, тоді як у жНППМ – комплімент-зізнання, комплімент-підбадьорення і комплімент-вдячність. Тактика імітування живого діалогу в канві жНППМ vs чНППМ знімає ефект штучного проникання в жіночий внутрішній світ. Аналіз тактики знову ж таки свідчить про нерішучість, невпевненість персонажа-жінки, що не можемо сказати про персонажа-чоловіка .

Основні положення четвертого розділу роботи викладені в публікаціях [231; 233; 237].

ВИСНОВКИ

У дослідницькій традиції лінгвістичної гендерології простежуємо, що аналіз гендеру в мові спочатку породив теорію "дефіцитності" жіночого мовлення, а потім "диференційованості" чоловічого vs жіночого мовлення, а мова як система і відповідна реалізація мовлення відображає гендерні параметри, репрезентує гендерну маркованість в мові.

Комплексний підхід до аналізу теоретичних і практичних проблем гендерного аспекту невласне-прямого мовлення в жіночій психологічній прозі ХХ століття дає підстави зробити висновки, що фемінна комунікативна модель характеризується високою емоційністю, сентиментальністю, глибокою психологізацією – все це засвідчує значне функціонування невласне-прямого мовлення в структурі текстової комунікації жіночого типу. Інтерпретація індивідуально-авторського (жіночого) почерку крізь невласне-пряме мовлення персонажів чоловіків і жінок в англійському художньому дискурсі дає можливість створити фемінну модель письма і дослідити психологію творчості жінок-письменниць.

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє інтерпретувати гендерний аспект невласне-прямого мовлення на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях з урахуванням особливостей творчої індивідуальності В.Вулф, Д.Річардсон, М.Сінклер. Варто зазначити, що жіноча літературна традиція, "вкорінення" якої у дискурсивну культуру можна назвати спорадичним, формувалась у надрах чоловічої, що і накладає відбиток на мовну поведінку жіночої особистості і на процеси її мовної соціалізації.

Початок особливого жіночого модернізму знаменує творчість В. Вулф, Д. Річардсон, М. Сінклер, які знайшли спосіб вибудувати новий роман жіночого типу, поглиблену психологію, глибше зображення жінки, своєрідний дискурс. Відмовляючись від реального життя з його проблемами, вони пірнають у світ

переживань, почуттів, багатих асоціацій, мінливих відчуттів, у світ "уявного життя".

Вербалізуючи для читача внутрішній стан героїв, письменниці вдаються до використання чНПМ vs жНПМ, що є ознакою інтенсивної уваги до їхнього внутрішнього світу. У роботі встановлено ендофазне (внутрішнє) НПМ, мовними засобами втілення якого постають: внутрішні рефлексії, внутрішній монолог, внутрішній діалог та потік свідомості.

Значення гендерного фактора в мовній картині світу ставить у центр уваги мовну особистість, важливим елементом якої є стать. У роботі розрізняємо два типи гендерного стилю: 1) базовий стиль, пов'язаний із фізіологічною статтю суб'єкта мови; 2) імітований стиль – стилізація під мовлення особи протилежної статі, властивих протилежній статі. Опозиція автор – оповідач пояснює, що автором аналізованих творів є жінка – носії базового гендерного стилю, тоді як оповідачем, від імені якого ведеться розповідь, може бути чоловік, мова якого репрезентує імітований гендерний стиль. Оскільки мовну особистість персонажа в нашому дослідженні розглядаємо як "реальну особу", тому і розрізняємо мовну особистість чоловіка та мовну особистість жінки, яка є проекцією на чоловіче vs жіноче НПМ.

Після тисячолітньої епохи дискурсивного "мовчання" жіночий "голос" має свої особливості: жінка-авторка задіює усе багатство сенсорики, своєрідне візуальне мовлення, вона вміє "прикрашувати" реальність, делікатно змальовує почуття і характери, передає глибокий психологізм, уживаючи відповідну лексику та образні засоби. У центрі нашої уваги перебуває художній жіночий дискурс, який зароджується в надрах самого ж дискурсу, що зумовлює наявність комунікантів: адресанта, адресата та їхні наміри. Відтак, впливає тісний взаємозв'язок двох понять, які породжують одне одного: художній жіночий текст →художній жіночий дискурс.

Методологічна база дослідження гендерного аспекту у НПМ постає в роботі з опертям на антропоцентризм з урахуванням мови та мовлення, тексту

та дискурсу й авторської мовної особистість. Гендерна специфіка суб'єкта чи персонажа твору функціонує як засіб віддзеркалення його внутрішнього світу. Комплексний підхід до вивчення гендерного аспекту НПМ в англomовному художньому дискурсі передбачає поетапне застосування методів та прийомів наукового пошуку задля вивчення особливостей функціонування чНПМ vs жНПМ в жіночому художньому дискурсі на різних мовних рівнях. Методика спирається одночасно на три взаємодоповнювані підходи до вивчення НПМ, які включають загальнофілософський, загальнонауковий та лінгвістичний напрями, у межах яких ми послуговувалися відповідними методами аналізу. У процесі вивчення гендерного аспекту НПМ у художньому дискурсі було вибудовано трирівневу стратегію дослідження, яка передбачає спершу огляд та аналіз теоретичного фундаменту задля встановлення рамок наукового пошуку, обстеження, опису, порівняння та класифікації різнорівневих характеристик з одного боку гендеру, з іншого – НПМ. Другий етап передбачає відбір НПМ методом суцільної вибірки із 14-ти творів англійських письменниць, які поділяємо за принципом базового та імітованого гендерного стилів на чНПМ та жНПМ. І завершальний третій етап, на якому простежуємо, систематизуємо та узагальнюємо актуалізацію гендерного чинника у чНПМ vs жНПМ на лексико-граматичному, комунікативно-прагматичному та стилістичному рівнях.

Аналіз лінгвістичної структури чНПМ vs жНПМ свідчить, що морфологічні ознаки відіграють значну роль в демаркації чНПМ vs жНПМ як одного із видів лінгвопрагматичних форм оповіді. Різноманітність способів уведення чНПМ vs жНПМ в канву художнього дискурсу пояснюється тим, що вона є органічним поєднанням позицій автора і персонажа. Критеріями виокремлення НПМ з авторської оповіді служать: прономінальна транспозиція, темпоральне зрушення, модально-прагматичний і синтаксичний аспекти.

У плані прономінальної системи традиційним для НПМ (чНПМ vs жНПМ) є форми *he* та *she*, тому що в ній присутній автор: він не зникає і не розчиняється, другим за частотою вживання виступають займенники *I* і *you* –

віддзеркалення самого автора, який перейняв на себе головну роль. *You*-форми констатуємо у чНПМ vs жНПМ, коли автор-оповідач чи персонаж звертається до свого внутрішнього "Я" для того, щоб подумки поговорити із собою. Менш частотною виявилася форма займенника *we*.

Часовий каркас чНПМ vs жНПМ характеризується відносно вільною граматичною організацією, проте різновекторними часовими пластами, оскільки події чНПМ vs жНПМ передаються і розгортаються через міркування, спогади, зізнання, розповіді героїв та самоспостереження персонажів. Результати дослідження вказують на те, що персонажі-чоловіки та персонажі-жінки найчастіше вдаються до інтроспекції, на другому місці – ретроспекція і на останньому – проспекція.

Лексичний склад чНПМ vs жНПМ повно відображає творчу індивідуальність письменника. Превалювання у мові жінок модальних операторів проявляється як наслідок невпевненості, невизначеності і нерішучості жіночого мовлення. Емоційно-експресивна лексика у жНПМ свідчить про яскраво виражену експресію жіночої емоційності, натомість чНПМ – емоційно нейтральне. Ще одним виявом жіночої емотивності на лексичному рівні є "чоловічі" та "жіночі" вигуки, які передають спектр позитивних та негативних емоцій, різні психічні стани у чНПМ vs жНПМ як засобів комунікативного ефекту, з високим ступенем експресивності, які здатні забарвити досить нейтральне висловлювання.

Тексти авторів-жінок на синтаксичному рівні навантаженні питальними конструкціями та експресивно-редукованими структурами (еліптичні і номінативні речення, апосіопеза, парцельовані та сегментовані конструкції), що надають чНПМ та жНПМ яскравішого емоційного забарвлення, посилюють психологізацію зображення, відчутно динамізують живе мовлення, виступають ознакою його природності, служать засобом конденсованого і легкого виразу думки, почуття. Як синтактико-стилістичне явище чНПМ та жНПМ поєднує у

собі граматичні параметри з експресивно-емоційною напругою, завдяки чому займає чільне місце у сфері прагмастилістичних засобів.

Прагматика вивчає особистісний фактор письменниці-жінки у чНПМ vs жНПМ через вербальну поведінку персонажів-чоловіків і персонажів-жінок та їхні індивідуальні дискурсивні стратегії й тактики. Прагматичне дослідження особливостей чНПМ vs жНПМ передбачає застосування теорії мовленнєвих актів, в основу якої покладено ілокутивну мету. Виявлено наявність 4-х типів непрямих мовленнєвих актів: експресиви, директиви, репрезентативи та комісиви.

Категорія ввічливості має зв'язок із гендерним аспектом. Мова допомагає людям висловити свою ідентичність і свою стать, а разом із тим фіксує чоловічі і жіночі характеристики мовлення. Як показує аналіз, жінки частіше "перестраховуються" у мовленні, їм властиві засоби пом'якшення категоричності. На відміну від жінок, персонажі-чоловіки при хеджуванні вживають епістемічні модальні форми, що передають ступінь впевненості та достовірності інформації, виражають припущення, обов'язок, намір. Виявлено, що домінантою жіночого стилю спілкування є хеджування. По-перше, він дозволяє пом'якшити категоричність висловлень і попереджає можливу загрозу від учасників спілкування; по-друге, подібні форми служать для підтримки розмови, коли відсутня своєчасна реакція з боку співрозмовника. Жінки ввічливіші у спілкуванні, аніж чоловіки; жіночий стиль спілкування більше зорієнтований на співпрацю, тоді як чоловічий – на суперництво.

Фемінна комунікативна поведінка наповнена різноманітними емоційними станами, що і є багатим полем для дослідження емотивності. У вираженні емоційно-оцінного опису дій персонажів комуніканти застосовують стратегії як позитивної, так і негативної ввічливості, кожна з яких представлена різними видами тактик: метафоризації, похвали, імітування живого діалогу.

Отже, комунікативній поведінці жіночих персонажів характерна висока емоційна "напруга" і експресія, чуттєвість, глибока психологізація,

недирективність, невпевненість, дифузність думки, близькість до сім'ї, висока адаптація до чужих міркувань, вміння допомогти, згладити ситуацію. Натомість чоловічій комунікації характерні емоційно-забарвлені слова з нейтральним значенням, зниження лексичних засобів, директивність, впевненість.

Проведене дослідження передбачає появу подальших досліджень мовних особливостей невласне-прямого мовлення чоловіків і жінок. Перспективним у майбутньому є дослідження гендерних стратегій і тактик реалізації інтенцій персонажа-жінки і персонажа-чоловіка. Спеціального аналізу і порівняння потребує жіноча концептуальна метафора у психологічній жіночій прозі ХХ століття у порівнянні з чоловічою концептуальною метафорою. Цікавим видається створення зіставної моделі лексико-граматичної, комунікативно-прагматичної, стилістичної моделі функціональності невласне-прямого мовлення чоловічого та жіночого типу на основі романів, написаних автором-чоловіком та автором-жінкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія / В. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1973. – 366 с.
3. Александрова В. Г. Структурно-синтаксическое кодирование информации мужчинами и женщинами / В. Г. Александрова // Актуальні проблеми металінгвістики : [зб. ст. за матер. III міжнар. наук. конф.]. – Черкаси : Видавн. центр Черкас. Нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2003. – Ч. 1. – С. 69–74.
4. Амосова Н. Н. Слово и контекст / Н. Н. Амосова // Очерки по лексикологии, фразеологии и стилистике : учен.зап. ЛГУ. – Л. : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1958. – Т. 243. – Вып. 42. – Ч. 2. – С. 3–23.
5. Аналіз і синтез, як методи наукового пізнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/shpora-philosophy/633-42-analz-sintez-yak-metodi-naukovogo-pznannya.html>.
6. Андриевская А. А. Несобственно-прямая речь в прозе Луи Арагона / А. А. Андриевская. – К. : Изд-во Киев.ун-та, 1967. – 171 с.
7. Анипкина Л. Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте / Л.Н. Анипкина // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 58–65.
8. Анисимова А. В. Особенности функционирования английских эмотивных прилагательных в гендерном аспекте: на материале женских журналов и романов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Анисимова Анна Вениаминовна. – СПб., 2010. – 225 с.
9. Арестова А. А. Языковая картина мира: лингвокультурологические и гендерные особенности : монография / А. А. Арестова – Тамбов : Изд-во ТОИПКРО, 2006. – 131 с.

10. Аристотель. Поэтика / Аристотель // Античные теории языка и стиля. – М., 1927. – С. 254.

11. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. / И. В. Арнольд. – 4-е изд. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2012. – 144 с.

12. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение 1973. – 182 с.

13. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учеб. для вузов / И.В. Арнольд. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2002. – 384 с.

14. Арон Р. Избранное: введение в философию истории / Р. Арон.– М. : ПЕР СЭ ; СПб. : Ун-тская книга, 2000. – 543 с.

15. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

16. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.

17. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 338 с.

18. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. – №4.– С. 356–367.

19. Арцишевська А. Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови (на матеріалі англомовних оповідань) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Л. Арцишевська. – Львів, 2001. – 20 с.

20. Бабаликашвили Н. Г. Форма несобственно-прямой речи и ее эволюция: (на материале англ. прозы XVIII–XX в.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Г. Бабаликашвили. – Тбилиси, 1986. – 23 с.

21. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. – 394 с.
22. Барбанюк О. О. Співвідношення понять образ автора. «Смерть автора» в лінгвістиці тексту [Електронний ресурс] / О.О. Барбанюк. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_2/026_031.pdf.
23. Батюк Г. О. Художня специфіка модерністської прози Вірджинії Вулф : автореф дис. на здобуття наук.ступення канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Г. О. Батюк. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
24. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин //Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424с.
25. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : Худ. л-ра, 1986. – 543 с.
26. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. М. Бахтін // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996. – С. 318–323.
27. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Видавн. центр Львів. нац. ун-ту, 2003. – 247 с.
28. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
29. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Центр учбов. літ-ри, 2008. – 386 с.
30. Бедзир Н. П. Литературоведческие исследования [Електронний ресурс] / Н. П. Бедзир. – Режим доступу: <http://nataliabedzir.com/2013/>.
31. Беженова И. С. Прагматическая функция обозначения эмоций в художественном тексте / И. С. Беженова // Прагматика и логика дискурса : сб. науч. тр. – Ижевск : Изд-во Удмурт. гос. ун-та, 1991. – С. 30–36.
32. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н.А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 215 с.

33. Безноса А. Граматичні індикатори вираження ввічливості (з історії вивчення питання) / Алла Безноса // Лінгвістичні студії. – 2008. – Вип.17. – С. 176–181.

34. Белозьорова Ю. С. Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол наук : спец. 10.02.04 « Германські мови» / Ю.С. Белозьорова. – Запоріжжя, 2005. – 22 с.

35. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с.

36. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник / В. П. Белянин. — 2-е изд. — Москва : Флинта : Московский психолого-социальный институт, 2004. — 232 с.

37. Бенвенист Э. Общая лингвистика : пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.

38. Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.

39. Бехта І. А. Невласне-пряма мова в структурі жанру малих форм (на матеріалі американського «short story» ХІХ–ХХ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Бехта Іван Антонович. – Львів, 1993. – 188 с.

40. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 40 с.

41. Бисималиева М. К. О понятиях «текст» и «дискурс» / М. К. Бисималиева // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 78–82.

42. Бігунова Н. Схвалення, похвала, комплімент та лестощі як тактики реалізації стратегії пом'якшення висловлювання [Електронний ресурс] / Наталя Бігунова. – Режим доступу: http://journal.mandrivets.com/images/file/Bigu15_1.pdf.

43. Білодід І. К. Синтаксис Романа «Вершники» Ю. Яновського / І. К. Білодід // Мовознавство. – 1955. – Т. ХІІІ. – С. 48–49.

44. Білоконенко І. С. Емоційно-експресивна лексика у циклі сонетів Едмунда Спенсера «Amoretti» [Електронний ресурс] / І. С. Білоконенко. – Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/lvk_2010_20_3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/lvk_2010_20_3%20(1).pdf).

45. Блинова І. А. Взаємодія мовленнєвих форм у художньому прозовому дискурсі (на матеріалі англійської, української та французької мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І. А. Блинова. – Донецьк, 2011. – 20 с.

46. Бовуар С. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 392 с.

47. Бовуар С. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – К. : Основи, 1995. – Т. 2. – 394 с.

48. Большая психологическая энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychology.academic.ru/1066/маскулинность>.

49. Бондаренко О. С. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.

50. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект використання звертань у персонажному мовленні сучасної британської драми [Електронний ресурс] / Н. Д. Борисенко. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/2600/1/05bndsbd.pdf.

51. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Д. Борисенко. – К., 2003. – 20 с.

52. Борисенко Н. Д. Засоби вираження епістемічної модальності у мовленні героїв сучасної британської драми: гендерний аспект [Електронний ресурс] / Н. Д. Борисенко. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/8360/97/>.

53. Ботіна Л. Й. Про дослідження гендерних особливостей мовленнєвої комунікації у науковому товаристві / Л. Й. Ботіна // Наукові записки Ін-ту

психології імені Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Ніка-Центр, 2010. – Вип. 38. – С. 97–104.

54. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М. П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.

55. Бредбері М. Британський роман нового часу / Малком Бредбері ; пер. з англ. Віктора Дмитрука. – К. : Ксенія Сладкевич, 2011. – 480 с.

56. Булатова А. П. Концептуализация знания в искусствоведческом дискурсе / А. П. Булатова // Вестник Московского ун-та. Серия 9: «Филология». – 1999. – № 4. – С. 34–49.

57. Булаховський Л. А. Вибрані праці : [в 5 т.]. Т.1. Загальне мовознавство / Л. А. Булаховський. – К. : Наук. думка, 1975. – 495 с.

58. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9–18 ст. : дис... д-ра філол. наук : 10.02.05 / Бурбело Валентина Броніславівна. – К., 1999. – 580 с.

59. Буць Ж. В. Специфіка мовленнєвих актів жіночих персонажів французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть / Ж. В. Буць // Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія» Серія Філологічна. – 2012. – С. 41–44.

60. Бушманова Н. И. Проблема интертекста в литературе английского модернизма (проза Д.Х. Лоуренса и В. Вульф) : дис. ... д-ра филол. наук. 10.01.05 / Наталья Игоревна Бушманова. – М., 1996. – 401 с.

61. Вавринюк Т. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні на матеріалі Ліни Костенко [Електронний ресурс] / Т. Вавринюк. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/PhSt_2010_4_11.pdf.

62. Василенко В. Ф. Стилїстика прози Юрія Казакова : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / В. Ф. Василенко. – Х., 2002. – 17 с.

63. Вежбицкая А. Речевые акты / Анна Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – С. 251–275.

64. Вежбицкая А. Семантика междометия / А. Вежбицкая // Семантические универсалии и описание языков. – М. : Язык русской культуры, 1999. – С. 611–649.

65. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Избранные труды-исследования по русской грамматике. – М., 1975. – С. 53–87.

66. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1971. – 239 с.

67. Виноградов В. В. О языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 360 с.

68. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець – К. : Наук. думка, 1988. – 225 с.

69. Власенко В., Яцик С. Емоційно-експресивні засоби та їх стилістичні функції у поетичній мові Ліни Костенко / В. Власенко, С. Яцик // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2002. – № 9. – С. 142–145.

70. Волошинов В. Н. Конструкция высказывания / В. Н. Волошинов // Литературная учеба. – 1930. – № 3. – С. 65–87.

71. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке. – Л. : Прибой, 1930. – 188 с.

72. Волчанська Г. В. Функціонування займенникових слів у структурі тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Волчанська. – Кіровоград, 2004. – 19 с.

73. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.

74. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
75. Вохрышева Е. В. Коммуникативные стратегии диалогического взаимодействия в новоанглийском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Вохрышева. – СПб. : РГПУ имени А.И. Герцена, 2001. – 41 с.
76. Врабель Т. Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Томаш Томашович Врабель. – Донецьк, 2005. – 242 с.
77. Вулф В. Власний простір / В. Вулф. – К. : Альтернатива, 1999. – 112 с.
78. Гаибова М. Т. Прагматический анализ художественного текста / М. Т. Гаибова. – Баку : Изд-во АГУ, 1986. – 88 с.
79. Галимова З. Ф. Тактики комплимента и похвалы в конструировании "положительного образа" женщины-собеседницы (на материале ток-шоу) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.19 "Теория языка" / З. Ф. Галимова. – Ижевск, 2009. – 20 с.
80. Галич О. А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 200 с.
81. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Изд-во Лит-ры на иностр. яз., 1958. – 459 с.
82. Гальперин И. Р. Текст як об'єкт лінгвістического дослідження / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
83. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : монографія / Микола Васильович Гамзюк. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2000. – 256 с.
84. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз / Н. Гапон. – Львів : Літопис, 2002. – 310 с.

85. Гафарова А. С. Художественный текст vs художественный дискурс [Електронний ресурс] / А. С. Гафарова. – Режим доступу: <http://rgf.tversu.ru/node/486>.

86. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеда. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.

87. Гингер С. Женский мозг – мужской мозг [Электронный ресурс] / Серж Гингер // Выступление на XI конгрессе Европейской ассоциации психотерапии «Психотерапия – идентичность и противоречия». – Режим доступа: <http://woman.health-ua.com/article/12.html>.

88. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л.Я. Гинзбург. – Л. : Худ. л-ра, 1977. – 450 с.

89. Гладуш Н. Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу : [навч. посіб.] / Надія Федорівна Гладуш. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2005. – 200 с.

90. Гладько С. В. Семантико-когнітивний аспект показників емотивності англomовного художнього тексту / С. В. Гладько // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : "Філологія". – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 104–115.

91. Глущенко О. О. Вивчення гендерних особливостей мовлення в історичному аспекті / О. О. Глущенко // Наукові праці. – Т. 70. Філологія. – Вип. 57. – С. 108–111.

92. Гнатюк Л. Ввічливість і мовленнєвий етикет в умовах інтерперсональної комунікації. Прагматичні й функціонально – комунікативні аспекти. [Електронний ресурс] / Л. Гнатюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvkhdu/2009_9/reports/213–220.pdf.

93. Гнезділова Я. В. Емоційність vs Емотивність [Електронний ресурс] / Я. В. Гнезділова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vknlu/fil/2012_1/Gnezdilova.pdf.

94. Головащенко І. О. Історія становлення теорії гендеру: дослідницька практика та міждисциплінарне дослідження [Електронний ресурс] / І. О. Головащенко. – Режим доступу: conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/golowashenko2.php.

95. Головащенко І. О. Філософія гендеру в історичній перспективі соціогуманітаристики [Електронний ресурс] / І. О. Головащенко. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/znanosv/2014/txt/Golovashenko.pdf>.

96. Голосова Т. М. Категоріальна домінанта часу в художньому тексті (на матеріалі російської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т.М. Голосова. – Черкаси, 1995. – 21 с.

97. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. М. Голосова. – К., 2002. – 36 с.

98. Гонгало В. Аналіз лексико-стилістичних засобів вираження образу кохання в текстах пісень британської групи «Beatles» / Вікторія Гонгало // Humanities & Social Sciences (Lviv, 14–16 may 2009). – Lviv, 2009. – P. 80–83.

99. Гончарова Е. А. Лингвостилистические особенности «авторской» и "персональной" несобственно-прямой речи / Е. А. Гончарова // Стилистика художественной речи. – Липецк : Ясень, 1977. – С. 67–74.

100. Гончарова Е. А. Несобственно-прямая речь в современной немецкой художественной прозе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Е. А. Гончарова. – Л. : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1968. – 22 с.

101. Гордон Д. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 276–302.

102. Горошко Е. И. Гендерные исследования в лингвистике сегодня / Е. И. Горошко, А. В. Кирилина // Гендерные исследования. – Х., 1999. – № 2. – С. 234–241.

103. Горошко Е. И. Гендерные особенности русскоязычного Интернета [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко // Наукові записки Луганського нац. ун-ту : зб. наук.пр. Серія «Філологічні науки». – Луганськ : Альма-матер, 2004. – Вип. 5. – Т. 3. – Режим доступу: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=22>.

104. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского стиля письма / Е. И. Горошко // Гендерный фактор в языке и коммуникации. – Иваново, 1999. – С. 28–41.

105. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко. – М. ; Х. : ПД «ИНЖЕК», 2003. – 437 с.

106. Гоца Н. М. Емотивний простір у лінгвістично-стилістичному аналізі художнього тексту: образ персонажа та образ автора [Електронний ресурс] / Н. М. Гоца. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Philologia/31462.doc.htm.

107. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XVI. – С. 217–236.

108. Гречина Е. В. Гендерный аспект функционального поля инициальности диалогической речи (на материале французского языка) [Электронный ресурс] / Е. В. Гречина. – Режим доступа: <http://mixport.ru>.

109. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.

110. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / під ред. Ліліани Гентош, Оксани Кісь. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2003. – 250 с.

111. Данильченко Т. В. Особливості комунікативної поведінки чоловіків та жінок [Електронний ресурс] / Т. В. Данильченко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_1/29.pdf.

112. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української та російської мов) / Т. Дегтярьова // Вісник СумДУ. – 2004. – №1 (60). – С. 46–52.

113. Дейк ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.
114. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Теум А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 319 с.
115. Дельоз Ж. Бажання та насолода / Ж. Дельоз // Фуко М. Історія сексуальності. – Х. : Око, 2000. – Т. 2. – С. 12.
116. Дельоз Ж. Фрагменти з книги "Переговори" / Ж. Дельоз // Фуко М. Історія сексуальності. Т.2. Інструмент насолоди. – Х. : ОКО, 1999. – С. 254–273.
117. Демченко Е. В. Семантико-синтаксические средства выражения категории вежливости в английском и русском языках : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Демченко. – М., 2007. – 24 с.
118. Демьянков В. З. Логические аспекты семантического исследования предложения / В. З. Демьянков // Проблемы лингвистической семантики. – М. : ИНИОН АН СССР, 1981. – С. 115–132.
119. Дискурс іноземномовної комунікації : колективна монографія / під заг. ред. К. Я. Кусько. – Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2002. – 495 с.
120. Дойчик О. Я. Концептуальна метафора в ідіостилі Джуліана Барнса: поетико-когнітивний аналіз / О. Я. Дойчик // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2013. – № 1051. – Вип. 73. – С. 32–37.
121. Долгополова З. К. Модальные глаголы в английском языке / З. К. Долгополова. – М. : Прогресс, 1961. – 86 с.
122. Дончик В. Істина – особистість (Проза Павла Загребельного). Літературно-критичний нарис / В. Дончик. – К. : Радянський письменник, 1984. – 248 с.

123. Дороднова Е. В. Гендерные различия в восприятии окружающей среды / Е. В. Дороднова // Социокультурный анализ гендерных отношений : сб. науч. тр. – Саратов : СГТУ, 1998. – С. 155–156.

124. Дорош О. О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 «Романські мови» / О.О. Дорош. – К., 2006. – 20 с.

125. Дридзе Т. М. Организация и методы лингвосоциологического исследования массовой коммуникации / Т. М. Дридзе. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 281 с.

126. Дудар О. В. Структури передачі чужого мовлення в американському романному дискурсі початку ХХ ст. / О. В. Дудар // Філологічні трактати. – 2013. – Т. 5. – № 1. – С. 112–115.

127. Дудик П. С. Видільні речення в сучасній українській літературній мові / П. С. Дудик // Українська мова в школі. – 1955. – № 6. – С. 10–11.

128. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973 – 288 с.

129. Дудоладова О. В. Динаміка мовної презентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Дудоладова. – Х, 2003. – 20 с.

130. Ежов О. Н. Гендерные различия в восприятии жизненных событий / О. Н. Ежов // Социокультурный анализ жизненных отношений. – Саратов : Изд-во Саратов.ун-та, 1998. – С. 93–97.

131. Емірсуїнова Г. І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Емірсуїнова. – К., 2003. – 20 с.

132. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1982 . – 210 с.

133. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи: психолингвистическая интерпретация речевого воздействия / В. И. Жельвис. – Ярославль : Изд-во Ярославск. гос. ун-та, 1990. – 81 с.
134. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин – М. : Наука, 1982. – 154 с.
135. Жовнірук З. Л. Форми репродукції чужої мови як засіб характеристики персонажів повісті К. Вольф «Розколоте небо» / З. Л. Жовнірук // Іноземна філологія. – Львів : Вища шк., 1981. – Вип. 63. – С. 75–83.
136. Загорійчук А. Методи лінгвістичних досліджень [Електронний ресурс] / А. Загорійчук, О. В. Орловська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zagoriyчук-a-kpn-orlovska-ov-metodi-lingvistichnih-doslidzhen>.
137. Звегинцева В. А. Мысли о лингвистике / В. А. Звегинцева. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1980. – 336 с.
138. Зверева Е. А. Научная речь и модальность (система английского глагола) / Е. А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 160 с.
139. Зернецкий П. В. Динамические аспекты семантики и прагматики дискурса / П. В. Зернецкий // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин : Изд-во Калинин.ун-та, 1989. – С. 75–81
140. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, Языки русской культуры, 1999. – 275 с.
141. Ильиш Б. А. Современный английский язык / Б. А. Ильиш. – М. : Изд-во литры на иноязыках, 1948. – 348 с.
142. Иригарей Л. Пол, который не единичен / Люс Иригарей // Гендерные исследования. – М. : ХЦГИ, 1999. – № 3. – С. 64–70.
143. Исламова Э. М. Лексико-грамматические средства выражения эпистемической модальности в английском и даргинском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Элина Магомедовна Исламова. – Махачкала, 2004. – 168 с.

144. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [5-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
145. История английской литературы : учеб. пособ. для студ. филол. и лингв. ф-тов высш. пед. учеб. заведений / под ред. Н. П. Михальской. – М. : Academia, 2009. – 480 с.
146. Исхакова З. З. Текстова вербалізація емоцій в світє гендера на матеріалє англійського и французського язиків : авторєф. дис. на соискание учен.стєпени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / З. З. Исхакова. – Уфа, 2005. – 20 с.
147. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1989. – 63 с.
148. Ільченко М. Л. Повтор як втілення сугєстивної стратегії англємовного електорального дискурсу [Електронний ресурс] / М. Л. Ільченко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/vkhnu/Rgf/2011_953/11imlaed.pdf.
149. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., 1985. – 127 с.
150. Калугина Е. И. Несобственно-прямая речь в современном английском языке / Е. И. Калугина // Иностран. яз. в школе. – М., 1950. – № 5. – С. 26–35.
151. Каменская О. Л. Теория языковой личности – инструмент гендергетики / О. Л. Каменская // Доклады Второй междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (Москва, 22–23 нояб., 2001 г.). – М. : МГЛУ, 2002. – С. 184–188.
152. Каменская О. Л. Гендергетика – междисциплинарная наука / О. Л. Каменская // Тезисы докладов Второй междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (Москва, 22–23 нояб., 2001 г.). – М. : МГЛУ, 2001. – С. 62–63.

153. Канчер М. А. О трех аспектах описания языковой личности / М. А. Канчер // Коммуникативная ситуация в современной России. – Екатеринбург, 2003. – С. 50–55

154. Каптюрова О. В. Вигуки сучасної англійської мови (системний та дискурсивний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Каптюрова. – К., 2005. – 20 с.

155. Карабан В. И. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Высш. шк., 1989. – 130 с.

156. Карабка Н. О. Прагматичні особливості квесетиву як непрямого мовленнєвого акту, що імплікує заперечення [Електронний ресурс] / Н. О. Карабка. – Режим доступу: philo.pnpu.edu.ua/Zbirkyk.pdf.

157. Карасик В. И. Модальный компонент в семантике глагола : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Карасик. – М., 1982. – 21 с.

158. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

159. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов – М. : ЛКИ, 2003. – 264 с.

160. Ким Д. В. Ситуационный подход как метод научного познания / Д. В. Ким // Российская юридическая наука: состояние, проблемы, перспективы: материалы Всеросс. науч.-практ. конф., посвященной 45-летию юрид. образования на Алтае / под ред. В. Я. Музюкина, Е. С. Аничкина. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та., 2009. – С. 30–34.

161. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига и познания. – М. : «Рудомино», 2000. – С. 20–36

162. Кирилина А. В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике: Проблемы, связанные с бурным развитием / А. В. Кирилина // Доклады Второй

международ. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация» (Москва, 22–23 нояб. 2001 г.). – М. : МГЛУ, 2002. – С. 5–12.

163. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А. В. Кирилина // Филологические науки. – 1998. – №2. – С. 51–58.

164. Кисельова Н. М. Комплімент в поняттях мовленнєвої діяльності та його мовне оформлення (на матеріалі англійської мови) [Електронний ресурс] / Н.М. Кисельова. – Режим доступу: <http://www.srw.kspu.edu/?p=740>.

165. Клёцина И. С. Гендерная психология. Практикум (изд.2) /И. С. Клёцина. – СПб.: Питер, 2009. – 496с.

166. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1984. – 119 с.

167. Ковбаско Ю. Г. Розділове запитання в гендерлекті / Ю. Г. Ковбаско // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Гендерна лінгвістика. – 2009. – №. 6. – С. 310–315.

168. Ковтунова И. И. "Несобственно-прямая речь" в языке русской литературы конца 18 – первой половины 19 в. : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / И. И. Ковтунова. – М., 1956. – 17 с.

169. Кожевникова Н. А. Несобственно-прямой диалог в художественной прозе / Н. А. Кожевникова // Синтаксис и стилистика. – М. : Наука, 1976. – С. 283–300.

170. Кожевникова Н. А. Типы повествования в русской литературе XIX–XX вв. / Н.А. Кожевникова. – М. : Ин-т русского языка, 1994. – 335 с.

171. Козачишина О. Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англійських художніх текстів (на матеріалі амер. прози ХХ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» // О.Л. Козачишина. – К., 2003. – 20 с.

172. Козловський В. В. До питання дефініційної мовної модальності / В. В. Козловський // Мовознавство. – 1978. – №3. – С. 26–28.

173. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский – М. : Наука, 1984. – 175с.
174. Колшанский Г. В. О природе контекста / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1959. – № 4. – С. 47–49.
175. Колшанский Г. В. Текст как единица коммуникации / Г. В. Колшанский // Проблемы общего и германского языкознания. – М., 1978. – С.83–90.
176. Комарова З. И. Основы системной методологии современной парадигмальной лингвистике / З. И. Комарова // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – 2013. – Вып. 82. – № 24 (315). – С. 23–30.
177. Компанцева Л. Ф. Гендерные основы интернет-коммуникации в постсоветском пространстве : [монография] / Л. Ф.Компанцева. – Луганск : Альмамаатер,2006. – 392 с.
178. Кондратенко Н. В. Український модерністський і постмодерністський дискурс: комунікативно-прагматичний та текстово-синтаксичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня д-ра філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кондратенко – К., 2012. – 40 с.
179. Косенко Ю. В. Роль невербальних засобів комунікації в дискурсі прощання [Електронний ресурс] / Ю. В. Косенко. – Режим доступу: [www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/514/1/6\(78\)_4.doc](http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/514/1/6(78)_4.doc).
180. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. А. Космеда. – Х., 2001. – 20 с.
181. Коструба П. П. До питання про поняття і класифікацію неповних речень / П. П. Коструба // Питання українського мовознавства. – Львів : Львів. держ. ун-т, 1960. – Кн. 4. – С. 38–75.

182. Коцюба З. Г. Експресивність номінативних речень як перекладознавча проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / З. Г. Коцюба. – К., 2001. – 21 с.
183. Кочерган М. П. Компонентний аналіз / М. П. Кочерган // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 245–246.
184. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект : навч. посіб. / В. П. Кравець, О. М. Кікінеджи. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 124 с.
185. Країло О. В. Таксономії непрямих мовленнєвих актів у мовленні героїнь романів сучасної американської письменниці Данієли Стіл [Електронний ресурс] / О. В. Країло, О. О. Кульчицька. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/197.pdf>.
186. Красина Е. А. Семантика и прагматика русских перформативных высказываний : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Е. А. Красина. – М., 1999. – 32 с.
187. Кристева Ю. Разрушение поэтики / Ю. Кристева // М. М. Бахтин: pro et contra. Творчество и наследие М. М. Бахтина в контексте мировой культуры / сост. и коммент. К. Г. Исупова. – СПб. : РХГИ, 2002. – Т. 2. – С. 7–32.
188. Крючкова Т. Б. Некоторые экспериментальные исследования особенностей использования русского языка мужчиной и женщиной / Т. Б. Крючкова // Проблемы психолингвистики. – М., 1975. – С. 186–200.
189. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов ; отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1986. – 125 с.
190. Кузнецова І. В. Гендерні особливості презентації персонажів художнього твору: предметно-лінгвістичний аспект [Електронний ресурс] / І. В. Кузнецова. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/8451/97>.
191. Кузьмич О., Л. Парфенко Особливості вживання конструкції із чужим мовленням (на матеріалі сучасної укр. прози) [Електронний ресурс] /

О. Кузьмич, Л. Парфенко. – Режим доступу:
http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Apsf/2007_15/articles/article07.pdf.

192. Куликова В. Г. Структура спонукальних мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект) : дис. ... канд філол.наук : спец. 10.02.05 / Вікторія Григорівна Куликова. – К., 2001. – 211с.

193. Курченко Л. М. Комунікативна стратегія хеджування в дискурсі політичного інтерв'ю (гендерний аспект) [Електронний ресурс] / Л. М. Курченко. – Режим доступу: ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4778/1/02%20Курченко.pdf.

194. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Несобственно-прямая речь в литературе ГДР / Е. Я. Кусько. – Львов : Высш. шк., 1980. – 208 с.

195. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навч. посіб. для студ. старших курсів ф-тетів англ. мови / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004.– 272 с.

196. Лабов В. Исследование языка в его социальном контексте: пер. с англ. /В. Лабов // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. 7. Социолингвистика. – С. 96–182.

197. Легкий М. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / М. Легкий. – Львів : Львів. відділ. Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка, 1999. – 160 с.

198. Леонтьев В. В. Жіночі компліменти в англійській лінгвокультурі / В. В. Леонтьев // Вісник ВолДУ. Сер.2. Мовознавство.– 2001.– Вип. 1. С. 118–123.

199. Лещишин З. Потік свідомості як прийом конструювання тексту в кіно й літературі / З Лещишин // ВЛУ. Серія філол. – Львів, 2008. – Вип. 44. – Ч. 2. – С. 238–245.

200. Лингвистический энциклопедический словарь / [глав.ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов.энциклопедия, 1990. – 687 с.

201. Лисенкова О. А. Синтаксическая транспозиция в мужской и женской аффективной речи (на материале англ.яз.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. А. Лисенкова. – Нижний Новгород, 2007. – 18 с.

202. Лісова Ю. О. Синтаксичні особливості мовлення самотнього персонажа (гендерний аспект) [Електронний ресурс] / Ю. О. Лісова // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Прагмалінгвістика. – 2012. – № 6. С. 111–115.

203. Ломоносова К. Засоби реалізації контактовстановлювальної функції в текстах малої форми [Електронний ресурс] / Катерина Ломоносова. – Режим доступу: www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/images/pdf/ndumk_1_2015.pdf.

204. Лотман Ю. М. Структура художественного текста Семиотические исследования по теории искусства / Ю. М. Лотман. – М : Искусство 1970. – 384 с.

205. Лотоцька К. Я. Стилїстика англійської мови : навч. посіб. / К. Я. Лотоцька – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 254 с.

206. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.

207. Мальцева О. В. Разноуровневый повтор в англоязычном рекламном тексте (структурирование и функционирование) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. В. Мальцева. – СПб., 1991. – 20 с.

208. Мамалига А. І. Синтаксис тексту. Нариси про текст / А. І. Мамалига, В. В. Різун, М. Д. Феллер. – К. : РВЦ «Київ. ун-т», 1998. – 335 с.

209. Мамосюк О. С. Дейктичні елементи у наративній структурі художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі прозових творів Н. Саррот) / О. С. Мамосюк // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2014. – Вип. 25. – С. 232–242.

210. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі: [монографія] / А. П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.

211. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец.10.02.04. - "Германські мови" / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 40с.

212. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Издат. центр "Академия", 2001. – 208 с.

213. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови) [Електронний ресурс] / І. І. Мац. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/38321065>.

214. Методи лінгвістичних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/languages/2c0a65625b3ac68a5c53b88521216c27_0.html.

215. Методи наукового пізнання [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-8697-2.html>.

216. Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2001. – 182 с.

217. Милосердова Е. В. Прагматика речевого общения : [учеб. пособ.] / Е. В. Милосердова. – Тамбов : Изд-во Тамб.гос.ун-та им Г.Р. Державина, 2001 – 122 с.

218. Милых М. К. Конструкции с прямой речью в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. К. Милых. – Л., 1962 – 20 с.

219. Михальська А. К. Основы риторики: мысль и слово: учеб. пособ. / А. К. Михальська. – М. : Просвещение, 1996. – 416 с.

220. Михальская Н. П. Пути развития английского романа 1920–1930-х годов / Н. П. Михальская. – М. : Высш. шк., 1966. – 268 с.

221. Мірошник Л. В. Моделі часу в поезії Арсенія Тарновського : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. В. Мірошник – Х., 2005. – 18 с.

222. Міщенко А. Л. Теорія мовленнєвих актівта інструктивні тексти / А. Л. Міщенко // Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 92–95.

223. Морозова І. І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. І. Морозова. – Х., 2004. – 20 с.

224. Модуре М. Существует ли женская литературная традиция / М. Модуре // Гендерные исследования. – М. : Человек & Карьера, 1999. – № 2. – С. 171

225. Науковий Вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр.] / наук. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 382–384. Слов'янська філологія. – 340 с.

226. Наукові записки. Серія: Літературознавство / редкол.: М. Ткачук (відп. ред.) [та ін.].– Тернопіль : ТНПУ, 2008. – Вип. 25. – 347 с.

227. Наумук О. В. Мовні засоби реалізації поради: когнітивний та прагматичний аспекти : монографія / Ольга Василівна Наумук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 212 с.

228. Нелюба А. М. Гендерна лінгвістика і малопродуктивні словотворчі засоби / А. М. Нелюба // Лінгвістика : [зб. наук. пр.]. – Луганськ, 2011. – Вип. 1 (22). – Ч. 2. – С. 137–146.

229. Нера Н. Я. Пронімінальність НПМ / Н. Я. Нера // Наукові записки. Серія "Філологічна". – Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія". – 2010. – Вип.13. – С. 546–552.

230. Нера Н. Я. Явище синтаксичної редукації у структурі невласне-прямого мовлення / Н. Я. Нера // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук.пр. – К. : Міленіум, 2008. – Спецвип. 2. – С. 34–41.

231. Нера Н. Я. Емотивність як основний компонент жіночого мовлення / Н. Я. Нера // Тези звітної наук. конф. професорсько-викладцького складу ф-ту іноземних мов нац. ун-ту імені Івана Франка за 2012 рік (Львів, 7–8 лют., 2013 р.) До 75-річчя від дня народження професора Содомори А. О. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 65.

232. Нера Н. Я. Категорія темпоральності у невласне-прямому мовленні / Н. Я. Нера // Мова і культура : наук. журнал. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип.13. – Т.VIII (144) . – С. 45–51.

233. Нера Н. Я. Мовленнєвий акт поради у чНПМ vs жНПМ / Н. Я. Нера // Наук. вісник Міжнар. ун-ету. Серія: Філологія : зб. наук.пр. – Одеса : МГУ, 2015. – № 14. – С. 189–191.

234. Нера Н. Я. Мовна особистість крізь гендерні лінзи / Н. Я. Нера // Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2013. – Вип. 38. – С. 207–210.

235. Нера Н. Я. Модальність невласне-прямого мовлення / Н. Я. Нера // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75(3). – 424 с.

236. Нера Н. Я. Репрезентуючий компонент у структурі невласне-прямої мови / Н. Я. Нера // Мова і культура: наук.журнал. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VIII (108) . – С. 15–21.

237. Нера Н. Я. Стратегія хеджування у гендерному аспекті / Н. Я. Нера // Science and Education a New Dimension: Philology.– Budapest, 2013. – Vol. 4. – P. 125–128.

238. Никулихин Ю. Я. Отличие несобственно-прямой речи от других видов высказывания / Ю. Я. Никулихин //Уч.зап. ф-та иностр. яз.Тульск.пед.ин-та. – Тула, 1972. – Вып.7, т.167. – С.166–180.

239. Ніколаєнко О. А. Експресивність лексичних засобів мови як засіб впливу на адресата у текстах ораторського дискурсу республіканського Риму

[Електронний ресурс] / О. А. Ніколаєнко. – Режим доступу: <http://philology.knu.ua/files/library/stud-ling/stud-ling-8/18.pdf>.

240. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация / А. И. Новиков. – М. : Наука, 1983. – 216 с.

241. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англомовної прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. А. Обелець. – Одеса, 2006. – 20 с.

242. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англомовної прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. А. Обелець. – Одеса, 2006. – 21 с.

243. Ожигова Л. Н. Психология гендерной идентичности личности / Людмила Николаевна Ожигова. – Краснодар : Кубанский ГУ, 2006. – 290 с.

244. Омелькина О. В. Несобственно-прямая речь как лингвопрагматическая категория : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Омелькина Оксана Владимировна. – Самара, 2007. – 150 с.

245. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004 – 20 с.

246. Онопрієнко В. Наукове співтовариство як засіб самоорганізації науки / В. Онопрієнко, Н. Теппер // Вісник НАН України. – 1998. – № 3–4. – С. 3–7.

247. Оршинська Т. З. Комунікативні характеристики емоційних вигуків у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / Т. З. Оршинська. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnvnu/filolog/2007_3/6/14.pdf.

248. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації [Електронний ресурс] /

Т. Ф. Осіпова // Філологічні студії. – Режим доступу: journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/375/317.

249. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / ред. В. П. Агеєва [та ін.]. – К. : "КІС", 2004. – 536 с.

250. Особливець О. Ю. Базові засади феміністичної лінгвістики як одного із напрямків сучасних гендерних досліджень / О. Ю. Особливець // Філологічні науки. – 2008. – С. 302–305.

251. Остапенко В. І. Гендерні особливості вживання вигуків в англійській художній комунікації [Електронний ресурс] / В. І. Остапенко. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/Npkpnu_fil_2012_31_89.pdf.

252. Ощепкова Е. С. Идентификация пола автора по письменному тексту: лексико-грамматический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Екатерина Сергеевна Ощепкова. – М., 2003. – 193 с.

253. Палійчук А. Л. Ідіостильові особливості втілення комунікативної стратегії інтимізації в текстах коротких оповідань [Електронний ресурс] / А. Л. Палійчук // Науковий вісник Волинського нац.ун-ту імені Лесі Українки. – С. 69–74. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/928/3/Paliych.pdf>.

254. Панфилов В. З. Роль модальности в конституировании предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопр. Языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.

255. Пастушенко Л. Фемінна модальність тексту з погляду лінгвокультурології /Л. Пастушенко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград : РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75(4).– С. 94–98.

256. Пермякова О. В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Пермякова Оксана Владимировна. – Пермь, 2007. – 176 с.

257. Пермякова О. В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / О. В. Пермякова. – Пермь, 2007. – 19 с.

258. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Петренко. – Х., 2008. – 20 с.

259. Петренко О. Д. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження / О.Д. Петренко, Е. Ш. Ісаєв, Д. О. Петренко // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 64–70.

260. Петров В. В. На пути к когнитивной модели языка / В. В.Петров, В. И. Герасимов // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1998. – Вып. 23. – С. 5–11.

261. Петросян Г.О. Функции и формы несобственно-прямой речи в жанре исторического романа (на материале произведений А.Н. Толстого «Петр I» и Ю. Н. Тынянова "Пушкин") : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Г. О. Петросян. – Ставрополь, 2008. – 27 с.

262. Писаренко Н. Д. Внутрішньофразовий еліпсис у сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Н. Д. Писаренко.– Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.

263. Пихтовникова Л. С. Языковые фильтры: неравновесные состояния и развитие языка / Л. С. Пихтовникова // Нова філологія. – 2002. – № 1. – Запоріжжя. – С. 33–38.

264. Пищикова К. В. Стратегії домінування в аргументативному дискурсі: гендерний аналіз (на матеріалі англійської мови) : автореф.дис.на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / К. В. Пищикова. – Х., 2003. – 19 с.

265. Побережная О. Ю. Особенности языкового поведения мужской и женской языковых личностей в газетном дискурсе / О. Ю. Побережная // Мова.–2003. – № 8.– С. 204–208.

266. Погляд на творчість англомовних письменників-модерністів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrbukva.net/118746-Vzglyad-na-tvorchestvo-angloyazychnyh-pisateley-modernist...

267. Полташевская Е. С. Особенности употребления видо-временных форм в несобственно-прямой речи в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Елена Степановна Полташевская. – Львов, 1969. – 252 с.

268. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.

269. Попова З. Д. Полевая модель концепта / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – С. 12–45.

270. Попова И. А. Неполные предложения в современном русском языке / И. А. Попова // Труды института языкознания. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – Т. 2.– С. 3–137 с.

271. Попова Л. Г. Внутренняя и внешняя речь автора и персонажа в немецких и русских художественных текстах / Л. Г. Попова // Филологические науки. – 2002. – № 4. – С. 93–100.

272. Попович М. М. Мовна категорія особи: феноменологічний аспект розгляду / М. М. Попович // НВЧУ : зб. наук.праць. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 425. Романо-слов'янський дискурс. – С. 23–27.

273. Поспелов Н. С. Несобственно-прямая речь и формы ее выражения в художественной прозе И. А. Гончарова / Н. С. Поспелов // Материалы и исследования по истории русского литературного языка. – М. : ИЯЗ АН СССР, 1957. – Т. 4. – С. 218–240.

274. Потапова Р. Г. Сексолект как объект исследования в криминалистике / Р. Г. Потапова // Гендер: язык, культура, коммуникация : сб. ст. – М., 2002. – С. 302–313.
275. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
276. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
277. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : "Рефл-бук" ; К. : "Ваклер", 2001. – 656 с.
278. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. – К. : ВЦ "Київський університет", 1999. – 301 с.
279. Почепцов О. Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110–122.
280. Почепцов О. Г. Комунікативний статус як параметр мовленнєвої взаємодії / О. Г. Почепцов // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 272.
281. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища шк., 1986. – 116 с.
282. Приблуда Л. М. До проблеми визначення статусу художнього дискурсу [Електронний ресурс] / Л. М. Приблуда. – Режим доступу: <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8737/1/hd.pdf>.
283. Прима А. М. Концептуализация понятия «гендер» в романе Вирджинии Вульф "Миссис Дэллоуэй" : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / А. М. Прима – Краснодар, 2009. – 19 с.
284. Пушкарева Н. Л. Гендерная лингвистика и исторические науки / Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2001. – № 2. – С. 31–40.
285. Радзієвська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Тетяна Вадимівна Радзієвська. – М., 1998. – 390 с.

286. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика / Н. М. Разинкина. – М. : Высш. шк., 2004. – 272 с.
287. Рахилина Е. В. О тенденциях развития когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Известия РАН. Сер.лит. и яз. – 2000. – Т. 59. – № 3. – С. 3–15.
288. Ревзина О. Г. Язык и дискурс / О. Г. Ревзина // Вестник Моск. ун-та Серия 9: "Филология" – 1999. – № 1. – С. 25–33.
289. Романова Т. В. Модальность. Оценка. Эмоциональность : [монография] / Татьяна Владимировна Романова. – Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2008. – 309 с.
290. Рудницька М. Новий тип жінки / Мілена Рудницька // Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998. – 844 с.
291. Русская грамматика : в 2 т. Т. II. Синтаксис / глав. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
292. Рустамова Г. А. Лингвистические особенности несобственно-прямой речи в художественном тексте: монография / Г. А. Рустамова. – Баку : Kitab alemi, 2006. – 120 с.
293. Рыженкова С. Н. Прагматическая вариативность и её реализация в тексте : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С.Н. Рыженкова. – Минск, 2003. – 20 с.
294. Рюткенен М. Гендер и литература: проблема «женского письма» и "женского чтения" / М. Рюткенен // Филологические науки. – 2000. – № 3. – Режим доступа: http://www.a-z.ru/women_cd1/html/filologich_nauki_2.htm.
295. Рябов О. В. Женщина и женственность в философии серебряного века / О. В. Рябов. – Иваново : Ивановский гос. ун-т., 1997. – 159 с.
296. Савельева Н. О. Логіко-філософські засади вивчення деонтичної модальності / Н. О. Савельева // Вісник Житомирського держ. ун-ту. Філологічні науки. – 2014. – Вип. 5 (77). – С. 209–213.

297. Садыкова И. А. Этнокультурные традиции в речевом поведении (на материале этноречевых запретов) [Электронный ресурс] / И. А. Садыкова. – Режим доступа: <http://www.ksu.ru>.

298. Сандра Лі Б. Політика тіла / Лі Барткі Сандра // Антологія феміністичної філософії / за ред. Елісон М. Джагер та Айрис Меріон Янг. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – С. 383–392.

299. Сапаров М. А. Об организации пространственно-временного континуума художественного произведения / М. А. Сапаров // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л. : Наука, 1974. – С. 85–103.

300. Сапрун І. Р. Стилiстика роману І.С. Тургенєва «Дворянське гнiздо» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.02 «Росiйська мова» / І. Р. Сапрун. – Х., 2003. – 19 с.

301. Седих Г. І. Сучасне росiйське жiноче оповiдання: особливостi поетики та наративної органiзацiї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.01.02 «Росiйська лiтература» / Г. І. Седих. – Днiпропетровськ, 2010. – 20 с.

302. Селiванова О. О. Основи теорiї мовної комунiкацiї / О.О. Селiванова. – Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

303. Селiванова О. О. Лiнгвiстична енциклопедiя / О. О. Селiванова. – Полтава: Довкiлля. – К., 2010. – 844с.

304. Семенюк А. А. Гендернi та вiковi особливостi кооперативної мовленнєвої поведiнки в сiмейному дискурсі (на матерiалі сучасної англiйської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.04 «Германськi мови» / А. А. Семенюк. – К., 2008. – 20 с.

305. Семенюк В. Я. Внутрiшнє мовлення: лiнгвостилiстичнi аспекти iнтерпретацiї української художньої прози ХХ столiття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. Я. Семенюк. – К., 2006. – 20 с.

306. Сербез І. В. Засоби вербалізації жіночої концептуальної метафори в англійській, італійській та українській мовних картинах світу [Електронний ресурс] / І. В. Сербез // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/linds_2014_2014_16.pdf.

307. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – 242 с.

308. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Джон Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 195–222.

309. Серль Дж. Р. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Р. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 18. Лингвистический анализ естественного языка. – С. 242–263.

310. Серль Дж. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 151–169.

311. Сиксу Э. Хохот Медузы / Э. Сиксу // Гендерные исследования. – 1999. – №3. – С. 71–89.

312. Сильман Т. И. Проблемы языкового стиля Томаса Манна / Т. И. Сильман // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена. – 1960. – Т. 217. – С. 173–190.

313. Синиця І. А. Авторизуюча функція займенників у науково-гуманітарних текстах 2-ї половини XIX ст. / І. А. Синиця // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 51–58.

314. Синтаксис словосполучення і простого речення : кол. монографія / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1975. – 222 с.

315. Синчак О. П. Мундштук, сигари та «фемінне» письмо / О. Синчак // Український журнал. – К., 2007. – № 3 (21). – 43 с.
316. Синчак О. П. Прагматоричні та когнітивно-семантичні особливості жіночого автобіографічного дискурсу (на матеріалі англійської, польської і української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол наук : спец. 10.02.12 «Загальне мовознавство» / О. П. Синчак. – К., 2011. – 20 с.
317. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка : [учеб. для ин-тов иностр. языков] / Ю. М. Скребнев. – М. : Высш. шк., 2003. – 224 с.
318. Словник іншомовних слів: 23.000 слів та термінологічних словосполучень / [авт.-уклад. Л.О. Пустовіт та ін]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
319. Смирнова Е. В. Гендерные и социокультурные особенности коммуникации / Е. В. Смирнова // Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2005. – №2. – С. 131–138.
320. Смирнова Є. С. Висловлювання-ображення: комунікативно-функціональний аспект (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Є. С. Смирнова. – К., 1993. – 17 с.
321. Соколова Л. А. Несобственно-авторская (несобственно-прямая речь) как стилистическая категория / Л. А. Соколова. – Томськ : Изд-во Томского ун-та, 1968. – 290 с.
322. Соколовська С. Ф. Прагматичний потенціал комунікативної стратегії ввічливості / С. Ф. Соколовська // Вісник Житомирського держ. ун-ту. – 2009. – Вип. 46. Філологічні науки. – С. 158–161.
323. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика / Г. Я. Солганик. – М. : КомКнига, 2006. – 232 с.
324. Солганик Г. Я. К проблеме модальности текста / Г. Я. Солганик // Русский язык: Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст. Виноградовские чтения XII–XIII. – М. : Наука, 1984. – С. 173–186.

325. Спатар І. М. Фемінний тип нарації у новелістиці Елізи Ожешко й Івана Франка / І. М. Спатар // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – Вип. 12. – С. 362–370.
326. Специфика гендерной дифференциации языковых средств / М. В. Богачева // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство. – 2008. – Т. 16. – Вип. 14. – С. 4.
327. Ставицька Л. Мова і стать / Леся Ставицька // Критика. – 2003. – № 6 – С. 29–34.
328. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов – М. : ЛКИ, 2007. – 312 с.
329. Стешин І. О. Художнє втілення феміністичної ідеї в найновішій британській і українській прозі (А. Картер, О. Забужко) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / І. О. Стешин. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
330. Страхов И. В. Психологический анализ в литературном творчестве / И. В. Страхов.– Саратов: Изд-во СГУ, 1973–1976. – Ч. 1–4.
331. Сурова Є. А. Гендерна парадигма компліментного дискурсу [Електронний ресурс] / Є. А. Сурова. – Режим доступу: www.tverlingua.by.ru.
332. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
333. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / Иван Павлович Сусов // Личностные аспекты языкового общения : межвуз. сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин.ун-та, 1989. – С. 9–16.
334. Сухомлина Т. А. Категория футуральности и средства ее языковой манифестации (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание учен.степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. А. Сухомлина. – Самара, 2007. – 21 с.

335. Сухорольська С. М. Методи лінгвістичних досліджень : навч. посіб. / С. М. Сухорольська, О.І. Федоренко. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 344 с.
336. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук.думка, 1972. – 516 с.
337. Сысоева В. В. Нарративный потенциал несобственно-прямой речи в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Валентина Владимировна Сысоева. – Белгород, 2004. – 219 с.
338. Тихоновська Г. Мовленнєві акти в межах міжгендерного спілкування на матеріалі сучасної художньої прози / Г. Тихоновська // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 18. – С. 104–108.
339. Ткаченко Т. І. Фемінний дискурс другої половини ХХ – поч. ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. І. Ткаченко. – К., 2007. – 19 с.
340. Томчук Л. В. У світлі жіночої ідентичності [Електронний ресурс] / Л. В. Томчук // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: філологія. – Вип. 21. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvuu/Filol/2009_21/lit/tomchuk.pdf
341. Томчук Л. Жіноча проза як дзеркало / Л. Томчук // Науковий вісник УНУ. Серія: Філологія. – 2008. – Вип. 19. – С. 79–82.
342. Томчук Л. В. Феномен жіночого письменства в українській літературі кінця ХІХ та початку ХХ століть : автореф. дис на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. нау к: спец. 10.01.01 «Українська література» ; 10.01.06 «Теорія літератури» / Томчук Любов Василівна. – К., 2011. – 40 с.
343. Торсуева И. Г. Контекст / И.Г. Торсуева // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. П. Ярцева. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 238–239.

344. Троицкий В. Ю. Стилизация / В. Ю. Троицкий // Слово и образ. – М. : Просвещение, 1964. – С. 68.
345. Трошина А. В. Эпистемические модальные модификаторы в английском и русском языках: сопоставительный анализ на основе переводов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 ; 10.02.20 / Александра Валерьевна Трошина. – СПб., 2008. – 156 с.
346. Трубникова Ю. Ю. Пути феминизации Британского модернистского канона [Электронный ресурс] / Ю. Ю. Трубникова. – Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/25412/1/avfn2_2013_51.pdf.
347. Тузкова І. В. Ліричне начало в російській прозі кінця ХІХ століття (на матеріалі малих епічних жанрів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.філол.наук : 10.01.02 «Російська література» / І. В. Тузкова. – Дніпропетровськ, 1999. – 20 с.
348. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: Структура и семантика) / З. Я. Тураева.– М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
349. Усачева Н. Теория и методология современных гендерных исследований [Электронный ресурс] / Наталья Усачева // GrossVita. – № 3. – Режим доступа: <http://giacgender.narod.ru/n3m1.htm>.
350. Федорчук М. М. Лингвистическая структура и стилистическое функционирование внутреннего монолога (на материале прозы США) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Федорчук Марта Михайлівна. – Львов, 1990. – 206 с.
351. Феміністична критика: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: shkola.ostriv.in.ua/publication/code.../list-BD57D40B26.
352. Фемінність та маскуліність [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/N27-fem.htm>.

353. Філоненко С. О. Термін «жіноча проза» як проблема літературознавства [Електронний ресурс] / С. О. Філоненко. – Режим доступу: http://bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/index.html/?searchterm.
354. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 480 с.
355. Фуко М. Історія сексуальності : в 3т. / М. Фуко.– Х. : Око, 1999. – Т. 2 – 191 с.
356. Хамитов Н. В. Философия и психология пола / Н. В. Хамитов. – К. ; М. : «Ника-центр» 2001. – 221 с.
357. Холод О. М. Зібрання наукових праць : у 10 т. Т. 1. Психолінгвістика статі / О. М. Холод. – Кривий Ріг, 2008 – С. 115–395.
358. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавн. Дім «Слово», 2004. – 240 с.
359. Цоллер В. Н. Соотношение категорий экспрессивности, эмотивности и оценочности в структуре лексического значения / В. Н. Цоллер // Научные ведомости Белгородского гос. ун-та. – 1998. – № 2. – С. 43–54
360. Четверикова О. В. Эмоционально-смысловые доминанты в художественной речи Н. Гумилева и вербальные средства их манифестации / О. В. Четверикова // Слово и текст: психолингвистический подход : сб. науч. тр. / глав. ред. А. А. Залевская. – Тверь : Изд-во ТвГУ, 2005. – Вып. 4. – С. 160–165.
361. Чистяк О. О. Мовна дискримінація: синтаксичний аспект (на матеріалі німецького та українського художніх дискурсів) / О. О. Чистяк // Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2011. – Вип. 20. – С. 204–210.
362. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью / Г. М. Чумаков – К. : Вища шк., 1975. – 220 с.
363. Чурилина Л. Н. «Языковая личность» в художественном тексте: монография / Л. Н. Чурилина. – 2-е изд., стереотип. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 240 с.

364. Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

365. Шарапова Ю. В. Несобственно-прямая речь в функционально-коммуникативном и структурно-семантическом аспектах (на материале англ. яз.): автореферат дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. В. Шарапова. – СПб., 2001. – 18 с.

366. Шаронов И. А. Толкование эмоциональных междометий как знаков восприятия [Электронный ресурс] / И. А. Шаронов // Russian Linguistics.– Kluwer Academic Publishers, 2002.– Т. 26. – № 2. – С. 235–254. – Режим доступа: www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2007_3/6/14.pdf.

367. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в качественном и количественном измерении / В. И. Шаховский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.

368. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежск.ун-та, 1987. – 192 с.

369. Шаховский В. И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики / В. И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2.– С.3–25 .

370. Шаховский В. И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В. И.Шаховский // Филологические науки. – 1998. – №2. – С. 59–65.

371. Швачко С. О. Соціолінгвістичні аспекти гендерної проблеми / С. О. Швачко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2003. – № 609. – С.89–96.

372. Шевченко О. Л. Средства косвенного выражения побуждения в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени

канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Л. Шевченко. – К., 1985. – 24 с.

373. Шелест И. Л. Гендерний аспект в романе В. Вульф «На маяк» / И. Л. Шелест // Наукові записки. – Вип. 1(61). – Ч.2. ППВ «Нове слово». – Х., 2010. – С. 148–153.

374. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 396 с.

375. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія / І. Ю. Шкіцька; за наук.ред. В.М.Бріцина. – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с.

376. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

377. Штохман Л. М. Феміністична наратологія: оповідний текст як об'єкт контекстуального аналізу [Електроний ресурс] / Л.М. Штохман. – Режим доступу: Nznuoaf_2012_27_98%20(1).pdf.

378. Ягода О. В. Невласне-пряма мова Т. Манна у перекладі [Електронний ресурс] / О. В. Ягода. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/128.pdf>.

379. Якименко Г. О. Критична рефлексія навколо стратегій читання жіночих текстів / Г. О. Якименко // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. – 2012. – Вип. 2(1). – С. 163–168.

380. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Cambridge : Harvard University Press, 2000. – 169 p.

381. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / K. Bach, R.M. Harnish. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1979. – 325 p.

382. Banfield A. Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech / A. Banfield // Foundation of language. – N.Y., 1973. – № 10. – P. 1–39.

383. Banfield A. Unspeakable sentences. Narration and Representation in the language of fiction / A. Banfield. – L., 1982. – 340 p.
384. Bissinger H. Die «erlebte Rede», der «erlebte innere Monolog» und der «innere Monolog» in den Werken von Hermann Bahr, Richard Beer-Hofmann und Arthur Schnitzler / H. Bissinger . – Köln, 1954. – 114 S.
385. Braidotti R. Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory / R. Braidotti. – N.Y.: Columbia University Press, 1994. – 325 p.
386. Brooks C. and Warren R.P. Understanding Fiction / C.Brooks and R.P. Warren. – Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1943. – 608p.
387. Brown P. Politeness: Some Universals in Language / P. Brown, S. Levingson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
388. Brünner G. Zur Konzeption der Funktionalen Pragmatik. Texte und Diskurse. Methoden und Forschungs Ergebnisse der Funktionalen Pragmatik / G. Brünner, G. Graefen. – Opladen : Westdeutscher Verlag. – 1994. – 439 p.
389. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing / Wallace Chafe // Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology / ed. by Wallace Chafe and Johanna Nichols. – Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. – P. 261–272.
390. Cixous H. The Newly Born Woman / H.Cixous, C. Clement. – Manchester : University Press, 1987. –242 p.
391. Coates J, D. Cameron Women in their speech communities / J.Coates, D. Cameron. – N.Y., 1989. – 392 p.
392. Coates J. Women Talk, Conversation between Women Friends / J. Coates. – Oxford : Blackwell, 1996. – 326 p.
393. Cohen D. Classical Rhetoric and Modern theories of discourse / David Cohen // Persuasion: Greek Rhetoric in Action / ed. by Ian Worthington. – L. ; N.Y. : Routledge, 2003. – P. 69–82.

394. Conklin N. F. Toward a Feminist Analysis of Linguistic Behavior / N. F. Conklin // Papers in women's studies. – Michigan : University of Michigan, 1974. – № 1. – P. 51–73.
395. Connell R. W. The big picture: Masculinities in recent world history / R. W. Connell // Theory and Society. – 1993. – № 22. – P. 597–623.
396. Du Bois J. The Stance triangle / John Du Bois // Stancetaking in Discourse / ed. by R. Englebretson. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 139–182.
397. Faulseit D. Die Darstellung der Figuren (speziell der Figurentechnik) in den beiden Romantrilogien Feuchtwangers / D. Faulseit. – Leipzig, 1961. – 253 s.
398. Faulseit D. Die literarische Erzähltechnik / D. Faulseit. – Halle, 1963. – 86 S.
399. Fleischer W. Stillistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, C. Michel, G. Starke. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1996. – 341 s.
400. Frazer B. The Domain of Pragmatics. The Definition and Classification / B. Frazer. – L. ; N.Y. : Longman, 1983. – 276 p.
401. Gavins J. Text World Theory / J. Gavins. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 193 p.
402. Goroshko O. Differentiation in Male and Female speech styles [Электронный ресурс] / Olena Goroshko. – Режим доступа: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001011/:14>.
403. Grice H. P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and semantics. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol.3. – P. 41–58.
404. Grosz E. Space, Time, and Perversion. Essays on the Politics of Bodies [Электронный ресурс] / Elizabeth Grosz. – L. ; N.Y. : Routledge, 1995. – Режим доступа: www.owl.ru/library/043t.htm.
405. Halliday M. A. K. An introduction to Functional Grammar / M. A. K. Halliday. – 2nd ed. – L. : Edward Arnold., 1994. – 753 p.
406. Holmes J. Hedges and Boosters in Women's and Men's Speech / J. Holmes // Language and Communication. – 1990. – № 10. – P. 185–205.

407. Holmes J. Hedging your bets and sitting on the fence: some evidence for hedges as support structures / J. Holmes // *Te Reo*. – 1984. – № 27. – P. 47–62.
408. Hyland K. Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse / K. Hyland // *Journal of pragmatics*. –1998. – Vol. 30 (4). – P. 437–455.
409. Irigaray L. Je, Tu. Nous: Toward a Culture of Difference / L. Irigaray ; translated by Alison Martin. – L. ; N.Y. : Routledge, 1993. – 114 p.
410. Jaworski A., Coupland N. Perspectives on Discourse Analysis / A. Jaworski, N. Coupland // *Discourse Reader*. – L.; N.Y.: Routledge, 2002. – P.1–44.
411. Jespersen O. Language: its Nature, Development and Origin / O. Jespersen. – L. : Allen & Unwin, 1922. – 456 p.
412. Jespersen O. A. A modern English grammar / O. A. Jespersen. – Copengagen ; London, 1949. – Pts IV (XXX+400p.) ; V (XV+528p.) ; VII (X+683p.).
413. Kayser W. Das sprachliche Kunstwerk / W. Kayser. – Bern, 1955. – 181 S.
414. Keith Sheree Women Who Spoke for Themselves: Working Women, Suffrage, and the Construction of Women’s Rhetorical Style / Sh. Keith // *Gender and Political Communication in America: Rhetoric, Representation, and Display* / ed. by Janis L. Edwards. – New York ; Toronto : Lexington books, 2009. – P. 23–39.
415. Krasnowolski Józef Systematyczna składnia języka polskiego / J. Krasnowolski. – Warszawa, 1897. – 319 s.
416. Kratzer A. Modality / Angelika Kratzer // *Semantics: An International Handbook of Contemporary Research* / ed. by A. von Stechow and D. Wunderlich. – Berlin : Walter de Gruyter, 1991. – P. 639–650.
417. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
418. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts / George Lakoff // *Journal of Philosophical Logic*. – 1973. – № 2. – P. 458–508.
419. Lakoff R. The language war / Robin Lakoff. – Berkley : University of California Press, 2000. – 322 p.

420. Lakoff R. Tolmach Language and woman's place / Robin Lakoff. – N.Y. : Harper & Row, 1975. – 83 p.
421. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech – Longman, 1983. – 250 p.
422. Leech G. N. Style in Function: A Linguistic Approach to English Fictional Prose / G. N. Leech, M.Short. – L. : Longman, 1981. – 402 p.
423. Levant R. F. Masculinity Reconstructed / Ronald F. Levant. – N. Y. : Dutton, 1995. – 308 p.
424. Łoch E. Narrator pierwszoosobowy i jego konteksty w strukturze utworów nowelistycznych Elizy Orzeszkowej / E. Łoch // Między autorem, narratorem, bohaterem a czytelnikiem: studia o nowelistyce polskiej XIX i XX wieku. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1991. – S. 91–122.
425. Longman Exams Dictionary / ed. by Stephen Bullon. – L. : Pearson Education Limited, 2006. – 1832 p.
426. Lorck E. Die "erlebte Rede": eine sprachliche Untersuchung / E. Lorck. – Heidelberg : C. Winter, 1921. – 230s.
427. Lyons J. Semantics / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
428. Mauthner F. Beiträge zu einer Kritik der Sprache / F. Mauthner. – Bd. 1 (zur Sprache und zur Psychologie). – Frankfurt/M u.a., 1982. – 713 S.
429. McHale B. Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts / B. McHale // PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature. – 1978. – Vol. 3. – № 2. – P. 249–287.
430. Neubert A. Die Stilformen der 'erlebten Rede' im neueren englischen Roman / A. Neubert. – Halle : Niemeyer, 1957. – 179 s.
431. Nunning Ansgar Gender and Narratology: Categories and Perspectives of Feministic Narrative / Ansgar Nunning // Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik / tran. by Kenneth Dema ; com. by Jennifer Machiorlatti. – Wayne : Wayne State University, 1995. – № 43. – S. 23–31.

432. Nuyts J. Modality: Overview and linguistic issues / J. Nuyts. ; ed. In W. Frawley // *The Expression of modality*. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 1–26.
433. Ortegay J. Gasset *The Dehumanization of Art and Other Writings on Art and Culture* / Jose Ortegay. – GardenCity, 1956. – 188 p.
434. Palmer F. *Mood and Modality* / F.R. Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 328 p.
435. Palmer F.R. *A linguistic study of the English verb* / F.R. Palmer. – Miami : University of Miami Press, 1968. – 199 p.
436. Pascal R. *The Dual Voice: Free indirect speech and its functioning in the nineteenth-century European Novel* /R. Pascal. – Totowa, Manchester: UP, 1977. – 150 p.
437. Phillips J.R. *Syntax and Vocabulary of Mother's Speech to Young Children* / Juliet R.Phillips // *Age and Sex Comparisons, in child Development*. – 1973. – № 44. –P. 182–185.
438. Sanders A. *The short Oxford History of English Literature* / Andrew Sanders. – Oxford : Oxford University Press. – 756 p.
439. Sapir E. *Male and female forms of speech in Yana* / E. Sapir // *Donum natalicium schrignen* / ed. by St. W.J. Teeuwen. – Nijmegen : Utrecht, 1929. – P. 125.
440. Searle J. *Rationality in Action* /John Searle. – Massachusetts : A Bradford Book; London : The Mit Press Cambridge, 1995. – 336 p.
441. Sherzer J.A. *Diversity of voices: men's and women's speech in ethnographic perspective* / J.A. Sherzer // *Language, gender and sex in comparative perspective* / [eds.S.U.Philips, S.Steel, Ch. Tanz]. – N.Y., 1987. – P. 95–120.
442. Shilpi G. *Feminist Literary Criticism. Language in India* [Электронный ресурс] / Goel Shilpi, M. Phil – Режим доступа: www.languageinindia.com/april2010/shilpifeminism.pdf.

443. Showalter E. Towards a feminist poetics / E. Showalter // The new feminist criticism. Essays on Women, Literature and Theory – N.Y. : Pantheon Books, 1985. – P. 125–143.
444. Simpson P. Language, Ideology, and Point of View / Paul Simpson. – L. : Routledge, 1993. –198 p.
445. Smith Ph. M. Language, the Sexes and Society / Philip M. Smith. – Oxford : Basil Blackwell, 1985. – 224 p.
446. Spender D. Man Made Language [Электронный ресурс] / D. Spender.– Режим доступа: www.marxists.org/reference/subject/philosophy/.../spender.htm.
447. Stevenson R. Modernist fiction / R.Stevenson – Kentucky : University Press of Kentucky, 1992. – 248 p.
448. Stockwell P. Cognitive Poetics / P. Stockwell. – L. ; N.Y. : Routledge, 2002. – 193 p.
449. Tannen D. Fraining in Discourse / D. Tannen. – N.Y. : Oxford University Press, 1993. – 263 p.
450. Tannen D. Gender and Discourse / D. Tannen. – N.Y. : Oxford University Press, 1996. – 221 p.
451. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – N.Y. : William Morrow, 1990. – 330 p.
452. The Cambridge Companion to Modernist Women Writers / ed. by M. Tova Linett. – New York ; Cambridge : Cambridge UP, 2010. – 252 p.
453. Toolan M. J. Narrative: A Critical Linguistic Introduction / M. J. Toolan. – L., N.Y: Routledge, 2001. – 260 p.
454. Tracy E. O. The Social Construction of Difference and Inequality: Race, Class, Gender and Sexuality / E. Ore Tracy. – California : Mayfield Publishing Company, 2000. – 619 p.
455. Trömel-Pölz Senta Frauensprache - Sprache der Veränderung / Senta Trömel-Plötz. – Frankfurt/M.: Fischer Verlag, 1982. – 213s.

456. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society* / P. Trudgill. – N.Y. : Penguin, 1983. – 205 p.

457. Varttala T. *Hedging in Scientifically Oriented Discourse. Exploring variation According to Discipline and Intended Audience* [Електронний ресурс] / T. Varttala. – Режим доступу: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67148/951-44-5195-3.pdf?sequence...>

458. Voitiuk S. M. *Stylistics in a concise format: Guidelined Assignments to Practice and Learn* / S. M. Voitiuk. – Lviv: LNU named after Ivan Franko, 2014. – 212 p.

459. Wodak R. *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego* / Ruth Wodak // *Krytyczna analiza dyskursu: Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej* / red. A. Duszak, N. Fairclough. – Krakow : Universitas, 2008. – S. 185–213.

460. Wolfreys J. *Key Concepts in Literary Theory* / Julian Wolfreys. – Edinburgh : Edinburgh UP, 2002. – 192 p.

461. Wood J. T. *Who cares? Women, care and culture* / Julia T. Wood. – Southern Illinois: Southern Illinois University Press, 1994. – 216 p.

462. Yanni R. di. *Literature. Reading Fiction, Poetry, Drama and Essay* / R. di. Yanni. – 4th ed. – Boston: McGraw-Hill, 1998. – 2036 p.

II. Художні джерела

463. Richardson D. *Pilgrimage: Pointed Roofs* [Електронний ресурс] / D. Richardson. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/ebooks/3019>.

464. Richardson D. *Pilgrimage: Backwater* [Електронний ресурс] / D. Richardson. – Режим доступу : https://archive.org/details/backwater_1510_librivox

465. Richardson D. *Pilgrimage: Honeycomb* [Електронний ресурс] / D. Richardson. – Режим доступу: <https://archive.org/details/honeycomb00rich>

466. Sinclair May Mary Olivier [Электронный ресурс] / May Sinclair. – Режим доступа: <https://www.gutenberg.org/ebooks/9366>.
467. Sinclair May The Helpmate [Электронный ресурс] / May Sinclair. – Режим доступа: <http://www.gutenberg.org/ebooks/17867>.
468. Sinclair May The Three Sisters [Электронный ресурс] / May Sinclair. – Режим доступа: <http://www.gutenberg.org/ebooks/11876>.
469. Sinclair May The Tree of Heaven [Электронный ресурс] / May Sinclair. – Режим доступа: <http://www.gutenberg.org/ebooks/13883>.
470. Sinclair May The Romantic [Электронный ресурс] / May Sinclair. – Режим доступа: <http://www.m.gutenberg.org/ebooks/13292>
471. Woolf V. Mrs. Dalloway / V. Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2003. – 146 p.
472. Woolf V. Orlando / V. Woolf. – L. : Penguin Books, 1993. – 167 p.
473. Woolf V. The Waves / V. Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2000. – 172 p.
474. Woolf V. The Years. Between the Acts / V. Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2012. – 413 p.
475. Woolf V. To the Lighthouse / V. Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.